

หอกลั่นแผ่นดินเก่า

คน สายน้ำ และแผ่นดินพระร่วง

สัญญา พานิชยเวช

own

ส่งเสริมการท่องเที่ยวแผ่นดินพระร่วง

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน)

หอกลั่นแผ่นดินเก่า

เลขมาตรฐานประจำหนังสือ : ๙๗๘-๖๑๖-๗๗๙๕-๑๑-๙

พิมพ์ครั้งแรก : เมษายน ๒๕๕๙

ที่ปรึกษานักพิมพ์
ที่ปรึกษาประวัติศาสตร์

ไพวรินทร์ ขาวงาม วีระ สุตสังข์
สมชาย เตือนเพ็ญ สันติ อภัยราช
ปราวณ หอมมา เคียง ชานี เอนก พุ่มหมั่น

ผู้เขียน
บรรณาธิการ
ผู้ช่วยบรรณาธิการ
เลขาธิการบรรณาธิการ
คณะกรรมการ

สัญญา พานิชยเวช
สมชาย เตือนเพ็ญ
วาทันท์ เพชรไชย
สายฝน พานิชยเวช
ภาคภูมิ เอี่ยมสะอาด ประภาส เชื้อผู้ดี สมถวิล สอนแจ่ม
วิจิตร สอนแจ่ม ปาณิสรา เข็นสกลิตย์
สิบบงษ์ ถ้อมมั่น อนุญญาณ์ ปิตีวัลลโสสมบัติ
ภาคภูมิ เอี่ยมสะอาด สัญญา พานิชยเวช
จรรยา กะการดี สัญญา พานิชยเวช
สายฝน พานิชยเวช ประภา จงรักษ์

ถ่ายภาพ

ออกแบบปก รูปเล่ม
พิสูจน์อักษร

ส่งเสริมการท่องเที่ยวแผ่นดินพระร่วง

own

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท.

โดย พื้นที่พิเศษอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย-กำแพงเพชร (อพท. ๔)

โทรศัพท์ ๐ ๕๕๖๑ ๐๔๘๑-๒ โทรสาร ๐ ๕๕๖๑ ๐๔๘๓

<http://www.dasta.or.th/dastaarea๔>

<https://www.facebook.com/dastahistoricalpark>

จัดพิมพ์

สำนักพิมพ์โรงนาบ้านไร่

๓๘ หมู่ ๔ ต.วังไม้ขอน อ.สวรรคโลก จ.สุโขทัย ๖๔๑๑๐

E-mail : nokkaweewee@gmail.com

<https://www.facebook.com/nokkaweewee>

หนังสือเล่มนี้พิมพ์ด้วยกระดาษเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (สงวนลิขสิทธิ์ตามกฎหมาย)

◊ພຣຕຸງພຣະຮ່າງ◊

มรดกโลกกินได้

ทำอะไร? คุณค่าจากอดีตที่ได้รับการดูแลรักษาอย่างภาคภูมิใจจะสามารถนำไปใช้ต่อยอดเพื่อสร้างอนาคตได้

ผมไม่เบื่อที่กล่าวซ้ำแล้วซ้ำอีก เพราะเอ่ยขึ้นด้วยความภาคภูมิใจทุกๆ ครั้งว่า “เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร” (Historic Town of Sukhothai and Associated Historic Towns) ได้รับการประกาศจากยูเนสโกให้เป็นมรดกโลกนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๔

เมืองประวัติศาสตร์นั้นหมายถึง เมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย และเมืองกำแพงเพชร ซึ่งมีต้นทุนเป็นมรดกวัฒนธรรมที่สูงค่าเกินกว่าจะประเมินได้

หนังสือเล่มนี้เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรม หรือมรดกจากพระร่วง กษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย แห่งอาณาจักรสุโขทัย เป็นหนังสือเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่อ่านสนุก ไม่น่าเบื่อ มีทั้งเรื่องเล่าปรัมปรา ที่จะทำให้ผู้อ่านได้รับรู้เรื่องราวของพระร่วง ผู้ซึ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงจากยุคสมัยขอมเรืองอำนาจมาสู่ความเป็นสยาม ยุคสมัยที่ก่อร่างสร้างเมืองด้วยหลักพระพุทธศาสนา สร้างการเกษตร การชลประทาน การคมนาคม การค้าขาย และงานหัตถกรรม ภายใต้การเมืองการปกครองของกษัตริย์ผู้ซึ่งเป็นพระมหารัชมราชา ที่พยายามสร้างความสัมพันธ์กับอาณาจักรใกล้เคียงด้วย

ความเจริญรุ่งเรืองที่ได้สร้างสรรค่มรดกวัฒนธรรมมาสู่ชนรุ่นหลังไว้มากมายนั้น ผู้อ่านจะเห็นได้ว่าแผ่นดินพระร่วงแต่เก่าก่อนนั้นมีการวางรากฐานและบริหารจัดการทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นหลักแห่งการสร้างคามยั่งยืนต่อชีวิตความเป็นอยู่ ถึงแม้ว่าลักษณะทางกายภาพของบ้านเมืองจะเสื่อมสลายไปด้ยกาลเวลาและจากสงครามการแย่งชิง แต่ภูมิปัญญา ประเพณี วัฒนธรรม ยังคงได้รับการถ่ายทอดรักษาสืบมา แม้จะเลือนลางไปบ้าง แต่มรดกตกทอดจากพระร่วงยังคงคุณค่าจากอดีต ซึ่งคนในยุคปัจจุบันสามารถนำไปใช้ต่อยอดเพื่อสร้างอนาคตได้

มรดกพระร่วงยังคงปรากฏผ่านรูปอักษรไทยอันกำเนิดจากลายสือไท รวมทั้ง ภาษาพูด งานช่าง งานฝีมือ อาหารการกิน ถนนพระร่วง พาหนะเทียมเกวียน ประเพณีลอยกระทง ดนตรี พุทธศิลป์ สถาปัตยกรรมโบราณสถาน เกิดเป็นอุทยาน ประวัติศาสตร์และชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบ นำมาสู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งสร้างรายได้หลักพันล้านบาทในแต่ละปี จึงอาจกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือหนึ่งในการรักษาสืบทอดมรดกวัฒนธรรมนี้ไว้

UNESCO World Heritage Centre และ The Council of Europe มีข้อเสนอแนะ สำหรับเมืองที่มีมรดกทางวัฒนธรรมไว้ว่า “หากเกิดความเสียหายและความเสื่อมโทรม ขึ้นกับอุทยานประวัติศาสตร์ รวมถึงการเสื่อมสลายของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่น ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของคนไทย ก็จะต้อง ส่งผลกระทบอย่างยิ่งต่อความยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจการท่องเที่ยวของพื้นที่ รวมทั้ง ภาคธุรกิจและภาคชุมชนที่เชื่อมโยงกับมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านั้นอย่างมหาศาล”

นั่นจึงเป็นเหตุผลสำคัญให้ อพท. สนับสนุนการสร้างสรรค์หนังสือเล่มนี้ ด้วยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการถ่ายทอดคุณค่าความสำคัญของมรดกพระร่วง จะทำให้ผู้อ่านยอมรับว่า เมืองสุโขทัย ศรีสขันธ์ และกำแพงเพชร เป็นแหล่งท่องเที่ยวมรดกโลก ที่มีสินค้าและบริการที่สะท้อนได้ถึงแก่นแท้และคุณค่าแห่งมรดก วัฒนธรรม มีเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ที่ล้ำค่าแก่ผู้มาเยือน เพื่อให้ ผู้อ่านได้เกิดความซาบซึ้ง ภูมิใจ ห่วงแหน และร่วมทำนุบำรุงรักษาสิ่งซึ่งเป็นมรดก พระร่วงนี้ไว้ตราบนานเท่านาน

พันเอก ดร. นาฬิกาอติภักดิ์ แสงสนธิ

ผู้อำนวยการ อพท.

เมษายน ๒๕๕๙

แผ่นดินเดียวกัน

มือต่อมือถักทอและต่อยอด
โดยตลอดน้ำ-ดินมีสิ้นสุด
ล้วนเกี่ยวโยงโยงยามความเสื่อมทรุด
จะยื้อยุดหยัดหยั่งไว้อย่างไร

หากไม่มีรากเหง้าอันเก่าแก่
ความเปลี่ยนแปลงเร้ารุกยุคสมัย
หากไม่มีพื้นพอไว้ก่อไฟ
อาจสิ้นไร้ตำนานนิทานกลอน

แต่ทั้งหมดที่มีคือที่มา
คือทุ่งทำถิ่นเหย้าแต่เก่าก่อน
ที่มีอาจรวรดหรือตัดทอน
หรือซุกซ่อนลักเลี้ยวอันเกี่ยวกัน

ที่หลอมรวมทั้งหลายกลายเป็นหนึ่ง
อย่างลึกซึ้งแจ่มชัดเผ้าคัดสรร
จากฐานรากที่ก่อวันต่อวัน
ที่ค้ำคูณแต่ละชั้นจนมั่นคง

ล้วนเกิดจากมนุษย์ผู้มานะ
ด้วยศรัทธาปสาทะอันสูงส่ง
ต่อทั้งหมดคบธรรมที่ดำรง
ต่อจ่านองต่อนามพราหมณ์และพุทธ

ที่สายน้ำทอดสายแผ่ไพศาล
แผ่บันดาลความเป็นไปไม่สิ้นสุด
แม่เกศกัณฐกรรมชาติไม้อาจยุต
ผู้ปักหมุดจุดหมายในแต่ละยุค

ล้วนเคลือบย่ำถ้ำถ้ำเทหโลกเพพ็็น
ลำนาวอื่นหนีข้ามความเข็ญชุก
กว่าจะเห็นเป็นเราล้วนเคล้าคลุก
รับและรูกก่อร่างสร้างอัตลักษณ์

เมื่อกำเนิดที่นี้จึงมีที่นั่น
ต่างส่งทอดถึงกันมิกันัก
ผ่านภาษาอารยธรรมไปตามมรรค
ศิลาหลักลำนํ้าและตำนาน

เมื่อธรรมหยดเดียวคู่ผู้ปกครอง
เสียงแซ่ซ้องยืดยาวให้กล่าวขาน
แต่ละวรรคละบทให้จดจาร
ผู้สร้างบ้านแปงเมืองให้เรืองรอง

จึงในน้ำมีปลา นามีข้าว
ลิ่งยืนยาวได้แก่ความแท้ถ่อง
พุทธศิลป์เจดีย์เรื่องสีทอง
ทั้งครอบคลุมมุ่มมอของชีวิต

ท้าวสกลสถปฐปธรรม
อันพรักพร้อมน้อมนำความวิจิตร
และขานรับกับวิถีที่ใช้ชีวิต
ทุกหินอิฐจิตวิญญาณบรรพชน

บ้านเมืองที่มีรากหรือยากไร้
ผู้คนที่มิใช่หรือขัดสน
เมื่อแผ่นดินถิ่นฐานเฝ้าตาลดล
ให้สืบค้นเสาะค่าประดามี

จึงแผ่นดินโยงเกี่ยวผืนเดียวกัน
จากอนุส്മนัสดร่อยพันวิถี
เมื่อหัวใจถูกเปิดเกิดสิ่งนี้
เกิดสิ่งที่ขนานนามว่าความรัก...

ด้วยจิตวิญญาณแต่-แผ่นดินเก่า
เร่วัตถ์ พันธุ์พัฒนา
กุมภาพันธ์ ๒๕๕๙

หอมชีวิต หอมแผ่นดิน (เสมือนคำนำ)

เคยถามตัวเองว่า รักอะไรในเมืองสุโขทัย คำถามง่ายๆ แต่คำตอบนั้นยาก ยิ่งนัก จำเป็นต้องตอบคำถามนี้ให้ได้ก่อนที่จะถามและตอบด้วยคำถามที่กว้างออกไปอีกว่า แล้วรักอะไรในแผ่นดินของพระร่วง หรือรักอะไรในประเทศไทย เมื่อลองค้นลึนชักของหัวใจแล้ว อาจได้คำตอบกว้างๆ ว่ารักทุกอย่าง เพราะแผ่นดินถิ่นนี้คือตัวตนของเราชาวไทย คือเหล่าญาติชาติพันธุ์ ความเป็นไทย เราอาจรับรู้จากคำบอกเล่า นิทาน พงศาวดาร จารึกโบราณที่นำมาเป็นภาพประติมากรรมประดับมุกของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ จากข้อมูลของนักประวัติศาสตร์ นักวิชาการ ทำให้พอเห็นร่องรอยของการสร้างชุมชน การสร้างถิ่นฐาน การสร้างชาติสร้างแผ่นดิน และเริ่มมีการพัฒนารูปแบบการใช้ชีวิตโดยการหลอมรวมรูปแบบวิถีการปฏิบัติ การพูดคุย การกิน การประกอบอาหาร การแต่งกาย การก่อสร้าง และอื่นๆ อีกมากมาย

สิ่งเหล่านี้ส่งผ่านกันต่อมาเป็นวัฒนธรรม เป็นประเพณี แล้วปรับเปลี่ยนให้เข้ากับตนเองโดยการสร้างขึ้นใหม่ โดยการรับเอามาจากชุมชนคู่ค้าที่มีความเจริญอยู่แล้ว หรือแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมต่อกัน เช่นการรับเอาพระพุทธศาสนาเข้าสู่แผ่นดินตามจารึกเมื่อครั้งสมัยพระร่วงเจ้า การเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้นำความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างมาสู่ผู้คนและแผ่นดินถิ่นนี้ งานศิลปะ สถาปัตยกรรมที่ปรากฏอยู่เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการในการรับวัฒนธรรมทั้งจากศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา จากงานศิลปะ งานสถาปัตยกรรม สู่งานศิลปกรรม สู่ความศรัทธา และความเชื่อโดยค่อยๆ แทรกลงไปในชีวิตของผู้คน เกิดเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นวิถีชีวิตที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมายาวนาน จากรุ่นสู่รุ่น แม้บางช่วงเวลาอาจเกิดปัญหาด้านการย้ายถิ่นฐาน โยกย้ายผู้คนด้วยเหตุผลทางการเมือง หรือเหตุผลทางธรรมชาติก็ตาม แต่ผู้คนยังคงรักษาสืบทอดวิถี

ของตนไว้อย่างเหนียวแน่น หลักฐานที่ปรากฏชัดเจนที่สุดหลายอย่าง เช่น ร่องรอย การสร้างวัดจากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาซ้อนทับปราสาท ปรังค์แบบขอม ที่วัดเจ้าจันทร์ วัดพระพายหลวงและวัดศรีสวาย หรือร่องรอยพัฒนาการการเกิด และมีชุมชนเขาปู่จำ ที่มียาอยู่ในยุคบาปวน ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และ หลักฐานการเกิดชุมชนบ้านวังหาด ที่มีความถนัดในด้านการถลุงเหล็กซึ่งมีอายุ ประมาณ ๒,๕๐๐ ปี หรือ ๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล มาจนถึงสมัยทวารวดี การมีเจดีย์ ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์หรือเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่ถือเป็นอัตลักษณ์ของแผ่นดิน พระร่วงได้ถือกำเนิดเกิดขึ้นที่นี่ซึ่งปรากฏตามวัดในพื้นที่จังหวัดต่างๆ ทั้งเชียงใหม่ ดาก น่าน อุตรดิตถ์ พิษณุโลก เพชรบูรณ์ ชัยนาท กำแพงเพชร และมากที่สุด คือ สุโขทัยและศรีสัชนาลัย รวมทั้งการมีศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเองอย่างการทำ ลังคโลกที่มีลวดลายทองถิ่น จนพัฒนาเป็นสินค้าสำคัญของแผ่นดินส่งขายต่างประเทศเมื่อหลายร้อยปีมาแล้ว การมีภาษาถิ่นพระร่วงที่มีสำเนียงการพูดเป็น เอกลักษณ์ของตัวเอง ย่อมบ่งบอกความสำคัญของชาติพันธุ์ และเริ่มมีภาษาเขียน อันเป็นที่ยอมรับกันว่าพระร่วงเจ้าองค์สำคัญ คือพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็น กษัตริย์ที่ประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นเป็นครั้งแรกที่เรียกว่า ลายสือไท ก่อนจะมีการ พัฒนารูปแบบตัวอักษรภาษาไทยเป็นแบบที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ความเจริญด้านกฎหมาย ถูกบันทึกไว้ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ นับเป็นกฎหมายเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของ ไทยก็ว่าได้ ในแผ่นดินพระร่วงรู้จักการสร้างถนนเพื่อการคมนาคม การทหาร การ บังคับน้ำ และเชื่อมโยงระหว่างหัวเมืองสำคัญคือจากกำแพงเพชรมาสุโขทัย และ จากสุโขทัยมาสุโขทัย โดยมีการสร้างสุโขทัยเป็นแกนกลาง ทำให้เกิดการคมนาคม ที่สะดวก และเป็นเส้นทางโบราณสายแรกที่น่าความรุ่งเรืองมาสู่แผ่นดินพระร่วง เราเรียกว่า ถนนพระร่วง

ตามวัดวาอาราม ตามโบราณสถานเต็มไปด้วยตระพังหรือสระน้ำล้อมรอบ ที่เราเรียกว่า อุทกสิมา คือให้สระน้ำกำหนดขอบเขตวัด และยังเป็นการบริหารจัดการน้ำได้อย่างดีเยี่ยม ด้วยที่ตั้งของเมืองซึ่งไม่ได้ติดแม่น้ำทำให้ในฤดูแล้งก็มีน้ำ

ใช้ในฤดูฝนน้ำหลาก น้ำก็ท่วมไม่ถึงด้วยมีการสร้างทำนบขนาดต่างๆ เพื่อจัดการน้ำ
รอบเมือง เหนือขึ้นไปด้านหลังในเขตอรัญญิก มีวัดวาอารามมากมาย และระหว่าง
หุบเขามีการสร้างทำนบพระร่วง หรือสรีดถงส์ที่ปรากฏชื่อในจารึก นับเป็นเขื่อน
โบราณแห่งแรกของไทยที่สร้างขึ้นเมื่อ ๗๐๐ กว่าปีที่ผ่านมา ตามวัดวาอารามยัง
ปรากฏงานพุทธศิลป์ที่มีความงามอันได้แก่ พระพุทธรูปปางลีลา พระพุทธรูปปาง
มารวิชัย ศิลปะสุโขทัยแท้ที่ได้รับการยอมรับว่ามีความอ่อนช้อยงดงามที่สุด รวมทั้ง
พระพิมพ์ที่ถูกค้นพบเป็นจำนวนมากที่เป็นหลักฐานยืนยันถึงความรุ่งเรืองของ
พระพุทธศาสนา ความศรัทธาของผู้คนในแผ่นดินพระร่วง

สิ่งเหล่านี้ คืออัตลักษณ์ คือเอกลักษณ์ คือศาสตร์ คือศิลป์ คือมรดก
แผ่นดินพระร่วงที่คนไทยภูมิใจ และหากถามว่า รักอะไรในเมืองสุโขทัย ในแผ่นดิน
พระร่วง บางทีคำตอบนั้นอาจตอบได้ไม่หมด เพราะแผ่นดินแห่งนี้เต็มไปด้วยมรดก
วัฒนธรรมทั้งดั่งงาม เป็น “มรดกพระร่วง” เป็นศาสตร์และศิลป์แผ่นดินที่เล่ายังไม่
ก็ไม่รู้จบ “หอมกลิ่นแผ่นดินเก่า” คือความรู้สึกหลังจากค้นหาคำตอบจากทำถ้ำ
ที่ว่า “เรารักอะไรในเมืองสุโขทัย และเรารักอะไรในแผ่นดินพระร่วง”

ด้วยความหวังว่า กลิ่นความงามแห่งศาสตร์และศิลป์บนแผ่นดินเก่าเมือง
พระร่วงจะยังหอมฟุ้งประทับใจและในสายเลือดของผู้คนแผ่นดินพระร่วง
ตลอดไป เฉกเช่นที่เป็นมาอยู่แล้วร่วมพันปีที่ผ่านมา

หอมกลิ่นแผ่นดินเก่า

สัญญา พานิชยเวช

กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๕๙

สารบัญ

คำนิยม

พันเอก ดร. นาฬิกาอติภักดิ์ แสงสนิท ผู้อำนวยการ อพท.

เรวัตร์ พันธุ์พัฒน์ กวีซีไรต์/ศิลปินรางวัลศิลปาธร

คน สายน้ำ และแผ่นดินพระร่วง

๑๙

กรุงสุโขทัยและแผ่นดินพระร่วง

๒๕

แผ่นดินพระร่วง : ร่องรอยกาลเวลาจากอดีตสู่ปัจจุบัน

๒๕

จากชุมชนที่อยู่อาศัยโบราณ สู่ชุมชนการค้า

๓๐

จากชุมชนการค้าสู่ชุมชนเมือง

๓๓

พระร่วงและกษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย

๓๓

พระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงสุโขทัย

๓๙

ตำนานพระร่วง

๔๑

เล่าเรื่องพระร่วงจากพงศาวดาร : นิทานที่ไม่ใช่ นิทาน

๔๑

ตำนาน กำเนิดพระร่วง

๔๓

ตำนาน ไชกพระร่วงลงพระขรรค์

๔๔

ตำนาน ขอมคำดิน

๔๗

ตำนาน พระร่วงตีกถิ

๔๙

ตำนาน เขานางทอง

๔๙

ตำนาน จระเข้ปูน

๕๐

ตำนาน พรานกระต่าย

๕๑

ตำนาน พระร่วงวิ่งว่าว

๕๒

ตำนาน หลุมกระป๋องพระร่วง

๕๓

ตำนาน หมู่บ้านในตำบลสารจิต

๕๔

ตำนาน บ้านชาน	๕๖
ตำนาน บ้านกล้วย	๕๗
ตำนาน รอยพระบาทพระร่วง	๕๘
ตำนาน แก่งว้าวพระร่วง	๕๘
ตำนาน พระร่วงพ่ายเรือทวนน้ำ	๕๘
ตำนาน พระร่วงและพระลือแข่งขันสร้างเจดีย์	๕๙
ตำนาน อีเมลิ้นดำ	๖๒
ตำนาน อีเมลิ้นดำสร้างโบสถ์แข่งกับพระร่วง	๖๓
ตำนาน พระร่วงเหวี่ยงครก	๖๔
ตำนาน บึงสาปหรือน้ำพุร้อนพระร่วง	๖๕
ตำนาน ข้าวตอกพระร่วง	๖๖
ตำนาน ไม้ชำระพระร่วง	๖๗
ตำนาน ปลาแก้งพระร่วง	๖๘
ตำนาน กวีานพะเยา	๖๙
ตำนาน ๓ กษัตริย์สร้างเมืองเชียงใหม่	๗๑
ตำนาน พระร่วงจมน้ำที่แก่งหลวง	๗๓

มรดกพระร่วง

สุโขทัย : หัวใจของแผ่นดินพระร่วง	๗๕
เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมคู่ขังหัวใจพระพุทธเจ้า	๗๘
มังคละเกรี : คีตะคนตรีเมืองพระร่วง	๘๓
เย็นสายน้ำ งามชีวิต หอมแผ่นดินพระร่วง	๘๙
มรดกวัฒนธรรม : งามล้ำผ้าตีนจก	๙๑
งามเรื่องรอง : ทองโบราณ	๙๔
ประณีตศิลป์ : สังคโลก	๙๘

กินส์ถ้วย : ประเพณีแต่งงานแบบโบราณ	๑๐๕
เผาเทียนเล่นไฟลอยกระทง	๑๐๘
นบพระเล่นเพลง : นบบูชาพระเจดีย์ธาตุของพระพุทธเจ้า	๑๑๒
มรดกแผ่นดิน : ภาษาถิ่นพระร่วง	๑๑๕
พุทธศิลป์ในแผ่นดินพระร่วง	๑๑๗
กำเนิดพระลีลา : อัตลักษณ์บูชาของสุโขทัย	๑๒๐
รอยพระพุทธบาท : รอยจำหลักพระพุทธศาสนา	๑๒๗
งามล้ำพระพิมพ์โบราณและเทวรูปสำริด	๑๒๘
ลายสือไท : อักษรอารยะแห่งสยาม	๑๓๑
ทำนบพระร่วง : เชื้อนโบราณสมัยสุโขทัย	๑๓๓
ระบบชลประทานแห่งแรกของสยาม	๑๓๓
ถนนพระร่วง : ถนนโบราณสายแรกของประเทศไทย	๑๓๕
งามศาสตร์ศิลป์แผ่นดินพระร่วง	๑๓๘
เอกสารอ้างอิง	๑๔๓

หอกลั่นแผ่นดินเก่า

คน สายน้ำ และแผ่นดินพระร่วง

บทนำ

คน สายน้ำ และแผ่นดินพระร่วง

คนกับสายน้ำมีวิถีผูกพันกันมายาวนาน ดังจะเห็นจากชุมชนโบราณทั่วโลกที่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วยการสร้างบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำ ไม่ว่าจะเป็นอารยธรรมลุ่มแม่น้ำไทกริส-ยูเฟรทีสหรือเมโสโปเตเมียของชาวอาหรับที่เป็นอู่อารยธรรมที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลก สมัยโบราณมีแผ่นดินตอนล่างเรียกว่าบาบิโลเนียเป็นเขตซึ่งอยู่ติดกับอ่าวเปอร์เซีย อารยธรรมอินเดียโบราณกำเนิดขึ้นบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ อารยธรรมจีนกำเนิดขึ้นบริเวณพื้นที่ราบกว้างใหญ่ที่อุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำแยงซี แม่น้ำฮวงโห เป็นแหล่งอารยธรรมลุ่มน้ำรุ่นแรกของโลกเช่นเดียวกับอารยธรรมลุ่มแม่น้ำไนล์ของชาวอียิปต์โบราณ แม่น้ำโขง และลุ่มน้ำต่างๆ ทั่วโลก แม่น้ำจึงเปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตผู้คน

ในแผ่นดินที่ชาวตะวันตกเรียก สยามเหนือ (Upper Siam) บริเวณพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ กำแพงเพชร ชัยนาท ตาก นครสวรรค์ พิษณุโลก พิจิตร เพชรบูรณ์ สุโขทัย อุตรดิตถ์ อุทัยธานี มีลุ่มแม่น้ำปิง ลุ่มแม่น้ำยม และลุ่มแม่น้ำน่านเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่เป็นเส้นทางการค้า

วิถีชีวิตเรียบง่ายของคนเมืองพระร่วง

ซึ่งเปรียบเสมือนเป็นเส้นเลือดหล่อเลี้ยงวิถีชีวิตผู้คนรุ่นแล้วรุ่นเล่า มีการถ่ายทอดวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ตลอดจนความเชื่อ จากอดีตสู่ปัจจุบัน จากตำนานสู่เรื่องเล่า จากนิทานปรัมปราสู่การจดจารเป็นพงศาวดาร การจารึกลงในศิลา เมื่อกาลเวลาได้สะสมการเดินทางอย่างเนิบช้าผ่านวันและคืน นานเป็นเดือน เป็นปี เป็นศตวรรษ เรื่องราว ตำนาน มุขปาฐะ เหล่านี้ ก็ยังไม่ได้เลือนหาย ทว่ากลับฝังตัวลึกแทรกอยู่ในวิถีชีวิต จิตวิญญาณของผู้คนในสยามเหนือที่ปกครองโดยราชวงศ์พระร่วง กรุงสุโขทัย โดยเรียกแผ่นดินนี้ว่า แผ่นดินพระร่วง

ความรู้ในอดีตเกี่ยวกับการสร้างชาติของพระร่วง มักพบในรูปแบบของการบอกเล่า ตำนานและพงศาวดาร และที่น่าสนใจคือ ชื่อ พญาร่วง ที่ปรากฏอยู่นั้นไม่ได้มีเฉพาะชื่อสถานที่หรือที่เป็นชื่อวัด แต่ยังมีที่ปรากฏเป็นชื่อบุคคล ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่หรือมีความพิเศษเฉพาะตน

วัดสระศรี

ดังปรากฏหลักฐานจารึกวัดเชียงมั่นที่จารึกถึงกษัตริย์ ๓ พระองค์ คือ พญา
มังราย พญาเจ้าเมือง และพญาร่วง ร่วมกันสร้างเมืองเชียงใหม่และสร้างวัด
เชียงมั่นเป็นวัดแรกขึ้น ในปี พ.ศ. ๑๔๓๙ และชื่อพญาร่วงยังปรากฏในจารึก
ฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร ซึ่งเป็นเทวรูปหล่อสำริด อายุประมาณ พ.ศ.
๒๐๕๓ โดยกล่าวถึง “ท้าวพญาร่วง” ที่เป็นระบบชลประทานตามแนวคลอง
จากกำแพงเพชรถึงบางพาน และเป็นแนว “ถนนพระร่วง” ซึ่งเป็นถนนโบราณ
เชื่อมต่อการเดินทางจากเมืองสุโขทัยไปยังเมืองศรีสัชนาลัยทางด้านเหนือ
และจากสุโขทัยไปยังเมืองกำแพงเพชรทางด้านใต้

เรื่องเล่าและตำนานของพระร่วงยังปรากฏไปทั่วแผ่นดินที่เคยอยู่
ในการปกครองของกรุงสุโขทัยนับเป็นเวลาหลายร้อยปี ปัจจุบันยังมีเรื่องเล่า
ตำนานเหล่านี้แทรกอยู่ทั่วทุกพื้นถิ่น

สมชาย เดือนเพ็ญ นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เล่าถึงบรรยากาศเมืองพรร่วงผ่านเรื่องเล่าของแม่แก่จันทร์ ร่วมร้อยกว่าปีที่ผ่านม่าว่า

“แม่แก่จันทร์ มีสุวรรณ เกิดวันจันทร์ ในปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๓๘ ที่เรือนใต้วัดดลิ่งชั้น ริมแม่น้ำยม หมู่ที่ ๒ ตำบลศรีสัชนาลัย ทวดค้าเป็นมอญ เกาะเกร็ดบริเวณวัดปรมย์ยิกาวาส ถ่อเรือขายเกลือมาจอดขายสินค้าที่เมืองเหนือหน้าวัดดลิ่งชั้น และได้อู้จักคุ้นเคยกับสตรีที่มีนิวาสถานอยู่ใต้วัดดลิ่งชั้น ตกเย็นต่างชักชวนกันนั่งกระโจมอกลงอาบน้ำในแม่น้ำยม หนุ่มมอญและสาวเมืองเหนือพูดสำเนียงสุโขทัยจึงพันผูก เกิดความรักและแห่ชบวนขันหมากมากินสืถ้วย อันเป็นประเพณีแต่งงานคนพื้นถิ่น จนได้มีพยานรักร่วมกัน หญิงชาวนาผู้ไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือแต่เป็นคนไม่ยอมคน ถ้าตัวเองไม่ผิดแต่ยอมสละชีวิตได้ถ้าผิดทำนองคลองธรรม”

วิถีสายน้ำนำทางผู้คนสัญจร ค้าขาย เกิดการแลกเปลี่ยน ถ่ายทอดและโยกย้ายถิ่นฐานลำเนา ชุมชนลุ่มน้ำยมบริเวณเมืองเชลียงจึงกลายเป็นแหล่งท่ามาค้าขาย เป็นที่แลกเปลี่ยนภูมิปัญญา ชีวิตและผู้คน และนำเอามาหลอมรวมเป็นวิถีถิ่นวัฒนธรรมของตนเองอย่างมั่นคงและมั่งคั่ง ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ดังคำในจารึกพ่อขุนรามคำแหงที่ว่า “เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ถึงหน้าหนาวพื้นดินบริเวณนี้ยิ่งเต็มไปด้วยกลิ่นไอของวัฒนธรรม วิถีชีวิตที่เรียบง่าย

“แม่แก่จันทร์มีหลานชายคนแรก เกิดปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๘๒ เมื่อหลานชายแข็งแรงโตจนวิ่งเองได้ใช้ไม้ดักจิ้งจอกไม้ไผ่เหลาโครงว่าวได้เองแล้วถ้าลมหนาวพัดยอคมะพร้าวปลิวสะบัด เสียงกระดิ่งที่ห้อยไว้ขายค่างานาเสียงก้ามปูนาปะทะสายลมดัง กริ่งๆ กังหันปะทะสายลมดังโห้งๆ เป็นเครื่องประโคมนา

วัดพระธาตุ กำแพงเพชร

ทุกเช้าค้าดอกกระเจี๊ยบฝัที่ขึ้นอยู่ตามข้างคันนา ออกดอกบาน สีเหลืองอร่ามแล้ว เป็นสัญญาณเตือนให้เด็กๆ ชาวสุโขทัยและเมืองลูกหลวง ในแผ่นดินพระร่วง เตรียมขึ้นต้นมะตูม เพื่อเอายางมะตูมมาทากระดาษปะ ทำวาวเล็กสองตัว ปักบูชาพระร่วงหนึ่งตัว พระสือหนึ่งตัวไว้ที่เสาประตูรั้ว เรือนบ้านตนเอง ก่อนจะทำวาวออกไปวิ่งกลางทุ่งนาหรือชายหาดแม่น้ำยม อดฝืนมือกันว่า ใครมีฝีมือการใช้มีดเหลาไม้ไผ่ทำวาวได้เก่งจนสามารถติดลม

ท้องฟ้ายามหน้าหนาวทั่วแผ่นดินที่มีเจดีย์ทรงดอกบัวตูม พระพุทธรูป ปางลีลา จึงเต็มไปด้วยเสียงอีดสนูวาว คืดยดย อีดวาวจุฬา ตู๋ตู๋ และลีลันวาว น้อยใหญ่เต็มท้องฟ้าคนต่างถิ่นเมื่อมาเห็นครั้งแรกอดนึกไม่ได้ว่าบ้านเมืองนี้ เขามิงานแข่งขันวาววากันหรือไร ลีลันความงามของท้องฟ้ามีให้เห็นเป็นแบบนี้ สืบทอดกันมาหลายร้อยปีจนถึงปัจจุบัน

ราวๆ เพ็ญเดือนสิบสองของทุกปี สายน้ำแม่ยมจะคลาดล้าไปด้วย ปลายน้ำหมื่นนับแสนตัวมาแออัดยัดเยียดกันที่แก่งหลวงหน้าเมืองศรีสัชนาลัย ทุกคร้วเรือนมีควันไฟย่างปลาเป็นหลักฐานว่ามีปลาอย่างกินตลอดปี มีปลาเห็ด กินทั้งเช้าทั้งเย็น หัวปลาก็นำไปต้มจนได้ไขมันลอยขึ้นมาที่ผิวน้ำเดือด สะสม ไว้ทอดใบตำแย ใบผักเป็ด ใบผักปาด ช่วงฝนลงตอนเดือนหก น้ำมันปลา ที่ใช้ทอดของกินแล้วนำไปใช้เป็นหล่อลื่นอวัยวะหรือคุดมัลลและเพลากะรียน ปลาที่เหลือกินก็เคล้าเกลือใส่จุใส่ไหของ ปิดฝาตากแดดไว้สักครึ่งปีจึงนำ ออกมาต้มเป็นน้ำปลา

เมื่อข้าวเปลือกเต็มยุ้ง ปลาเต็มน้ำ แผ่นดินอุดมสมบูรณ์ไปด้วยผัก ผลไม้ตลอดปี ถึงเทศกาลวิสาขบูชาที่หาบชะลอมหมากม่วง หมากกลางที่บุพการี เคยปลูกเคยสร้างไว้อุทิศเป็นสลากภัตผลไม้ถึงผีสงฆ์ ผู้บุกเบิกที่ดินทำนา ทำไร่ไถสวนมาแต่ดึกดำบรรพ์ งานศิลปะที่ใช้พุทธศาสนาเป็นสื่อแสดงออก ถึงได้งามเป็นหนึ่งในสยามประเทศ”

วัดมหาธาตุ สุโขทัย

กรุงสุโขทัยและแผ่นดินพระร่วง

แผ่นดินพระร่วง : ร่องรอยกาลเวลาจากอดีตสู่ปัจจุบัน

โดยไม่ได้คิดถึงเรื่องอื่นใด เมื่อครั้งย่าเท้าลงจากการเดินทาง แท้ที่
ล้มผัสแผ่นดินเมืองพระร่วงก็พาความรู้สึก นึกคิด ให้ย้อนกลับไปสู่อดีตเมื่อ
ครั้งแผ่นดินกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ผู้ที่เปิดใจยอมรับยอมสัมผัสถึงมนต์เสน่ห์
ที่ซ่อนอยู่ตามบ้านเรือน วัดวา โบสถ์ วิหาร เจดีย์ แม้กระทั่งวิถีชีวิต กลิ่นนั้น
ก็ยังอวลอยู่ในชีวิตจริง ยิ่งเมื่อเพ่งพิศดูโบราณสถานอันเคยรุ่งเรืองใน
อดีตกาลแล้ว ยิ่งเห็นความวิจิตร เห็นความเจริญรุ่งเรือง เห็นความยิ่งใหญ่
และเห็นศิลปกรรม ความงามด้านพระพุทธศาสนาที่แสดงออกผ่านพุทธสถาน
และพระพุทธรูป จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ศิลปากรสุโขทัยทำให้
ทราบประวัติศาสตร์ของอาณาจักรสุโขทัยตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘
ถึงสมัยตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ว่าได้กำเนิดอาณาจักรหรือแผ่นดิน
ของไทยที่ชาวตะวันตก เรียก Upper Siam บริเวณพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างใน
ลุ่มแม่น้ำปิง แม่น้ำยมและแม่น้ำน่าน

ในสมัยต่อมาได้พบร่องรอยหลักฐานการตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนบน
เส้นทางคมนาคมติดต่อกันระหว่างรัฐหรืออาณาจักรโบราณที่มีความเป็น
ปึกแผ่นทางด้านการเมือง มีความก้าวหน้าทางเทคนิควิทยา มีอารยธรรม
มีการนับถือศาสนาต่างๆ จนกระทั่งเข้าสู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ชุมชน
ต่างๆ ได้มีการรวมตัวกันอย่างหนาแน่นเป็นชุมชนเมืองมีหลักฐานสำคัญเป็น
เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำจากโลหะ เช่น หอก มีด เครื่องประดับที่เป็นกำไล
สำริด ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน อาเกต ลูกปัดหินคานีเลียน เหรียญตราดวง
อาทิตย และเศษภาชนะดินเผาในแหล่งโบราณคดีบ้านวังหาด ตำบลตลิ่งชัน

อำเภอบ้านด่านลานหอย และนับเป็นแหล่งโบราณคดีลุ่มแม่น้ำยมอายุเก่า
ที่สุด อยู่บริเวณต้นน้ำแม่ลำพันที่เป็นเสมือนเส้นเลือดหล่อเลี้ยงชุมชนสุโขทัย
อันมีมาก่อนชุมชนที่ห้วยแม่โจน วัดพระพายหลวง มีพัฒนาการทางด้านโลหะ
กรรม โดยเฉพาะมีความถนัดในด้านการถลุงเหล็กมาตั้งแต่ประมาณ ๒,๕๐๐
ปี หรือ ๕๐๐ ปีก่อนคริสตกาล จนถึงสมัยทวารวดี รวมทั้งชุมชนบริเวณ
ปราสาทเขาปู่จ๋า บ้านนาเชิงคีรี ตำบลนาเชิงคีรี อำเภอคีรีมาศ บนเชิงเขา
หลวงซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญ และยังเป็นศูนย์กลางความเชื่อดั้งเดิม
ของผู้คนที่ครอบครองอำนาจในกรุงสุโขทัย ดังหลักฐานจากศิลาจารึกพบ
ปราสาทก่อด้วยอิฐลัทธิขงจื๊อศิลปะร่วมสมัยศิลปะเขมรแบบบาปวน ประมาณ
พุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เป็นโบราณสถานอิทธิพลเขมรที่เก่าแก่ที่สุดในเขต
จังหวัดสุโขทัยซึ่งได้สะท้อนให้เห็นวิวัฒนาการการขยายตัวของชุมชน
ก่อนการตั้งกรุงสุโขทัย รวมทั้งสืบทอดความเชื่อเรื่องขงจื๊อที่เขาหลวง
ในฐานะผีเสื้อเมืองคุ้มครองเมือง ตลบันดาลความมั่งคั่ง สงบสุข เมื่อผู้คน
ทำการไหว้ตีพญาก และอาจคุกคามเมื่อผู้คนละเมิดไม่ยำเกรง ซึ่งข้อดีของ
ความเชื่อนี้ยังได้แสดงออกในรูปแบบการเคารพยำเกรงต่ออำนาจความ
ชั่วร้ายให้ชาวเมืองหรือแม่แต่องค์พ่อขุนไม่ให้หลงหรือลุแก่อำนาจจนทำให้
บ้านเมืองสงบสุขซึ่งเป็นผลพวงต่อกัน

หลักฐานทางโบราณคดีชี้ให้เห็นว่ามีการสร้างบ้านเรือนอยู่ต่อเนื่อง
มาอย่างยาวนานในพื้นที่ มีการสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ มีการล้าสัตว์ หางของป่า
เลี้ยงสัตว์ มีการทำภาชนะดินเผา รู้จักการหลอมโลหะ ทำเครื่องประดับสำริด
เครื่องประดับเงินและทองแดง และมีพัฒนาการจากชุมชนเล็กๆ กลายเป็น
ชุมชนใหญ่ จนพัฒนาเป็นบ้านเมืองและมีความสัมพันธ์ติดต่อค้าขายกับชุมชน
ที่อยู่ใกล้เคียงและที่อยู่ห่างไกล จากชุมชนที่อยู่อาศัย ชุมชนทางการค้า กลายเป็น
ชุมชนขนาดใหญ่ที่มีรูปแบบการปกครองตนเองกระจายตัวอยู่ตามลุ่ม
แม่น้ำต่างๆ

เขาปู่จ๋า ตำบลนาเชิงคีรี อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย

ในราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ วัฒนธรรมเขมรได้เข้ามามีอิทธิพลเหนือแผ่นดินพระร่วงซึ่งมีหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรมและประติมากรรมแบบเขมรปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น ศาลตาผาแดง เป็นศาสนสถานที่ถูกด้วยศิลาแลงซึ่งส่วนยอดได้พังทลายลงแล้ว ประติมากรรมหินทรายทั้งที่เป็นเทวรูปและเทวนารี รวม ๖ รูปเทียบรูปแบบได้กับศิลปะเขมรแบบบาเยน ตรง

ชุมชนสุโขทัยเดิมที่ห้วยแม่โจน วัดพระพายหลวง ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของเมืองสุโขทัย บนพื้นที่ดิน
รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่มีคูน้ำรอบทั้ง ๔ ด้าน ใช้กักเก็บน้ำจากเขาไม่ให้ไหลลงคลองแม่ลำพัน
ทั้งหมด มีปรากฏ ๓ องค์ตั้งเป็นประธาน เป็นศาสนสถานของขอม มีความซับซ้อนทางคติความเชื่อ
ทั้งที่เป็นศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ เช่นเดียวกับวัดศรีสุวายและศาลตามาตง

วัดพระพายหลวง

กับรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ของเขมร และอีกแห่งหนึ่งคือ ปรางค์ ๓ องค์ ก่อด้วยศิลาแลงที่วัดพระพายหลวงเรียงในแนวเหนือใต้ สร้างขึ้นตามคติ มหายานซึ่งเชื่อว่าเป็นศูนย์กลางชุมชนโบราณ เป็นวัดแรกที่มีการสร้างขึ้น ในเมืองสุโขทัย เพราะมีสิ่งก่อสร้างในรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ตั้งแต่ยุคเริ่มแรกของเมืองสุโขทัย และก่อสร้างเพิ่มเติมสืบต่อกันมาจนถึง สมัยสุโขทัยตอนปลาย

จากชุมชนที่อยู่อาศัยโบราณ สู่ชุมชนการค้า

ในราวปี พ.ศ. ๑๖๐๐-๑๗๐๐ มีชุมชนเมืองที่ถือกำเนิดตามเส้นทางการค้าที่สำคัญอย่างน้อย ๒ แห่ง คือ เมืองเซลิ้งและชุมชนสุโขทัยเดิมที่ห้วยแม่โจน วัดพระพายหลวง โดยเมืองเซลิ้งตั้งอยู่ตรงวัดพระปรารักษ์นั้นนับเป็นชุมทางสำคัญที่ขนานด้วยแม่น้ำยมสองข้างทำให้เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทั้งเป็นแหล่งการค้าสังคมโลกที่สำคัญ ซึ่งน่าจะมีความสัมพันธ์กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์วัดชมชื่นที่เก่าแก่ก่อนโยกย้ายมาเมืองเซลิ้ง ส่วนชุมชนสุโขทัยเดิมที่ห้วยแม่โจน วัดพระพายหลวง ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของเมืองสุโขทัย ตั้งอยู่บนพื้นดินรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ มีคูน้ำรอบทั้ง ๔ ด้าน มีปรางค์ ๓ องค์ตั้งเป็นประธาน เป็นศาสนสถานของขอม มีความซับซ้อนทางคติความเชื่อทั้งที่เป็นศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ มีระบบโครงสร้างการกักเก็บน้ำจากเขาไม่ให้เกิดไหลลงคลองแม่ลำพันทั้งหมด รูปแบบศาสนสถานยังมีความเกี่ยวข้องกับวัดศรีสวยและศาลตาผาแดงซึ่งเป็นรูปแบบของศาสนสถานแบบขอมอีกด้วย

อิทธิพลของวัฒนธรรมในสุโขทัยเสื่อมถอยลงภายหลังสิ้นรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ในราวปี พ.ศ. ๑๗๖๐ ซึ่งในช่วงระยะเวลานั้นมีผู้นำชาวไทยคือพ่อขุนผาเมืองกับพ่อขุนบางกลางหาวได้ร่วมกันขับไล่ขอมสพาดโขลญลำพงออกไปจากเมืองสุโขทัยสำเร็จในราว ปี พ.ศ. ๑๗๘๒ ซึ่งต่อมาพ่อขุนผาเมืองได้ถวายพระนามกมรเตงอัญศรีอินทรบดินทราทิตย์และพระขรรค์ชัยศรี อันเป็นสัญลักษณ์แห่งกษัตริย์ให้แก่พ่อขุนบางกลางหาวมีอำนาจในเมืองสุโขทัยแทนราชวงศ์พ่อขุนศรีนาวนำถม

วัดสระศรี

ประมาณช่วงครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๒ (ศิลาจารึกวัดศรีชุม) ได้กล่าวว่าพ่อขุนศรีนาวนำถมเป็นกษัตริย์เสวยราชย์ในกรุงสุโขทัยและศรีสัชชนาลัย ซึ่งพระองค์คงจะมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับราชสำนักเขมร โดยพ่อขุนผาเมืองซึ่งเป็นโอรสและครองเมืองราดได้พระราชธิดาของกษัตริย์เขมรเป็นมเหสี พร้อมได้รับราชทินนามกมรเตงอัญศรีอินทราภดินทราทิตย์ และพระขรรค์ชัยศรีจากกษัตริย์เขมรด้วย

พระอัฐสารต วัดมหาธาตุ สุโขทัย

จากชุมชนการค้าสู่ชุมชนเมือง

จากหมู่บ้าน ชุมชนการค้า ต่อมาพัฒนาการขยายจนเป็นเมืองและมีการติดต่อค้าขายกันทางน้ำ จารึกสุโขทัยได้กล่าวถึงชื่อเมืองในเส้นทางการค้า การคมนาคมของแม่น้ำใหญ่ที่สัมพันธ์กันตามแม่น้ำยมและแม่น้ำน่านหลายเมืองด้วยกัน

นอกจาก “นครสองอัน” สุโขทัย-ศรีสัชนาลัย แล้ว ยังปรากฏชื่อเมืองสรลงสองแคว และเมืองบิรารหลายเมือง สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าเมืองสุโขทัยมีอำนาจทางการเมืองในรูปแบบนครรัฐ เมื่อราชวงศ์พระร่วงปกครองกรุงสุโขทัยก็ได้เริ่มสร้างวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง โดยการรับอิทธิพลความเชื่อทางพระพุทธศาสนาจากมอญและลังกา

พระร่วงและกษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย

อาณาจักรสุโขทัย เป็นคำที่เรียกขานราชธานีแห่งแรกของไทยกันมาตั้งแต่โบราณ นิยมเรียกกันอีกอย่างว่า “เมืองพระร่วง” เป็นดินแดนที่ครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางและมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมประเพณีและตำนานความเชื่อ โดยเฉพาะเรื่องราวหรือตำนานเกี่ยวกับ “พระร่วง” ที่ถูกเล่าในแต่ละพื้นที่นั้น ได้ถูกนำมาเชื่อมโยงกับตำนานท้องถิ่น ภูมินามของสถานที่สำคัญ ปรากฏเป็นชื่อวัด ชื่อบ้าน ชื่อเมือง ชื่อภูเขา ซึ่งแม้จะต่างพื้นที่ต่างเรื่องเล่า แต่ทุกตำนานของทุกท้องถิ่นก็ยังคงมีความสอดคล้องสัมพันธ์กัน คือการแสดงให้เห็นถึงความพิเศษของพระร่วง คือ เป็นผู้มีบุญญาธิการ มีบารมี มีความกล้าหาญ และการพูดจริงทำจริง

บางเรื่อง บางตำนานมีปรากฏในหลายพื้นที่ เช่น ตำนานพระร่วงวิ่งวุ่นที่มีเรื่องเล่าต่อกันมาในเมืองกำแพงเพชร เมืองสุโขทัย เมืองพิษณุโลก

ว่ากันว่า “การวิ่งว่ว” เป็นกีฬาที่พระร่วงทรงโปรดปรานมากที่สุด และการวิ่งว่วของพระร่วงนั้นจะเป็นการวิ่งเล่นโดยไม่ถือพระองค์ว่าเป็นมหากษัตริย์ หากแต่เป็นการเล่นแบบชาวบ้านธรรมดา เมื่อวิ่งเล่นเหนื่อยแล้วท่านก็จะไปขอน้ำชาวบ้านดื่มบ้าง ขอนอนค้างตามบ้านเรือนของชาวบ้านบ้าง จนเกิดเป็นชื่อบ้านนามเมืองก็หลายแห่ง ซึ่งหากคิดในแง่การปกครองบ้านเมืองแล้วก็เปรียบตั้งพระร่วงทรงเสด็จออกเยี่ยมเยียนอาณาประชาราษฎร์ เพื่อถามไถ่ทุกข์สุขด้วยตนเอง เพื่อทรงทราบปัญหาและหาแนวทางแก้ไข เช่นเดียวกับในสมัยพ่อขุนรามคำแหงซึ่งก็ทรงโปรดให้มีการสั่นกระดังเพื่อร้องทุกข์และทรงพิจารณาความด้วยพระองค์เอง

การวิ่งว่วแม้เล่าผ่านมุขปาฐะ เป็นตำนานท้องถิ่น และบางครั้งยากที่จะพิสูจน์ว่าจริงหรือเท็จ แม้ไม่จริงทั้งหมดก็คงไม่เท็จทั้งหมดเป็นแน่แท้ สิ่งสำคัญคือ เรื่องตำนานพระร่วงนี้ถูกเล่าต่อมาหลายร้อยปี นับเกือบเป็นศตวรรษ

การเล่าปากต่อปาก รุ่นต่อรุ่น ย่อมเกิดความคลาดเคลื่อนของเรื่องราวตามความสามารถจดจำและกลวิธีของการเล่าของแต่ละบุคคล แม้จะมีการบิดเบี้ยวของข้อมูลไปบ้างก็เป็นแค่เพียงส่วนปลีกย่อยเท่านั้น หากได้กระทบแก่นแกนของเรื่องแต่อย่างใด ยังมีการเล่าเรื่องกันต่อมาเป็น “ตำนานพระร่วง” ในทุกพื้นที่ที่เคยเป็นแผ่นดินพระร่วงมาถึงทุกวันนี้

การเล่าเรื่องพระร่วงนั้นเต็มไปด้วยสีสัน ขึ้นอยู่กับปฏิภาณไหวพริบของผู้เล่า อาจเล่าเสริมเติมแต่งด้วยความสนุกสนาน เล่ากันยามเย็นตามท้องไร่ท้องนาหรือเล่าเป็นนิทานก่อนนอน

ในพงศาวดารเมืองเชียงใหม่ ได้เล่าต่อกันมาว่า พระร่วงเป็นลูกของนางผีเสื้อกับพราณปา และเป็นผู้ซึ่งมีอำนาจเหนือฝูงช้าง มักท่องเที่ยวดำผุดดำว่ายในแม่น้ำโขงอยู่เนืองๆ จนครั้งหนึ่งได้ลอบไปเสียวกับมเหสีของ

พระร่วง พระถือ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง

พญางำเมือง เจ้าเมืองพะเยา จนความร้อนถึงพญามังรายผู้เป็นสหายของทั้งสองต้องมาตัดสินความ ซึ่งบางความเห็นมองว่า เป็นกุศโลบายทางการเมืองเพื่อหารือ ป้องกันการรุกรานของกูปโลซานแห่งมองโกลที่อยู่ในช่วงของการขยายดินแดน

ตามเอกสารประวัติศาสตร์แบบพงศาวดารที่พบในหัวเมืองเหนือ ได้อธิบายถึง “พระร่วง” ว่าเป็นกษัตริย์กรุงสุโขทัย ครองราชย์ในช่วงเวลาคาบเกี่ยวโดยเมื่อเทียบเคียงกับช่วงเวลาตามศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ ๑ มีความเป็นไปได้ว่า “พระร่วง” ที่กล่าวถึงนั้นน่าจะหมายถึงองค์พ่อขุนรามคำแหง ซึ่งในภายหลังได้เรียกกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยว่า พระร่วง

เรื่องราวของพระร่วงยังปรากฏที่ฐานพระอิศวรสำริดเมืองกำแพงเพชร ที่ถูกสร้างขึ้นในราวปี พ.ศ.๒๐๕๓ โดยปรากฏข้อความที่กล่าวถึงพระร่วง

๓๖
หอนกตินแผ่นดินเก่า

พระอิศวรลัทธิเมืองกำแพงเพชร สักราวปี พ.ศ. ๒๐๕๓

ดังนี้ “...อึ่ง ท่อปูพรร่วงทำเอาน้ำไปเถิงบางพานนั้นก็ถมหายสิ้น...”
เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าพระร่วงคือบุคคลที่มีตัวตนจริงอย่างชัดเจน ไม่ได้
มีแต่เพียงตำนานหรือเรื่องเล่าเท่านั้น

นอกจากนี้ในชินกาลมาลีปกรณ์ ได้จารึกความเกี่ยวกับเรื่องราว
ของพระร่วงว่า “...ที่หมู่บ้านโค มีชายหนุ่มรูปงามมีกำลังมาก ได้ท่องเที่ยว
อยู่ในป่า และได้ร่วมสังวาสกับนางเทพธิดาจนเกิดบุตรชายรูปงามและมีกำลัง
มาก ชื่อว่า “โรจนราช” หรือ “พระร่วง” ชาวบ้านทั้งปวงต่างพร้อมใจกัน
ราชาภิเษกพระร่วงให้ครองราชสมบัติเมืองสุโขทัย โดยครั้งหนึ่งพระร่วงได้
เสด็จไปยังเมืองนครศรีธรรมราช เพื่ออัญเชิญพระพุทธรูปหิมาลัยมาประดิษฐาน
ที่เมืองสุโขทัย และโปรดให้สร้างพระปรางค์เมืองศรีสัชนาลัย จึงสันนิษฐาน
กันว่า “พระร่วง” ในบรรดาเรื่องราวเหล่านี้ หมายถึง พ่อขุนรามคำแหง

“พระร่วง” นอกจากจะหมายถึงกษัตริย์ผู้ครองกรุงสุโขทัยแล้ว ยัง
มีนัยถึงความเป็นปราชญ์หรือผู้รู้ ในเรื่องราวต่างๆ จนทำให้เรื่องนั้นมีค่าควร
แก่การยึดถือเป็นแบบอย่าง ดังเช่นการเรียกหนังสือไตรภูมิภพของพระมหา
ธรรมราชาลิไทว่า “ไตรภูมิพระร่วง” รวมทั้งสุภาษิตสอนใจราชกุมารที่เป็นพระ
ราชินิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ร่ายสุภาษิตพระร่วงฉบับจารึก
วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แต่ละสำนวนอาจมีชื่อเรียกเฉพาะแตกต่างกัน
กันออกไป แต่ทั้งหมดล้วนหมายถึงคำสอนของพระร่วงกรุงสุโขทัย ซึ่งต่อมา
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ถอดคำโบราณออกมาเพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้น

เช่น	อย่าตึงให้กา	อย่าตีปลาหน้าไซ
	อย่าใจเบาจนหนัก	อย่าดีสุนัขห้ามเห่า
	ขอยศอย่าต่อหน้า	ขอข้าเมื่อแล้วกิจ
	ขอมิตรเมื่อลับหลัง	ลูกเมียยังอย่าสรรเสริญ

พระมหากษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงสุโขทัย

ราชวงศ์พระร่วง เป็นราชวงศ์ที่สถาปนาขึ้นเมื่อคราวพ่อขุนบางกลางหาวทรงราชาภิเษกเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติในกรุงสุโขทัย เป็นพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ คำว่าพระร่วงเป็นคำที่ใช้เรียกกษัตริย์กรุงสุโขทัย โดยคำว่า ร่วง ในพงศาวดารเหนือมีความหมายว่า “โรจนราช” หรือ รุ่ง (โรจน์) ในสำเนียงไทยกลางจึงตรงกับคำว่า รุ่ง นับเป็นการเริ่มต้น ราชวงศ์พระร่วง โดยเริ่มตั้งแต่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์เป็นต้นมา ในพงศาวดารบางฉบับกล่าวว่า พระร่วงนี้มีบุญญาธิการ และฤทธิเดชเลิศล้ำ มีความกล้าหาญ มีวาจาสิทธิ์ มีความซื่อสัตย์ มีความกตัญญู เป็นผู้ผู้นำในการสร้างชาติ ซึ่งปรากฏข้อความที่แสดงถึงคุณธรรมของพระร่วงเจ้า ในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช นอกจากนี้พระนามของพระร่วงยังปรากฏในพงศาวดารของประเทศใกล้เคียง เช่น ในพงศาวดารมอญ พงศาวดารลานนา

วัดมหาธาตุ สุโขทัย

กษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง มี ๙ พระองค์ ดังนี้

รัชกาลที่ ๑	พ่อขุนศรีอินทราทิตย์	ครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๗๙๒-๑๘๒๑
รัชกาลที่ ๒	พ่อขุนบานเมือง	ครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๒๑-๑๘๒๒
รัชกาลที่ ๓	พ่อขุนรามคำแหงมหาราช	ครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๒๒-๑๘๔๑
รัชกาลที่ ๔	พญาเลอไทย	ครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๔๑-๑๘๖๖
รัชกาลที่ ๕	พญาจวนาถม	ครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๖๖-๑๘๙๐
รัชกาลที่ ๖	พระมหาธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท)	ครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๘๙๐-๑๙๑๑
รัชกาลที่ ๗	พระมหาธรรมราชาที่ ๒ (ลิอไท)	ครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๙๑๑-๑๙๔๒
รัชกาลที่ ๘	พระมหาธรรมราชาที่ ๓ (ไสยลือไท)	ครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๙๔๓-๑๙๖๒
รัชกาลที่ ๙	พระมหาธรรมราชาที่ ๔ (บรมपाल)	ครองราชย์ปี พ.ศ. ๑๙๖๒-๑๙๘๑

ปูนปั้นนางอัปสรบนเสาประทีป เจดีย์ประจำมุม วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง

ตำนานพระร่วง

เล่าเรื่องพระร่วงจากพงศาวดาร : นิทานที่ไม่ใช้นิทาน

แสงไฟอมวาวจากตะเกียงยามพลบค่ำในห้านาตุเกิบเกี่ยวเหนือ
แผ่นดินพระร่วง มองจากที่ไกลออกไปแสงวอมวาวนั้นเหมือนดาวประดับดิน
สีสนของท้องถื่นยามค่ำคืน ไม่ว่าห้านาหรือเมืองชนบททั้งดงามไปด้วย
แสงไฟตะเกียงและแสงใต้ เสียงฮึดสนูวาวดังกังวานเหนือท้องทุ่ง ห้างยาม
หลังอาหารเย็นเป็นเวลาคบครวที่อบอุ่นที่ทุกคนจะได้นั่งล้อมวงคุยกัน
ตากับหลาน พอกับลูก และเรื่องราวนิทานก่อนนอน นิทานเรื่องแล้วเรื่องเล่า
ซ้ำแล้วซ้ำเล่า วันแล้ววันเล่า ต่างเวลา ต่างคนเล่า ต่างอารมณ์ ต่าง
บรรยากาศ ก็สนุกต่างกันออกไป ผู้เล่าไม่รู้เหนียว ผู้ฟังไม่รู้หน่าย ด้วยนิทาน
ปรัมปราเป็นเรื่องราวใกล้ตัว เรื่องราวที่แทรกอยู่ในสายเลือดประหนึ่งเรื่อง
นั้นเป็นเรื่องราวของตน สายเลือดพระร่วงแทรกซึมอยู่ในร่างกาย ในจิต
วิญญาณโดยไม่รู้ตัว และหลอมรวมเป็นเนื้อหนึ่งเดียวกัน จากเรื่องจริง
กลายเป็นเรื่องเล่า จากเรื่องเล่าเป็นเรื่องแต่งเติมเสริมเรื่องราวให้น่าติดตาม
และชวนฟัง รุ่งตารุ่งปุเล่าให้พ่อให้แม่ฟัง จากพ่อจากแม่เล่าสู่ลูกสู่หลาน
รับส่งต่อกันเป็นช่วงๆ เป็นทอดๆ เป็นรุ่นๆ รุ่นแล้วรุ่นเล่า นานวันเข้ากลายเป็น
นิทานที่เหนือกว่านิทาน แต่งแต้มด้วยความรักชาติบ้านเมือง รักแผ่นดิน
ถิ่นเกิดด้วยดวงใจ

นิทาน หรือตำนาน ได้กำเนิดจากเรื่องจริงในชีวิตที่เล่าสืบทอดกันมา
สอดแทรกความรู้สึก นึกคิด ภูมิปัญญาของผู้เล่า เสริมคติ เต็มความคิด และ
ความดีงามเพื่อสั่งสอน อบรมลูกหลาน สร้างเป็นเรื่องราวที่มาจากข้อมูล
เบื้องต้นของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นหลักฐานเบื้องต้นที่มีคุณค่า

มีความหมาย และต่อมาเป็นส่วนหนึ่งแห่งวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและทำให้เกิดความภูมิใจในประวัติความเป็นมาและเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่น

เรื่องเล่า เรื่องพระร่วง จึงเป็นเรื่องราวจากพงศาวดาร เป็นนิทานที่ไม่ได้เป็นเพียงนิทาน เป็นนิทานเหนือนิทาน ที่คนแผ่นดินพระร่วงร่วมรู้สึกราวกับเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ปรากฏอยู่ในแผ่นดินสุโขทัย หรือแผ่นดินพระร่วง เพียงแต่ในแต่ละพื้นที่ก็เล่าในแบบฉบับของตน เช่น ตำนานกำเนิดพระร่วง ตำนานเขานางทอง ตำนานจระเข้ปูน ตำนานพระร่วงวิ่งว้าว ต่างก็มีหลายตำนาน ทั้งตำนานสุโขทัย ตำนานพรานกระต่าย ตำนานนครไทย และไม่ว่าตำนานมาจากสถานที่ใดก็ตามต่างก็เป็นเรื่องราวพิเศษที่เล่าถึงผู้ครองแผ่นดินพระร่วงที่มีสุโขทัยเป็นศูนย์กลาง และรวบรวมไทยให้อยู่อาศัยบนแผ่นดินที่อุดมด้วยความสุข ดังความในจารึกที่ว่า “เมืองสุโขทัยนี้ดี ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” ซึ่งหมายถึงความถึงแผ่นดินพระร่วงทั้งแผ่นดิน

ปล่องนางนาค เชิงเขาหลวง ปัจจุบันอยู่ในอุทยานแห่งชาติรามคำแหง

ตำนาน กำเนิดพระร่วง

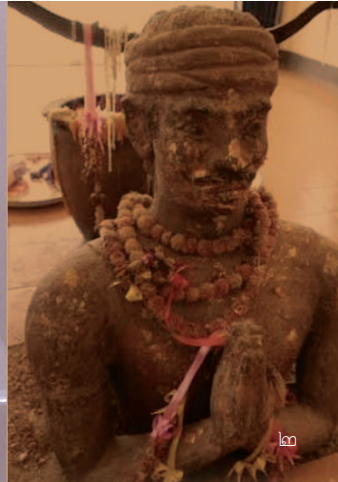
“พระเจ้าศรีธรรมไตรราช เจ้าเมืองสุโขทัยได้เสด็จมาถือศีลที่เชิงเขาหลวง คราวละ ๗ วันอยู่เนืองๆ จนกระทั่งครั้งหนึ่งได้พบกับนางนาค ซึ่งขึ้นมาจากเมืองบาดาลตรงปล่องถ้ำบนเขาหลวง และทรงได้นางนาคเป็นชายาอยู่ร่วมกันจนนางตั้งครรภ์แต่ต้องมีเหตุให้นางต้องกลับเมืองบาดาล ส่วนฝ่ายพระเจ้าศรีธรรมไตรราชก็เสด็จกลับเมืองและไม่กลับมาทรงศีลอีก นางนาคจึงได้สำรอกต่อมโลหิตที่เป็นลูกในครรภ์ออกมาองไว้ใกล้ลำธาร แล้วก็กลับเมืองบาดาล ต่อมาเมื่อคางคกตัวหนึ่งไปกินต่อมโลหิตที่นางนาคสำรอกไว้จึงถูกพิษร้ายของพญานาคสิ้นใจตาย กุมารในต่อมโลหิตที่ถูกคางคกกินก็เข้าไปจึงสิงสู่เป็นคางคกแทน ระหว่างนั้นยังมีสองตายายปลุกบ้านเรือนทำไร่ไถอยู่อยู่ที่เชิงเขา ไม่มีทายาทสืบสกุล ได้ชวนกันไปหาทุ่งหอยปูปลาที่ลำธารแห่งนั้นแต่หาอย่างไรก็ไม่ได้แม้แต่ตัวเดียว ได้แต่คางคกติดสวิงขึ้นมาทุกที จึงเกิดความฉุนเฉียวจะทุบตีคางคก เมื่อได้ยินคางคกพูดเป็นภาษามนุษย์ว่า “ยายจ๋า ตาจ๋า ขอไปอยู่เป็นลูกด้วยเถอะ” สองตายายก็เกิดความประหลาดใจ จึงนำเอาคางคกนั้นไปเลี้ยงไว้ที่บ้าน ต่อมาคางคกนั้นก็กลับกลายเป็นมนุษย์เด็กผู้ชาย สองตายายมีความรักใคร่ว่าเป็นลูกของตน ตั้งชื่อให้ว่า “เจ้าร่วง” เนื่องจากตอนที่ไปได้อาณาจากลำธารใหม่ๆ จับต้องไม่ได้ เป็นร่วงหล่นลงน้ำทุกที แม้แต่เอาสวิงเข้าช้อนก็ยังลอดหลุดไปได้อีก จนต้องเอาไม้ไผ่มาจักเป็นตอกแล้วสานเป็นกระแตรองรับจึงพาเอามาถึงที่บ้านได้ เป็นที่น่าอัศจรรย์

เมื่อเจ้าร่วงโตขึ้น เจ้าร่วงนั้นมีวาจาสิทธิ์เป็นที่อัศจรรย์ ครั้งหนึ่งสองตายายได้นำเอาไม้ทองหลางมาแกะเป็นตุ๊กตาเด็กผู้ชายให้เจ้าร่วงเล่นเป็นนอ แต่เจ้าร่วงได้แปลงวาจาสิทธิ์ให้ตุ๊กตาเด็กผู้ชายนั้นกลายเป็นคนจริงๆ ได้ตายายจึงตั้งชื่อให้ว่า “เจ้าสือ” ทั้งสองพี่น้องก็เป็นเพื่อนเล่นกันตลอดมา

ตำนาน โขกพระร่วงลงพระขรรค์

วันหนึ่งพระร่วงออกเที่ยวป่าทางทิศใต้ของเมือง จนมาถึงลำธารแห่งหนึ่ง มีน้ำไหลผ่านก้อนหินตะปุ่มตะป่ำเหมาะแก่การลับดาบจึงหยุดพักเพื่อจะเอาพระขรรค์มาลับกับหิน แล้วเดินทางต่อไปโดยลัดเลาะไปตามเชิงเขาจนถึงต้นน้ำ เห็นว่าเป็นแอ่งน้ำขนาดใหญ่ที่มีเขาปิดทางน้ำอยู่ จึงคิดจะเปิดทางให้น้ำไหลไปยังที่นาของราษฎร แล้วอธิษฐานจิตใช้พระขรรค์ลงฟันเขานั้นจนแยกขาดเป็นสองด้าน น้ำจึงไหลลงผ่านโขกเขาลงไปเบื้องล่างไหลไปตามคลองเรียกว่า “คลองเสาหอ” ส่วนสถานที่ที่พระร่วงลงพระขรรค์ก็มีชื่อเรียกว่า “โขกพระร่วงลงพระขรรค์” และหินที่ลับพระขรรค์ก็เรียกว่า “โขกพระร่วงลับพระขรรค์” ซึ่งปัจจุบันยังปรากฏรอยขีดบนลานหินอย่างชัดเจนประมาณ ๕๔ รอย ชาวบ้านบางคนก็เรียกว่า “รอยพม่าฝนหอก” เพราะเชื่อว่าเป็นรอยที่ทหารพม่าใช้ฝนหอกฝนดาบก่อนเข้าตีเมืองสุโขทัย

๑. หินขอมคำตึน ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหง
๒. รูปปั้นขอมคำตึนในวัดตระพังทอง
๓. บริเวณที่เชื่อว่าขอมคำตึนขึ้นมาในวัดมหาธาตุไชย

ตำนาน ขอมคำดิน

เรื่องราวของพระร่วงมีวาทะสิทธิ์ได้เสด็จลี้ภัยไปจนถึงเมืองขอม กษัตริย์ขอมเกรงว่าจะมีคนแย่งบารมีจึงส่งทหารที่มีวิชาอาคมมากำจัด พระร่วงถึงเมืองสุโขทัย ซึ่งในขณะนั้นทราบข่าวว่าพระร่วงบวชอยู่วัดมหาธาตุ กลางเมืองสุโขทัย และทหารขอมคนดังกล่าวได้ใช้วิชาดำดินมาโผล่ที่ลานวัด ได้พบกับพระร่วงแต่ไม่รู้จัก จึงเอ่ยปากถามหาพระร่วง ฝ่ายพระร่วงเมื่อเห็น ขอมคำดินมาก็ทราบว่าภัยจะมาถึงตัว จึงกล่าววาทะสิทธิ์สาปให้ทหารขอม รอพระร่วงอยู่ตรงนั้น ทหารขอมจึงได้กลายเป็นหินรอพระร่วงอยู่ตรงนั้น

หลักฐานที่ขอมคำดินกลายเป็นหินนั้น ได้ปรากฏอยู่ที่บริเวณใกล้ กับเจดีย์องค์หนึ่งในวัดมหาธาตุ โดยมีลักษณะเป็นรูปมนๆ คล้ายโหลคน ถ้า ต่อศิระแล้วจะดูคล้ายรูปคนโผล่มาจากดิน สูงเพียงหน้าอก เป็นหินที่มี สีเขียวจาง ถือกันว่าเป็นหินศักดิ์สิทธิ์ รักษาโรคได้สารพัด ชาวบ้านจึงพากัน หุบเป็นชั้นเล็กชั้นน้อยนำไปฝนเข้ากับยา มีรสเปรี้ยว เค็ม หวาน และเชื่อกัน ว่าช่วยให้สตรีที่ตั้งครรภ์ครั้งแรกคลอดง่าย ดังนั้นปัจจุบันหินที่เชื่อกันว่าเป็น “ขอมคำดิน” จึงมีขนาดเล็กกลวงเรื่อยๆ จนสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธฯ สมาย มกุฎราชกุมาร ต้องประกาศห้ามไม่ให้ผู้ใดหุบหรือทำลายหินก้อนนี้อีก

ปัจจุบัน หินขอมคำดิน ถูกนำมาเก็บรักษาและจัดแสดงไว้ที่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง ส่วนบริเวณที่เชื่อกันว่าขอมคำดินโผล่ ขึ้นมา ก็ได้มีการทำเป็นแท่นปูนรอบไว้ให้เป็นหลักฐานของตำนานขอมคำดิน

สวนลุ่ม ตั้งอยู่เชิงเขาหลวง

ตำนาน พระร่วงตีสลึง

พระร่วงและพระสือ สองพี่น้องสมัยที่ยังอยู่ในวัยเด็กมักชอบชวนกันเล่นตีสลึงด้วยความสนุกสนานที่บริเวณทุ่งกว้างกันอยู่เสมอ “การตีสลึง” เป็นกีฬาโปรดอีกอย่างหนึ่งของพระร่วงและพระสือ วิธีการเล่น ใช้ผลมะพร้าวแห้งเป็นลูกตีสลึง และใช้ไม้ไผ่ลำเล็กขนาดพอมือกำถนัด ยาวราว ๒ ศอกเศษ เป็นไม้ตี จากนั้นก็นำลูกมะพร้าวมาจุดไฟแล้วก็ตีไปมา ด้วยความร้อนของไฟจากลูกมะพร้าวที่พระร่วงและพระสือเล่น ทำให้บริเวณนั้นไม่มีต้นไม้อิหญ่เกิดขึ้น มีเพียงต้นหญ้าเล็กๆ เกิดขึ้นตามลานดินเท่านั้น

ซึ่งสถานที่แห่งนี้ ปัจจุบันเรียกว่า “เนินพระร่วงตีสลึง” ซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่โล่งหรือเป็นลานดินขนาดกว้างใหญ่กว่า ๑๐๐ ไร่ อยู่ทางทิศตะวันออกของเขาหลวง มีระยะห่างจากเชิงเขาบริเวณที่เรียกว่า “สวนลุ่ม” ประมาณ ๔ กิโลเมตร ด้านทิศเหนือติดกับเขาแดง ด้านตะวันตกไกลออกไปทางประตูป่า ช่องเขาที่เป็นเส้นทางเข้าสวนลุ่มทางตะวันตก ทิศใต้ติดกับพื้นที่บ้านพูนทอง ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่ตั้งของบ้านสองตายายที่นำพระร่วงมาเลี้ยง

เขานางทอง อำเภอพรานกระต่าย

ตำนาน เขานางทอง

ครั้งหนึ่งนางทอง ซึ่งเป็นธิดาของเจ้าเมืองบางพาน ได้ถูกพญานาค กลิ้นเข้าไป พระร่วงซึ่งได้เสด็จมาอยู่ในละแวกนั้นได้ทราบเรื่องจึงติดตามมา ช่วยเหลือจนถึงที่เขาลูกหนึ่ง พระร่วงได้ฆ่าพญานาคแล้วล้วงนางทองออกมา ในที่สุดพระร่วงก็ได้นางทองเป็นชายา แล้วสร้างเรือนให้นางทองอยู่บน เขาลูกนี้ ต่อมาเขาลูกนี้จึงถูกเรียกว่า “เขานางทอง” ปัจจุบันเขานางทอง ตั้งอยู่ที่ตำบลคีรีส อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร

ตำนาน จระเข้ปูน

ชาวบ้านพรานกระต่ายเล่าต่อกันมาว่า นางทองถูกพญาจระเข้คาบไป พระร่วงได้ตามไปช่วยเหลือนางทองและปราบจระเข้ได้สำเร็จ โดยสาปให้พญาจระเข้กลายเป็นหิน ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “จระเข้ปูน” มีลักษณะเป็นศิลาแลงมองคล้ายรูปจระเข้ขนาดใหญ่ ยาวประมาณ ๙ เมตร หันศีรษะไปทางทิศเหนือ ส่วนตรงกลางลำตัวกว้างประมาณ ๓๐ เซนติเมตร อยู่ชิดกับแนวถนนพระร่วง

ส่วนบริเวณที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็น “ที่ตากผ้าอ้อม” ของนางทอง ลักษณะเป็นภูเขาสูงเล็กๆ ตั้งอยู่โดดๆ ในเขตอำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชร บนยอดเขามีร่องรอยโบราณสถานและมีจารึกสุโขทัยกล่าวถึงว่าเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาทจำลอง ซึ่งพระมหาธรรมราชาลิไทได้โปรดให้สร้างโดยจำลองมาจากลังกา นอกจากนี้ในบริเวณใกล้เคียงนางทองยังเป็นที่ตั้งของเมืองโบราณบางพานด้วย

บริเวณปากถ้ำ อำเภอพรานกระต่าย

ตำนาน พรานกระต่าย

เมื่อครั้งที่พระร่วงครองเมืองสุโขทัย พระองค์มีความประสงค์ที่จะขยายอาณาเขตให้กว้างขวางเป็นปึกแผ่นและมั่นคง จึงสร้างเมืองหน้าด่านขึ้นทุกทิศและสั่งให้นายพรานผู้ชำนาญเดินป่าออกสำรวจเส้นทางและชัยภูมิที่มีลักษณะดี บรรดานายพรานจึงได้กระจายกันออกสำรวจเส้นทางต่างๆ จนกระทั่งมาถึงบริเวณแห่งหนึ่งได้พบกระต่ายป่าขนสีเหลืองดังทองสวยงาม นายพรานจึงกราบทูลขออนุญาตจากพระร่วงเจ้า เพื่อไปตามจับกระต่ายขนสีทองตัวนั้นมาถวาย

นายพรานติดตามกระต่ายป่าโดยได้ใช้ความพยายามดักจับแต่กระต่ายตัวนั้นก็สามารถหลบหนีไปได้ทุกครั้ง จึงไปชักชวนเพื่อนฝูงนายพรานมาช่วยกันจับแต่ก็ยังไม่สามารถจับได้ นานวันเข้าจึงอพยพลูกหลานพี่น้องและกลุ่มเพื่อนฝูงต่างๆ มาสร้างบ้านถาวรขึ้น เพื่อจะจับกระต่ายขนสีทองให้ได้ ส่วนกระต่ายขนสีทองเล่ากันว่าได้หลบหนีเข้าไปในถ้ำแห่งหนึ่งที่มีปากถ้ำขนาดเล็กจนนายพรานหาทางเข้าไม่เจอ แม้พยายามหาทางเข้าเท่าไรก็ไม่พบ จึงได้ตั้งหมู่บ้านขึ้นหน้าถ้ำเพื่อเฝ้าคอยจับกระต่ายขนสีทอง ซึ่งต่อมาหมู่บ้านแห่งนั้นได้ขยายตัวเป็นชุมชนขนาดใหญ่คือ บ้านพรานกระต่าย และเป็นชื่อ “อำเภอพรานกระต่าย” ในที่สุด

ตำนาน พระร่วงวิ่งว่าว

การเล่นว่าว เริ่มเล่นครั้งแรกในประเทศไทยเมื่อไหร่่นั้นไม่ปรากฏหลักฐาน แต่สันนิษฐานว่าน่าจะเข้ามาในเมืองไทยพร้อมกับศาสนาพราหมณ์ ในรัชกาลของพระร่วงอรุณราชกุมาร เจ้าเมืองสวรรคโลก ตามเอกสารในพงศาวดารเหนือ ในพิธีเสี่ยงเคราะห์ของบ้านเมืองตามคติของพราหมณ์มีในพระราชพิธี ๑๒ เดือน แล้วได้มาเป็นกีฬาเล่นสนุกสนานกันในเดือน ๔ เดือน ๕ นับตั้งแต่พระเจ้าแผ่นดินลงมาจนถึงคนสามัญและเด็ก จากนั้นน่าจะจำหลักมันในแผ่นดินสุโขทัยผ่านมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงสมัยปัจจุบัน นอกจากการเล่นเพื่อความเพลิดเพลินแล้ว ยังได้มีการดัดแปลงเป็นว่าวจุฬาผูกหม้อดินดำใช้ในการสงครามอีกด้วย

ว่าวในสมัยพระร่วงคงจะเล่นในฤดูหนาวมากกว่าฤดูอื่นๆ ด้วยมีลมแรงพอที่จะวิ่งว่าวได้ ดังปรากฏในหนังสือตำรารับทำวาศรีจุฬาลักษณ์ ที่กล่าวถึงเดือนยี่ พระจันทร์โคจรอยู่ในกลุ่มดาวปูষะ อันหมายถึง ดาวปูฝ้ายหรือดาวรวงผึ้ง กระจุกดาวเปิดในราศีกรกฎไว้ว่า...

“เดือนยี่ถึงการพระราชพิธีบูชาภิเชก เถลิงพระโคกินเลี้ยงเป็นนักขัตฤกษ์ หมუნางในก็ได้ดูซุดซึกว่าวหง่าว ฟังสำเนียงเสียงว่าวร้องเสนาะ ลั่นฟ้าไปทั่วทั้งวาราตรี”

ตำนาน หลุมกระโปกพระร่วง

พระร่วงกับพระสือโปรดการเล่นว้าวเป็นอย่างมาก เมื่อครั้งยังเด็กสองตายายมักทำว้าวให้วิ่งอยู่เสมอ มีอยู่วันหนึ่งพระร่วงได้ออกวิ่งว้าวที่บริเวณลานหิน แล้วเกิดสะดุดล้มหน้าคว่ำลงกับลานหินอย่างแรง ทำให้แผ่นหินยุบลงไปเป็นรูปร่างคล้ายหน้าคน กลางลานหินต่ำกว่าส่วนใบหน้าลงมายังปรากฏลักษณะแผ่นหินคล้ายส่วนคุ้ยฐานหรืออวัยวะเพศของพระร่วง ยุบเป็นหลุมสามเหลี่ยมด้านเท่าลึก จำนวน ๓ หลุม โดยมี ๒ หลุมขนาดใกล้เคียงกัน ส่วนอีกหลุมปากหลุมมีขนาดเล็กกว่าและลึกกว่ามากด้วย ชาวบ้านเรียกหลุมเหล่านี้ว่า “หลุมกระโปกพระร่วง” ซึ่งเป็นหลุมที่ยังปรากฏให้เห็นได้ที่บริเวณลำธารในป่าเชิงเขาหลวง อำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ชาวบ้านมักเข้าไปทำการสักการะขอพรกับพระร่วงอยู่เนืองๆ เล่ากันว่าน้ำภายในหลุมไม่เคยเหือดแห้งและหากมีผู้ได้นำน้ำในหลุมมาล้างหน้าหรือชำระตัว ท้องฟ้าบริเวณนั้นจะมีดั่งมีฝนตกทันที ซึ่งเรื่องเหนือธรรมชาติเช่นนี้มักปรากฏอยู่เสมอในสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับตำนานพระร่วง นอกจากนี้ยังพบว่ามีตำนานหลุมกระโปกพระร่วงอยู่บริเวณพื้นที่ป่าชุมชน หมู่ที่ ๗ บ้านหนองจระเข้ ตำบลท่าไม้ อำเภอพรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชรอีกด้วยเช่นกัน

ทุ่งนาเขตพื้นที่บ้านแสนตอ บ้านสารจิตร์ บ้านคุกพัฒนา เหมาะแก่การวิ่งว่าวให้ว่าวกินลมบนยามเย็น

ตำนาน หมู่บ้านในตำบลสารจิตร์

ชื่อบ้านนามเมืองที่เกี่ยวข้องการวิ่งว่าวของพระร่วงนั้นปรากฏชื่ออยู่เกือบทุกพื้นที่ โดยเฉพาะเขตตำบลสารจิตร์ เมืองศรีสขณาสัย มีเรื่องเล่าต่อกันมาว่า วันหนึ่งขณะที่พระร่วงกำลังเดินเที่ยวเล่นนอกเขตเมืองด้านทิศใต้บังเอิญได้พบสาวสวยที่มีความงามและมีความขยันชื่อ นางคำ ซึ่งเป็นจังหวัดที่นางคำกำลังดำเนินอยู่ที่ **บ้านนาสามหลุม** ด้วยความสวยและความขยันของนางคำทำให้พระร่วงตกหลุมรักและอยากได้มาเป็นคู่ครอง แต่นางคำยังไม่ยินยอม นางจึงออกอุบายว่า ถ้าอยากได้ไปเป็นภรรยาให้ให้นางแข่งกัน หากพระร่วงชนะจะตกลงปลงใจด้วย ซึ่งนางคำมีเชื่อมั่นว่าตนดำเนินได้เก่งกว่าใคร พระร่วงไม่มีทางดำเนินชนะตนเองได้ เมื่อพระร่วงได้ยินดังนั้นก็พูดว่า “ข้าจะดำเนินแล้วนะ ขอให้นางจะมีแต่ต้นข้าวทั้งแปลงเดี๋ยวนี้” หลังจากที่พระร่วงลั่นวาจาสิทธิ์ต้นข้าวก็งอกขึ้นเต็มท้องนา ทำให้นางคำตกใจกลัวรีบวิ่งหนีพระร่วงไป เมื่อวิ่งมาถึงปลายนา นางคำได้หลบอยู่ปลายทุ่งนานั้นเพื่อขอความช่วยเหลือจากชาวบ้าน ซึ่งชาวบ้านที่ผ่านมาต่างได้ยิน

ดาวพระร่วง พระลือ ที่บ้านคุกพัฒนา

เสียงคนร้อง แต่กลับมองไม่เห็นใครก็เกิดความอัศจรรย์ใจว่า ทำไมนางจึงร้องได้ ต่อมานาบริเวณนั้น คือ **บ้านนาร้อง**

เมื่อไม่มีใครมาช่วย และมองเห็นพระร่วงวิ่งตามมา นางคำจึงออกจากทุ่งนาวิ่งหนีไปอีก ส่วนพระร่วงก็ได้วิ่งตามมาจนเกือบตามทัน แต่มาสะดุดตอไม้หักล้มเสียก่อน เมื่อหันกลับมามองตอไม้จึงสบถออกมาว่าตอไม้อะไรเยอะเยะมีเป็นหมื่นเป็นแสน เมื่อสิ้นคำพูดของพระร่วง ตอไม้ได้ผุดขึ้นมาเป็นแสนๆ ตอ และกลายเป็นชื่อหมู่บ้าน**แสนตอ**ในที่สุด ส่วนนางคำก็ยังวิ่งหนีกันต่อไป พระร่วงก็ยังวิ่งตามอย่างไม่ลดละ แต่ตามเท่าไรก็ยังตามไม่ทัน จิตใจก็เกิดว่าวุ่น เสียอกเสียใจเป็นที่สุด สถานที่แห่งนี้ต่อมาคือตำบล**สารจิต** พระร่วงเสียใจอย่างมากจึงได้คุกเข่าลงด้วยความเหนื่อยอ่อน และกลายมาเป็นชื่อหมู่บ้านว่า **“บ้านคุก”** (ในภายหลังมีคำว่า พัฒนามาต่อท้าย ปัจจุบันชื่อบ้านคุกพัฒนา) หลังจากพระร่วงคุกเข่าเสียใจไม่นาน ก็ได้ลุกขึ้นและตามหานางคำโดยผ่านทางไปเจอดัดเกาขนาดใหญ่ตั้งอยู่บริเวณนั้นต่อมาได้เป็นชื่อหมู่บ้านนี้ว่า **บ้านโบราณหลวง** แต่ยังตามหานางคำไม่พบ จึงวิ่งข้ามแก่งน้ำเพื่อตามหาต่อไป ต่อมาบริเวณนี้คือ **บ้านแก่ง**

เมื่อพระร่วงตามนางคำไปเรื่อยๆ ก็รู้สึกเหนื่อยจึงได้นั่งพักอยู่ที่ทุ่งนา มองหาใครก็ไม่เจอผู้คน ต่อมาบริเวณนี้คือ **บ้านนาคอย** แต่พอมองไปทางภูเขา ก็เห็นนางคำอยู่ไกลๆ จึงรีบออกวิ่งตามไป พอนางคำเพลอ พระร่วงก็ถึงตัวนางและได้นางคำเป็นภรรยา ณ บริเวณเชิงเขานั้นเอง ฝ่ายนางคำนั้นเสียอกเสียใจเป็นอย่างมาก จึงได้เดินมาที่หนองน้ำเพื่อไปล้างเนื้อล้างตัวให้สะอาด เมื่อนางคำล้างตัวในน้ำ น้ำก็เกิดเป็นสีขาวขุ่น ต่อมาเรียกหนองน้ำนั้นว่า **หนองจุ่มแดด** เมื่อล้างตัวเสร็จจึงรีบหนีพระร่วงจึงเข้าไปหลบอยู่ในถ้ำ โดยได้เอาผ้าถุงปิดปากถ้ำไว้ ป้องกันไม่ให้พระร่วงตามเข้าไปในถ้ำได้ด้วยคาถาอาคมก็จะเสื่อมทันทีหากลอดผ้าถุง พระร่วงจึงร้องเรียกนางคำ แต่เรียกเท่าไรก็ไม่ยอมออกมา จึงได้อธิษฐานว่า ถ้านางคำไม่ยอมออกมาก็ขอให้นางคำอยู่ในถ้ำนั้นไปจนกว่าจะมีคนที่ทอดผ้าถุงจากใยบัวที่ลอยมาจากสวรรค์มาให้จึงจะออกจากถ้ำได้ ถ้ำที่นางคำเข้าไปหลบซ่อนตัวต่อมาคือ **ถ้ำนางคำ** พระร่วงจึงได้อธิษฐานให้เกิดหนองน้ำขนาดใหญ่ และมีสระไขใหญ่เผ้าถ้ำไว้ ต่อมาหนองน้ำนี้คือ **หนองจระเข้**

ตำนาน บ้านชาน

ครั้งหนึ่งหลังจากพระร่วงวิ่งวุ่นเสร็จ พระร่วงก็เดินทางกลับสุโขทัย เมื่อมาถึงบ้านชาน ในพื้นที่อำเภอศรีสำโรง จังหวัดสุโขทัยปัจจุบัน เป็นเวลาพลบค่ำพอดีจึงแวะเข้าไปขออาศัยนอนสักคืน ชาวบ้านเห็นเป็นคนแปลกหน้า จึงไม่กล้ารับรอง อ้างว่าบ้านนี้คับแคบ มีห้องนอนเพียงสองห้องเท่านั้นขอให้ไปหานอนที่บ้านอื่นเถิด ขณะนั้นพระร่วงทั้งหิวและเหนื่อย เมื่อได้ฟังดังนั้นก็โกรธมากจึงลั่นวาจาสิทธิ์ออกมาว่า “บ้านนี้ต่อไปหากจะปลูกบ้านก็จงปลูกได้เพียงหลังละสองห้องเท่านั้น” ต่อจากนั้นก็ได้เลากันต่อมาว่าที่หมู่บ้านชานแห่งนี้ จะสร้างบ้านได้เพียงหลังละสองห้องเท่านั้น หากใครสร้างห้องเกิน มักจะเกิดไฟไหม้เรือน รวมทั้งเกิดปัญหาสร้างความเดือดร้อนวุ่นวายต่างๆ นานา

พื้นที่ตำบลบ้านกล้วยแต่เดิมนั้นตั้งอยู่ในแผ่นดินที่เรียกว่าทะเลหลวง เป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลาก ฤดูแล้งน้ำจะแห้งแล้งมาก ปัจจุบันมีพื้นที่จัดทำเป็นแก้มลิงโอบล้อมแผ่นดินรูปหัวใจใช้รับน้ำในฤดูน้ำหลาก กักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งและเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดสุโขทัย

ตำนาน บ้านกล้วย

วันหนึ่งพระร่วงวิ่งวุ่นไปทางตัวเมืองด้านทิศตะวันตกออกมาจนถึงบ้านกล้วย ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัยปัจจุบัน ทรงรู้สึกหิวกระหายมากจึงแวะไปขอน้ำชาวบ้านดื่ม แต่ด้วยความที่พระองค์ทรงวิ่งมาเป็นระยะยาวไกล หน้าตาร่างกายจึงสกปรกมอมแมม เจ้าของบ้านเห็นแล้วจึงนึกรังเกียจ เพราะไม่รู้ว่าพระร่วงเป็นเจ้าเหนือหัวตน จึงพูดบ้ายเยิงว่า น้ำแห้งโง่ ไม่มีน้ำกิน ไปขอกินที่อื่นเถิด พระร่วงทรงโกรธและทรงลั่นวาจาสิทธิ์ว่า “บ้านนี้ขุดบ่ออย่าได้กินน้ำเลย” แต่นั่นมาบ้านกล้วยก็กลายเป็นหมู่บ้านที่กินดาร์น้ำ ทั้ง ๆ ที่มีคลองแม่ลำพันและคลองอื่นๆ ไหลผ่าน แต่ขุดบ่อบาดาลก็ไม่มีน้ำให้ใช้จนถึงบัดนี้

ตำนาน รอยพระบาทพระร่วง

“ครั้งหนึ่ง พระร่วงได้เสด็จจากเมืองนครไทยไปยังเมืองนครชุมเพื่อทอดพระเนตรการฝึกทหารเพื่อต่อสู้กับขอม เพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่ทหาร พระร่วงจึงใช้วาจาสิทธิ์อธิษฐานประทับรอยพระบาทไว้ที่ก้อนหินกลางแม่น้ำแควน้อย ด้วยหมายจะให้สายน้ำแห่งนี้ไหลเลี้ยงไพร่บ้านพลเมืองตลอดปี” รอยพระบาทพระร่วงปัจจุบันอยู่ที่กลางแม่น้ำแควน้อย ในเขตบ้านนาเมืองตำบลนครชุม อำเภอ นครไทย จังหวัดพิษณุโลก

ตำนาน แก่งว้าวพระร่วง

เมื่อเสร็จภารกิจแล้วทรงเล่นว้าวและผูกหลักว้าวไว้ที่ภูเขาสูงหนึ่ง ปัจจุบันเรียกว่า “เขาหลักว้าว” ส่วนพระสนมและขุนนางนั่งรออยู่บริเวณทำนงเชิงเขา ซึ่งปรากฏร่องรอยว่ามีก้อนหินทรายแดงขนาดใหญ่ มีรอยลึกคล้ายเชือกควั่นมัดผูกบนก้อนหิน ต่อมาเกิดลมพัดแรง ทำให้ว้าวของพระร่วงขาดลอยไปตามลม ไปตกกลางแม่น้ำแควน้อยก้อนหินแตกกระจายเป็นรูปว้าว จึงเรียกบริเวณแห่งนั้นว่า “แก่งว้าวพระร่วง” โดยปัจจุบันแก่งว้าวพระร่วงอยู่ในเขตตำบลคันไช้ อำเภอดุสิต จังหวัดพิษณุโลก

ตำนาน พระร่วงพายเรือทวนน้ำ

ครั้งหนึ่งพระร่วงกำลังพายเรือเล่นในน้ำยาม ฆาไปพระร่วงก็ล่องไปตามทางน้ำเป็นที่สนุกสนาน แต่พอขากลับพระร่วงต้องพายเรือทวนกระแส น้ำ ซึ่งการพายเรือทวนน้ำต้องออกแรงมาก เมื่อพายเรือเหนื่อยจนอ่อนแรง จึงเอ่ยขึ้นว่า น้ำน่าจะไหลไปทางบ้านเราบ้างจะได้ไม่เหนื่อย ทันใดนั้นเอง น้ำก็ไหลทวนทิศย้อนจากทิศเหนือไปทิศใต้ทันที ทำให้พระร่วงพายเรือได้อย่างง่ายดาย นั่นคือความมีวาจาสิทธิ์ของพระร่วง

สะพานแขวนข้ามน้ำยมบริเวณด้านข้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุุ์เซลิ้ง มาชมเจดีย์พระร่วง พระลือ

ตำนาน พระร่วงและพระลือแข่งขันสร้างเจดีย์

ชุมชนพระปรารค์และชาวบ้านท้องถิ่นเมืองพระร่วง มีตำนานเรื่อง พระร่วงพระลือแข่งกันสร้างเจดีย์มายาวนาน เช่นเดียวกับชุมชนเมืองเก่า สุโขทัยที่เล่าเรื่องพระร่วงแข่งกันสร้างโบสถ์กับอเมลิ้นดำ ซึ่งเป็นเรื่องราวที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลอันเป็นที่น่าอัศจรรย์และมีเนื้อหาสัมพันธ์กับสถานที่ ซึ่งอยู่ห่างไกลกันมากด้วย ตำนานพระร่วงและพระลือสร้างเจดีย์แข่งกันมี เนื้อหาด้านานพอสังเขปว่า

“ครั้งหนึ่งพระร่วงกับพระลือได้แข่งกันสร้างเจดีย์ขึ้นภายในวัดกลาง เมืองเซลิ้ง เพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระร่วงสร้างเจดีย์ขึ้นทาง ด้านตะวันออก พระลือสร้างขึ้นด้านทิศตะวันตก ในระหว่างการสร้างนั้น พระร่วงเกรงว่าพระลือจะสร้างเจดีย์สูงเท่าเทียมกับเจดีย์ที่ตนเองสร้างจึง เตะยอตเจดีย์ของพระลือจนกระเด็นไปตกที่วัดราชบูรณะ เมืองพิษณุโลก เชื่อกันว่าเจดีย์ที่พระร่วงสร้าง คือ พระปรารค์ประธานของวัดพระศรีรัตน มหาธาตุุ์เซลิ้ง ส่วนเจดีย์ที่พระลือสร้าง คือ พระธาตุมูเตาที่อยู่ทางทิศตะวันตกของพระปรารค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุุ์เซลิ้งในปัจจุบัน

พระเจดีย์มูเตา ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง
ส่วนยอดหัก ตามตำนานว่า พระร่วงเตะยอดไปตกวัดราชบูรณะ เมืองพิษณุโลก

ยอดเจดีย์ที่พระร่วงเคยไปตกที่วัดราชบูรณะ เมืองพิษณุโลก

พระอาทิตย์ขึ้นที่วัดตระพังทอง

ตำนาน อีเมลิ้นดำ

ตำนานเรื่อง “อีเมลิ้นดำ” ซึ่งเล่าต่อกันมาเกี่ยวกับการสู้รบระหว่างไพร่พลเมืองตากกับเมืองสุโขทัยในอดีต อีเม คือ ชื่อของธิดาเจ้าเมืองตากที่มีลิ้นสีดำ จึงถูกเรียกขานว่า “อีเมลิ้นดำ” เป็นหญิงที่มีจิตใจกล้าหาญ เด็ดเดี่ยวมาก ได้ปลอมตัวเป็นชายและขึ้นช้างออกรบ ขณะที่ทำการสู้รบอยู่นั้น หมวกของอีเมได้ล่นหลุดจากศีรษะทำให้ฝ่ายกองทัพสุโขทัยรู้ว่ากำลังสู้รบกับผู้หญิง อีเมตกใจจึงไล่ช้างหนีเข้าป่าและเมื่อลงจากหลังช้างก็ตัดลิ้นของตนเองและขว้างลงในหนองน้ำใหญ่ ซึ่งปัจจุบันหนองน้ำดังกล่าวถูกเรียกว่า “หนองลิ้นกา” จากนั้น อีเมยังได้ตัดนมของตนเองทิ้ง และบริเวณนั้นต่อมาจึงได้เรียกว่า “เขานมนาง” และในที่สุด เมื่ออีเมลิ้นลมหายใจ ทหารทั้งหลายจึงได้พร้อมใจกันฝังร่างของอีเมในบริเวณที่ปัจจุบันเรียกว่า “หลุมอีเม” ปัจจุบัน หลุมอีเมและเขานมนาง ตั้งอยู่ในตำบลวังลึก อำเภอบ้านด่านลานหอย จังหวัดสุโขทัย

พระอุโบสถวัดตระพังทอง หันหน้าไปทิศตะวันตก

ตำนาน อีเมลิ้นดำสร้างโบสถ์แข่งกับพระร่วง

ชาวบ้านเล่ากันว่า อีเมเป็นชาวลิงหล เป็นภรรยาของกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วงจึงมีศักดิ์เป็นลูกสะใภ้ของพระร่วง อีเมเป็นคนขยัน ทำงานเก่ง ทำงานเร็ว ครั้งหนึ่งได้มีการท้าทายกันระหว่างพระร่วงกับอีเม ว่าใครจะสร้างโบสถ์ให้เสร็จได้ก่อนกัน พระร่วงสร้างโบสถ์วัดมหาธาตุ ส่วนอีเมสร้างโบสถ์วัดตระพังทอง ผลปรากฏว่าทั้งสองสร้างโบสถ์เสร็จภายในเวลาเพียงข้ามคืน แต่ด้วยความรีบเร่งทำให้หน้าโบสถ์วัดตระพังทองที่อีเมสร้างนั้นหันหน้าไปทางทิศตะวันตกแทนที่จะหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเหมือนกับวัดอื่นๆ

ตำนานอีเมลิ้นดำ แม้จะเกิดบริเวณเมืองสุโขทัยเหมือนกันแต่เรื่องราวที่มาจากอีเมลิ้นดำกลับต่างกันมาก ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้เล่าได้เล่าปากต่อปากกันมายาวนานจนอาจเกิดความคลาดเคลื่อนของเรื่องราวได้ในที่สุด

เขาคราด

ตำนาน พระร่วงเหวี่ยงคราด

ครั้งหนึ่งพระร่วงจะเสด็จจากเมืองสุโขทัยไปยังเมืองนครไทย ระหว่างทางได้เสด็จมาถึงภูเขาที่มียอดแหลมลูกหนึ่งขวางทางอยู่ พระร่วงจึงใช้คราดพาดยอดเขานั้นจนขาด แล้วเหวี่ยงยอดไปตกกลายเป็นเขาลูกเล็กอีกลูกหนึ่ง ส่วนภูเขาลูกที่ถูกพระร่วงเหวี่ยงคราดพาดพ้นนั้น ปรากฏร่องรอยขนาดใหญ่พาดอยู่ที่ภูเขา มองคล้ายกับรอยคราด ชาวบ้านจึงเรียกชื่อว่า “เขาคราด” หรือ “ภูซ้นหมาก” ส่วนยอดเขาที่ถูกเหวี่ยงทิ้งไปตกในบริเวณใกล้กันนั้น ชาวบ้านเรียกว่า “เขาแดง” เนื่องจากบนยอดเขามีก้อนหินสีแดงตั้งอยู่

“บึงสาป” หรือ “บ่อน้ำพุร้อนพระร่วง” อยู่ที่อำเภอเมืองกำแพงเพชร ว่ากันว่าน้ำร้อนในบึงสาปแห่งนี้สามารถรักษาโรคปวดเมื่อยตามร่างกายและโรคผิวหนังได้

ตำนาน บึงสาปหรือน้ำพุร้อนพระร่วง

ครั้งหนึ่ง พระร่วงได้เสด็จประพาสป่าล่าสัตว์ ทรงเห็นไก่อ่ป่าตัวหนึ่ง มีลักษณะสวยงาม จึงสั่งให้นายพรานที่ตามเสด็จไปต้อนไก่อ่ป่าตัวนั้นและได้ไก่อ่ป่ามาสมประสงค์ โดยมีไก่อ่ป่าตัวอื่นติดตามด้วยจำนวนมาก ในวันนั้นนายพรานล่าสัตว์อื่นไม่ได้เลย พระร่วงจึงให้ทหารนำไก่อ่ป่าไปประกอบอาหาร แต่เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นป่า ไม่มีบ้านเรือนราษฎร จึงไม่มีไฟใช้ทำอาหาร พระองค์จึงทรงสาปน้ำที่อยู่ในบึงบริเวณใกล้ๆ ให้เป็นน้ำร้อน เพื่อใช้ในการถนอมขนไก่และประกอบอาหาร บึงดังกล่าวจึงถูกเรียกว่า “บึงพระร่วงสาป” ต่อมาภายหลังเรียกสั้นลงว่า “บึงสาป”

ข้าวตอกพระร่วง

ข้าวสารพระร่วง

ตำนาน ข้าวตอกพระร่วง

ข้าวตอกพระร่วงหรือข้าวพระร่วง ตามตำนานของคนโบราณเล่ากันว่าข้าวตอกพระร่วงเป็นแค้นศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นในสมัยสุโขทัย ด้วยเหตุที่พระร่วงเป็นกษัตริย์ที่มีวาจาศักดิ์สิทธิ์ กล่าวหรือเปล่งวาจาอะไรออกไปก็จะเป็นไปตามนั้น ตามตำนานเล่าว่าในระหว่างที่ท่านได้ออกผนวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ และออกบิณฑบาตในวันออกพรรษาดักบาตรเทโว หลังจากฉันอาหารเสร็จแล้ว ยังมีข้าวและข้าวตอกตกไม้เหลือติดที่ก้นบาตร ท่านจึงได้นำไปโปรยลงบนลานวัดเขาพระบาทใหญ่ แล้วอธิษฐานว่า ขอให้ข้าวตอกตกไม้นี้กลายเป็นหินชนิดหนึ่งและมีอายุยั่งยืนนานชั่วลูกชั่วหลาน ทันใดนั้นข้าวและข้าวตอกตกไม้ก็กลายเป็นก้อนหินสีเหลืองมเล็กบ้างใหญ่บ้าง และมีหินอีกชนิดหนึ่งมีลักษณะคล้ายเม็ดข้าวสารฝังปนอยู่ในหินแร่เหล่านี้ด้วย ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ข้าวสารพระร่วง”

ข้าวตอกพระร่วงส่วนใหญ่จะมีรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสแบบเดียวกับลูกเต๋า และทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีสีดำ สีดำปนน้ำตาล สีดำปนเงิน สีดำปนทองฝังอยู่ในหินหรือมีลักษณะเป็นเม็ดข้าวสารเรียงอยู่ในหิน ข้าวตอกพระร่วงจะพบในเขตเขาพระบาทใหญ่ทางตะวันตกของเมืองสุโขทัย ชาวบ้านมักนำมาเจียรนัยทำหัวแหวน เพราะเชื่อว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์จากพระร่วง

ต้นไม้ชำระพระร่วง

ตำนาน ไม้ชำระพระร่วง

ครั้งหนึ่งพระร่วงไปเที่ยวในป่าและเกิดปวดท้องหนักจึงไปทำธุระในป่านั้น เมื่อเสร็จแล้วจึงหยิบไม้ที่อยู่ใกล้มาชำระแล้วโยนทิ้งไป ต่อมาปรากฏว่าไม้ดังกล่าวได้เกิดมามีชีวิตและเติบโตเป็นต้นไม้อีกครั้ง แต่มีกลิ่นเหม็นเหมือนอุจจาระ

ไม้ชำระพระร่วงนี้มีทั่วไปตามป่าดิบในประเทศไทย ลักษณะทั่วไปเส้นใบข้าง ๑-๒ เส้น กิ่งก้านอ่อนและก้านดอกมีขนละเอียดสีน้ำตาลอมล้มน ดอกสมบูรณ์เพศและผลอยู่ในช่อที่แตกสาขา ยางไม้มีกลิ่นเหม็นมากเหมือนอุจจาระ

ปลาก้างพระร่วง

ตำนาน ปลาก้างพระร่วง

วันหนึ่งพระร่วงไปเที่ยวในป่า เมื่อเดินทางมาถึงริมน้ำก็หิวข้าวจึงนั่งลงกินข้าวตรงริมน้ำนั้น แต่เมื่อเปิดห่อข้าวออกมาก็พบว่าไม่มีปลาในห่อข้าว จึงอธิษฐานจิต แล้วจับปลาที่ว่ายในน้ำขึ้นมา พระร่วงวาทาคดีสิทธิ์จะเสวยปลาปิ้งหรือปลาทอดก็ได้ เมื่อเสวยเสร็จพระองค์จึงเหลือส่วนหัวและก้างปลาไว้ จากนั้นก็ทรงปล่อยก้างปลาลงน้ำ แล้วทรงตรัสว่า ขอให้เจ้าจงมีชีวิตกลับมาว่ายน้ำไปได้เหมือนเดิม ก้างปลาดังกล่าวก็มีชีวิตลอยน้ำได้เหมือนปลาทั่วไป แต่ลำตัวใสทำให้มองเห็นแต่ก้างที่เป็นโครงกระดูกดูเหมือนไม่มีเนื้อ”

ปลาก้างพระร่วง เป็นปลาที่มีลักษณะแตกต่างจากปลาอื่น ลักษณะลำตัวยาวแบนข้างคล้ายกับปลาเนื้ออ่อนแต่มีขนาดเล็ก ลำตัวมีลักษณะโปร่งใสจนสามารถมองเห็นโครงกระดูกภายใน มีขนาด ๒ คู่ หนวด คู่แรกบนขากรรไกรบนมีขนาดยาวและชี้ไปทางด้านหน้า ส่วนคู่ที่ ๒ อยู่บนขากรรไกรล่างมีขนาดสั้น ครีบหลังมีขนาดเล็กและสั้นมากแทบมองไม่เห็น ครีบก้นยาวจนถึงครีบหาง

กว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา

ตำนาน กว๊านพะเยา

ตามตำนานเล่ากันว่า พระร่วงผู้เป็นกษัตริย์ครองกรุงสุโขทัยเกิดความคิดถึงพระสหายคือพญางำเมืองผู้ครองเมืองพะเยาจึงได้เสด็จไปเยี่ยมครั้นเมื่อไปถึงและซักถามสารทุกข์สุกดิบแล้ว พระร่วงแลเห็นนางเทวีของพญางำเมืองมีรูปร่างหน้าตางดงามบริสุทธิ์ดุจดังเทพธิดา ก็เกิดความหลงใหลรักใคร่ บรรารณนาที่จะได้ครอบครอง พอตกคำพระร่วงก็แต่งกายเหมือนพญางำเมืองแล้วเข้าไปถึงที่นอนของพระนาง ฝ่ายพระนางก็คิดว่าพระร่วงเป็นพญางำเมืองโดยไม่ได้มีข้อสงสัยประการใด ครั้นพระร่วงกระทำกามคุณด้วยพระนางแล้วก็รีบออกจากห้องไป มีขานานเท่าไรวนนั้น พญางำเมืองก็เข้าหาพระนางที่ห้องอีก ทำให้เป็นที่ประหลาดใจแก่พระนางว่าทำไมวันนี้พญางำเมืองจึงเข้าหาพระนางถึง ๒ ครั้ง ๒ คราว

พญาจำเมืองรู้ความเช่นนั้นแล้ว ก็ปักใจเชื่อว่าเป็นพระร่วงลอบเข้าหานางเทวีของตนเสียแล้ว จึงสั่งทหารออกติดตามจับพระร่วง เมื่อพระร่วงรู้ว่าพญาจำเมืองจะจับตนก็แปลงกายเป็นนกเอี้ยงบินหนีไป ฝ่ายพญาจำเมืองจึงตั้งจิตอธิษฐานให้นกเอี้ยงนั้นอ่อนแรงลงบินต่อไม่ไหว นกเอี้ยงก็ตกลงในหนองน้ำนั้น ต่อมาหนองน้ำนั้นจึงได้ชื่อว่า “หนองนกเอี้ยง” ซึ่งเป็นอีกชื่อหนึ่งของกว๊านพะเยาจนถึงทุกวันนี้ ฝ่ายนกเอี้ยง เมื่อตกลงไปในหนองน้ำแล้วก็กลายร่างเป็นโคแดงกระโดดหนีไปยังสระอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งต่อมาสระนั้นจึงได้ชื่อว่า “หนองโคแดง” เมื่อทหารของพญาจำเมืองตามมาจนใกล้จะทันโคแดง โคแดงนั้นจึงกลายร่างเป็นตุ่นดำดินหลบหายไป ในที่สุดพญาจำเมืองก็เสกเสียมด้วยมนต์วิเศษแล้วขุดตามจนจับตุ่นได้

หลังจากนั้นพญาจำเมืองจึงส่งสาส์นให้พญามังรายผู้เป็นสหายของตนและพระร่วงมาพิจารณาตัดสินคดีความ พญามังรายได้แจ้งให้สหายทั้งสองตัดความโมหะออกเสียแล้วให้ยอมความกันแก่กัน โดยให้พระร่วงเสียทองคำหนักเท่าตัวพระนางเทวีของพญาจำเมือง และเพื่อไม่ให้เสียมิตรก็ได้เกณฑ์ทั้งสองพระองค์ไปยังหมู่บ้านแห่งหนึ่งแล้วตั้งให้เป็นเกลอสหายกันเหมือนเดิม ต่อหมู่บ้านนั้นถูกเรียกว่า “บ้านเกณฑ์” มาจนถึงทุกวันนี้ แล้วจึงให้พญาทั้งสองลงไปในแม่น้ำเพื่อชำระล้างความสะอาด โดยให้เอาหลังอิงแม่น้ำ พญามังรายในฐานะผู้ตัดสินความจึงให้อิโวาทไม่ให้คิดร้ายต่อกัน โดยให้พญาจำเมืองและพระร่วงถือน้ำพิพัฒน์สัตยาสาบานต่อกันไว้ แม่น้ำที่พญาทั้งสองอิงแม่น้ำอยู่นั้น ต่อมาเรียกว่า “แม่น้ำอิง” หลังจากนั้นทั้งสองกษัตริย์ก็รักใคร่กันเหมือนเดิม และในเวลาต่อมาพญาจำเมืองก็ได้คืนทองคำให้พระร่วง ส่วนพระร่วงก็ได้สอนศิลปศาสตร์ต่างๆ ให้แก่พญาจำเมืองก่อนอำลาคืนเมืองสุโขทัย บางตำราถือว่า การที่พระร่วงเข้าหานางเทวีพญาจำเมือง แท้จริงเป็นกุศโลบายทางการเมือง ด้วยกษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์จำเป็นต้องดำเนินกลยุทธ์เพื่อป้องกันการรุกรานแผ่นดินของกบฏไชยean กษัตริย์มองโกล

พระบรมราชานุสาวรีย์สามกษัตริย์ หน้าศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่หลังเดิม

ตำนาน ๓ กษัตริย์สร้างเมืองเชียงใหม่

ครั้งหนึ่งพญามังรายได้เชิญพระสหายคือ พระร่วงเจ้าเมืองสุโขทัย และพญางำเมืองเจ้าเมืองพะเยาไปหาหรือเรื่องการสร้างเมืองเชียงใหม่ พญามังรายได้ถามว่า “เมืองนี้อยู่เป็นมงคลหรือไม่” พระร่วงจึงกล่าวด้วยวาจาสิทธิ์ว่า “เมืองนี้ข้าศึกจะเบียดเบียนกระทำร้ายไม่ได้ คนไหนมีเงินหนึ่งมาอยู่ จะมีเงินหมื่น คนไหนมีเงินหมื่นมาอยู่จะมีเงินแสน” ส่วนพญางำเมืองจึงว่า “เมืองนี้ดีจริงด้วยเหตุว่า เนื้อดินมีพรรณรังสี ๕ ประการ มีไชย ๓๗ ประการ เมืองนี้มีสิทธินักแล”

เมื่อสร้างเมืองเชียงใหม่จึงบริหารด้วยโชคชัยตามวาจาสิทธิ์และผังเมือง ชัยภูมิอันดีที่กษัตริย์ทั้ง ๓ ร่วมกัน วินิจฉัยทุกประการ

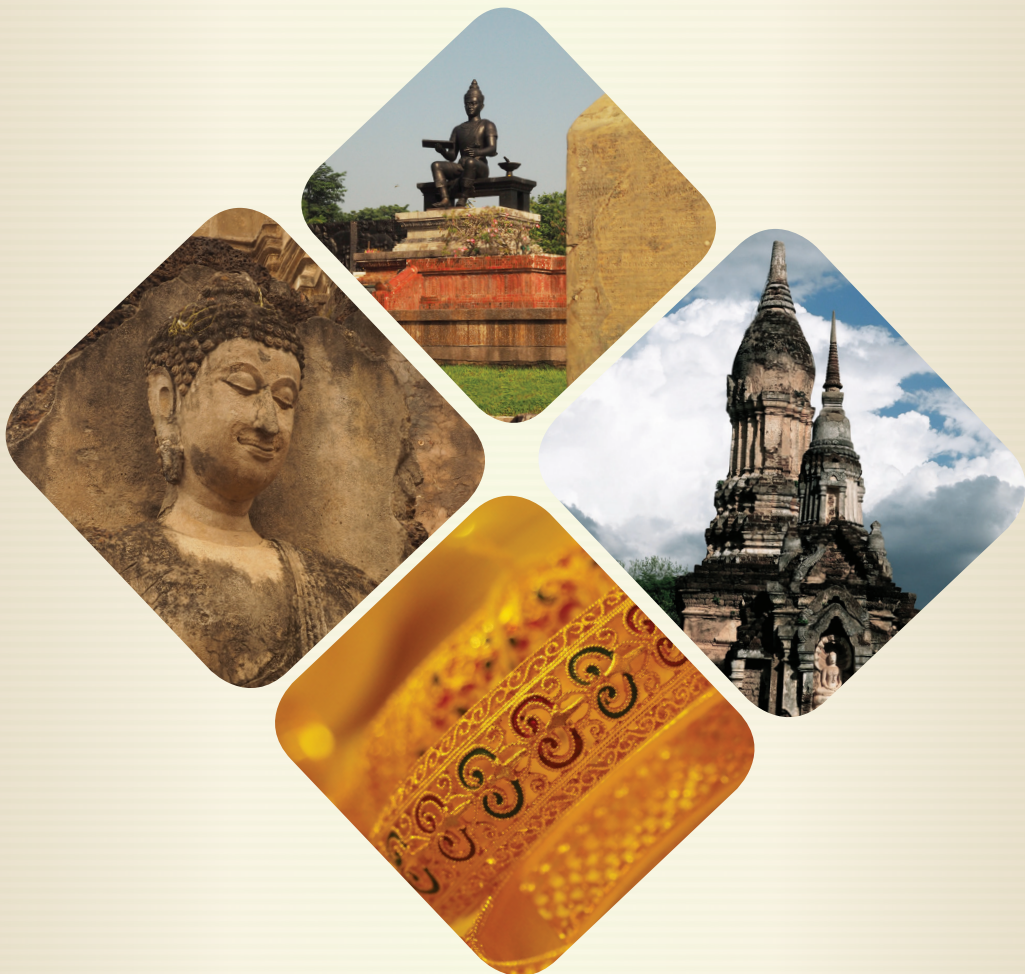

แก่งหลวง หน้าเมืองศรีสัชนาลัยเก่า อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัยในปัจจุบัน

ตำนาน พระร่วงจมน้ำที่แก่งหลวง

วันหนึ่ง พระร่วงเจ้าผู้เป็นพระมหากษัตริย์ครองเมืองสุโขทัยและเมืองศรีสัชนาลัยได้หวนคำนึงคิดถึงมารดาซึ่งเป็นนางนาคอยู่เมืองบาดาลใต้พื้นพิภพ จึงได้ตรัสสั่งแก่บรรดาพระสนมและราชบุตรว่าจะเสด็จลงสร้างน้ำที่แก่งหลวงกลางแม่น้ำยมเขตเมืองศรีสัชนาลัย และตรัสต่อว่าหากพระองค์หายไปไม่กลับคืนมาก็ขอให้ราชบุตรเก็บเครื่องศิวาภรณ์มาแล้วก็ขึ้นสวयरาชย์แทนพระองค์ จากนั้นพระร่วงก็เสด็จไปสร้างน้ำที่แก่งหลวงแล้วทรงหายไปบริเวณแก่งหลวง โดยไม่มีใครทราบว่าจะพระองค์ทรงหายไปไหน แต่เชื่อกันว่าพระองค์จะเสด็จไปหามารดาที่บาดาล

โดยก่อนที่พระร่วงจะลงสร้างน้ำและหายไปที่แก่งหลวงนั้น พระร่วงยังได้ตรัสแก่ขุนนางไว้ว่า ถ้ามีเถาผักกูดเกิดที่แก่งหลวง แล้วทอดยอดไปตามแม่น้ำยมและเลื้อยขึ้นไปพันองค์พระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองเชลียงที่พระร่วงทรงสร้างไว้จนถึงยอดพระปรางค์เมื่อใด พระองค์ก็จะกลับชาติมาเกิดใหม่อีกครั้ง

มรดกพระร่วง

สุโขทัย : หัวใจของแผ่นดินพระร่วง

คำกล่าว “กรุงโรมไม่ได้สร้างเสร็จในวันเดียว” น่าจะนำมาใช้กับการสร้างบ้านแปงเมืองได้กับเมืองใหญ่ๆ ของโลกได้เป็นอย่างดี แน่นอนว่าย่อมหมายความว่าความรวมถึงการสร้างกรุงสุโขทัยอันเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรสยามโดยมีพระร่วงเป็นพระมหากษัตริย์ปกครองในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นต้นมา

ทว่าก่อนหน้านี้ก็ได้หมายความว่า ชาวสยามมิได้มีถิ่นกำเนิดหรือพำนักในแคว้นแห่งนี้ ด้วยปรากฏหลักฐานจากเอกสาร ศิลาจารึก โบราณสถานและสถาปัตยกรรมต่างๆ ในเมืองสุโขทัย เป็นเครื่องยืนยันถึงความเจริญมั่งคั่งที่มีมาอย่างยาวนานแล้ว แม้ว่าศาสนสถานหรืออาคารที่เป็นปราสาทราชวัง และบ้านเรือนของประชาชนนั้นจะไม่ปรากฏให้เห็นด้วยผ่านกาลเวลามายาวนาน กอปรกับชาวเมืองนิยมสร้างบ้านเรือนด้วยไม้ จึงผุพังและเสื่อมสลายไป แต่ศาสนสถานที่มีการก่อสร้างด้วยศิลาแลง หินปูนปั้น จำพวก วิหาร เจดีย์ เทวาลัย วัดวาอารามนั้นยังคงตั้งตระหง่านเป็นประจักษ์พยานทำให้สามารถค้นหา สืบค้นร่องรอยทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาตามรูปแบบการก่อสร้างที่นิยมสร้างในสมัย ในยุคต่างๆ เทียบเคียงกับประวัติศาสตร์แผ่นดินใกล้เคียง โดยเฉพาะศาสนสถานแบบพราหมณ์ที่มีแบบแผนการสร้างเป็นปรางค์ ๓ องค์เรียงกันในแนวนอน ดังเช่น พระปรางค์ที่วัดพระพายหลวงซึ่งเป็นวัดที่มีความสำคัญและใหญ่อันดับ ๒ รองจากวัดมหาธาตุ พระปรางค์วัดศรีสวาย และส่วนที่เป็นปรางค์แบบยกฐานสูง

มีมุขหน้าที่ศาลตามาแดง ทั้ง ๓ แห่ง เป็นศิลปะลพบุรีโดยรับอิทธิพลจาก ศิลปะเขมรในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และจัดว่าเป็นศาสนสถานรุ่นก่อน สุโขทัยหรือก่อนราชวงศ์พระร่วง ทำให้สันนิษฐานได้ว่า พื้นที่เมืองพระร่วง นั้นเคยมีขอมปกครอง และยิ่งใหญ่ในพื้นที่นั้นมาก่อน โดยเป็นการอยู่ แบบหลอมรวมกับผู้คนในท้องถิ่นที่เติบโตมาจากชุมชนการค้า ชุมชนเมือง อันประกอบด้วยผู้คนที่มาค้าขายตามลำน้ำจากชุมชนเมืองต่างๆ และมาลง หลักปักฐานในแผ่นดินซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ก็เกิดการหล่อหลอมวัฒนธรรม ในด้านต่างๆ ยึดโยงเป็นศาสตร์และศิลป์ของแผ่นดินเพื่อนำมาใช้ในพื้นที่เมือง สุโขทัยอันเป็นเมืองที่อยู่ในฐานะศูนย์กลางอาณาจักรหรือรัฐ และเมื่อมีการ เปลี่ยนแปลงการปกครองโดยกลุ่มชนผู้นำอ่อนแอลงก็จะผลิตเปลี่ยนปกครอง จากการศึกษาค้นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ทำให้ทราบร่องรอยว่าก่อนที่จะมีการ ปกครองโดยราชวงศ์พระร่วงนั้น พื้นที่เมืองสุโขทัยได้มีการปกครองโดย ราชวงศ์ของพ่อขุนศรีนาวนำถม ซึ่งเป็นพระบิดาของพ่อขุนผาเมืองและ พระนางเสืองหรือพระแม่ย่าของชาวแผ่นดินพระร่วง โดยมีพ่อขุนบางกลางหาว เป็นราชบุตรเขย ครั้นเมื่อเปลี่ยนรัชกาลคือพ่อขุนศรีนาวนำถมสิ้นพระชนม์ แม่ทัพขอมชื่อ ขอมสบาดโขลญลำพง ได้เข้ายึดเมืองสุโขทัย จนพ่อขุนผาเมือง และพ่อขุนบางกลางหาว ซึ่งเป็นพระสหายกัน ได้รวมกำลัง ขับไล่ขอมออกไป จากเมืองสุโขทัย จากนั้นก็เริ่มต้นเข้าสู่ยุคราชวงศ์พระร่วง โดยมีพ่อขุนบาง กลางหาวได้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์สุโขทัยและเฉลิมพระนามเป็น “พ่อขุน ศรีอินทราทิตย์”

ต่อเมื่อเข้าสู่สมัยสุโขทัยหรือสมัยราชวงศ์พระร่วงในรัชกาลพ่อขุนศรี อินทราทิตย์เป็นต้นมา สุโขทัยได้รับพระพุทธศาสนาแบบหินยานเข้ามาเป็น ศาสนาหลักของเมือง ทำให้รูปแบบของโบราณสถานที่เป็นศาสนสถานแบบ พราหมณ์ถูกแทนที่ด้วยการสร้างวัดในพุทธศาสนาแบบหินยาน และเริ่ม

การสร้างวัดโดยใช้คุน้ำหรือตระพังเป็นขอบเขตวัดที่เรียกว่า “อุทกสีมา” บริเวณวัดตระพังทอง

มีการกำหนดแผนผังอาคารที่เป็นวัดโดยวางแนวแกนในทิศตะวันออก-ตะวันตกก หันด้านหน้าไปทางทิศตะวันออก ใช้คุน้ำหรือตระพังเป็นขอบเขตวัดที่เรียกว่า “อุทกสีมา” สิ่งก่อสร้างที่เป็นหลักจะประกอบด้วยอาคารที่เป็นวิหารอยู่ด้านหน้าเจดีย์ มณฑปหรือพระปรางค์ โดยใช้อิฐและศิลาแลงเป็นส่วนประกอบสำคัญแล้วฉาบทับด้วยปูนโบราณซึ่งมีส่วนประกอบของปูนขาวที่ได้จากการเผาเปลือกหอยทำให้ได้หินปูนจำพวกแคลเซียมคาร์บอเนตทรายน้ำจืด น้ำอ้อยที่เคี่ยวจนเหนียว และกาหลวงวัวหนังควายที่เคี่ยวจนเปื่อยเป็นน้ำเหนียว ยางไม้ประดู่ที่ได้จากเปลือกและแก่นไม้ประดู่แช่น้ำจนได้น้ำสีน้ำตาล แล้วนำมาโขลกผสมกันทำเป็นปูนสูตรโบราณ นำมาเป็นปูนทำลวดลายปูนปั้นประดับให้งดงาม หลังจากนั้นก็ได้เริ่มสร้างพุทธศิลป์อันเป็นศิลปะของตนเองเรื่อยมา โดยเฉพาะเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมที่ถือเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของเมืองสุโขทัยและเมืองลพหลวง

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม เจดีย์ประธานวัดมหาธาตุ สุโขทัย

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมจุดดึงดูดหัวใจพระพุทธเจ้า

มหาปทานสูตรในพระไตรปิฎก ตอนหนึ่งกล่าวว่า “กอบัวกอหนึ่ง ย่อมเกิดขึ้นเป็นบุพนิมิต หากว่าในกัปนั้นที่โพธิบัลลังก์นั้น พระพุทธเจ้าจัก ทรงอุบัติ ดอกบัวย่อมเกิดขึ้นหากไม่ทรงอุบัติ ดอกบัวจะไม่เกิด อนึ่งเมื่อ ดอกบัวเกิดหากพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งจักทรงอุบัติก็เกิดดอกเดียว หาก พระพุทธเจ้าจักทรงอุบัติ ๒ องค์ ๓ องค์ ๔ องค์ ๕ องค์ ดอกบัวก็เกิด ๕ ดอก”

ในวัดตระพังทองกลาง ได้ปรากฏผนังที่ประดับด้วยปูนปั้น เป็น เรื่องราวตามพุทธประวัติในผนังด้านใต้เป็นภาพพระพุทธเจ้าเสด็จลงจาก สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายหลังจากที่เสด็จขึ้นไปโปรดพระนางสิริมหามายา

พระพุทธรูป โดยปั้นรูปพระพุทธเจ้าในท่าลีลาตามมหาปทานสูตร แสดงให้เห็นว่า ดอกบัวกับพุทธศาสนาในเมืองสุโขทัยนั้นมีส่วนร่วมกันอย่างยาวนาน

ดอกบัวนั้นถือเป็นดอกไม้ในพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ครั้งพุทธประวัติ เมื่อครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าประสูติ ก็มีดอกบัวรองพระบาทขณะเดินทั้ง ๗ ก้าว หมอชวกโกมารภัจจ์ซึ่งเป็นหมอที่มีความสามารถรักษาโรคในครั้งพุทธกาล ก็ได้ปรุงยาจากก้านบัวถวายต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชาวสุโขทัยเองต่างเชื่อว่าการบูชาพระด้วยดอกบัวจะได้รับอานิสงส์มากกว่าดอกไม้ชนิดอื่นๆ รวมทั้งเชื่อมั่นมั่นว่า หัวใจของพระพุทธเจ้านั้นมีลักษณะคล้ายดอกบัว ด้วยความศรัทธานี้จึงเป็นสาเหตุหนึ่งอันเชื่อได้ว่า เจดีย์ที่เป็นเจดีย์แบบสุโขทัยแท้จึงนิยมสร้างให้เป็นทรงยอดดอกบัวตูม อันหมายถึง หัวใจของพระพุทธเจ้าอันพึงเคารพบูชา

อย่างไรก็ตามนักประวัติศาสตร์ศิลปะได้สันนิษฐานเกี่ยวกับแรงบันดาลใจและแนวคิดในการสร้างเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมออกไปต่างๆ นานา บ้างก็ว่าเป็นการดัดแปลงมาจากลักษณะดอกบัว ซึ่งถือเป็นดอกไม้บูชาที่คู่กับพุทธศาสนา บางท่านสันนิษฐานว่า เป็นการดัดแปลงเค้าโครงมาจากพระปราสาทแบบศิลปะลพบุรีแล้วนำมาผสมกับเจดีย์ทรงกลมแบบลังกา และบางท่านได้เสนอว่าเป็นแนวคิดของช่างสุโขทัยที่สร้างเจดีย์แบบนี้เพื่อให้ต่างไปจากพระปราสาทตามแบบอิทธิพลเขมร บางคนว่า ร่องรอยปูนปั้นรูปกลีบบัวที่องค์ระฆังทำให้เรียกว่า เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมหรือเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ซึ่งนับเป็นเจดีย์ที่เป็นศิลปะสุโขทัยแท้และมีปรากฏตามพื้นที่ต่างๆ ในแผ่นดินพระร่วงอันเป็นหลักฐานสำคัญทำให้ทราบว่าได้มีเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมอยู่ที่นั่นคืออาณาเขตที่พระร่วงเจ้าปกครองอยู่ หรืออยู่ในความปกครองของสุโขทัย หรือเป็นญาติแผ่นดินกับสุโขทัย

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดเจดีย์เจ็ดแถว

ลักษณะเด่นของเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม คือ มีฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมซ้อนกันสามชั้น จากนั้นทำเป็นฐานบัว ถัดขึ้นไปเป็นชั้นแฉ่นพ้าย่อเหลี่ยมไม้ยี่สิบซ้อนกัน ๒ ชั้น ขึ้นไปเป็นเรือนธาตุย่อเหลี่ยมไม้ยี่สิบเช่นเดียวกัน ส่วนยอดที่ต่อจากเรือนธาตุ คือ ทรงดอกบัวตูม จากนั้นจะมีวงแหวนหรือปล้องโหนดเรียงซ้อนลดขนาดแล้วจึงเป็นทรงกรวยแหลม แต่ยังมีบางแห่งที่ทำชั้นแฉ่นพ้าย่อเหลี่ยมไม้ยี่สิบเพียงชั้นเดียว เช่น เจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์ วัดซ่อนข้าว เมืองสุโขทัย และที่วัดเจดีย์ยอดทอง จังหวัดพิษณุโลกที่บริเวณส่วนเรือนธาตุมีการทำซุ้มเพิ่มเติมขึ้นภายหลัง

เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูมมีความนิยมการสร้างกันมากในสมัยสุโขทัยอันแสดงถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาไปตามวัดต่างๆ เช่น เจดีย์ประธานวัดมหาธาตุสุโขทัย วัดตระพังเงิน วัดซ่อนข้าว วัดอ้อมรอบวัดสะพานหิน วัดอโคการาม และที่ปรากฏเฉพาะฐานซึ่งรู้ว่าเป็นเจดีย์ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์มีอีกหลายแห่ง นอกจากนี้ยังมีอยู่ตามเมืองต่างๆ เช่น วัดราหู วัดเจดีย์เจ็ดแถว วัดสวนแก้วอุทยานน้อย ในเมืองศรีสัชนาลัย วัดทองเหลือ วัดบรมธาตุทุ่งยั้ง วัดพระฝางสว่างคบุรีมุนีนาถ ที่อุตรดิตถ์ วัดกะโลทัย วัดเจดีย์กลางทุ่ง วัดวังพระธาตุ ที่กำแพงเพชร วัดเจดีย์ยอดทอง และองค์พระปรางค์ในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเชื่อว่าเดิมเป็นเจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม ก่อนที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจะบูรณะให้เป็นพระปรางค์ที่จังหวัดพิษณุโลก วัดพระบรมธาตุที่จังหวัดตาก เจดีย์วัดสวนตาล จังหวัดน่าน วัดมหาธาตุ เพชรบูรณ์ วัดโนนคหลาย เมืองสรรคบุรี จังหวัดชัยนาท วัดธาตุกลาง และวัดสวนดอกจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียงภาพถ่ายเก่าแก่ยืนยันท่านั้น ด้วยมีการบูรณะใหม่หลายครั้งซึ่งได้ทับเจดีย์ของเดิมไปเสีย

นอกจากเจดีย์ทรงดอกบัวตูมแล้ว ในแผ่นดินพระร่วงยังพบเจดีย์ทรงระฆัง เจดีย์ทรงพระปรางค์เจดีย์บุษบกหรือเจดีย์วิมาน เจดีย์จอมแห

ภาพถ่ายเก่า เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่

และเจดีย์ทรงปราสาท ซึ่งมีความหลากหลายมาก แต่ที่โดดเด่นนับเป็น
อัตลักษณ์ศิลปะสุโขทัยแท้นั้น คือ เจดีย์ทรงยอดดอกบัวตูม

รูปแบบทางศิลปะได้สืบเนื่องอยู่ในเมืองสุโขทัยและแผ่นดินพระร่วง
มาอีกยาวนาน จนถึงช่วงสมัยอยุธยาตอนกลาง ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ศิลปะ
สุโขทัยคงจะสิ้นสุดในช่วงเวลานั้น เมื่อครั้งสมเด็จพระนเรศวรได้อพยพ
ชุมชนชาวสุโขทัยลงไปสมทบกับกรุงศรีอยุธยา เพื่อต้านสงครามกับพม่าเมื่อ
ครั้งประกาศอิสรภาพ อันส่งผลให้เมืองสุโขทัยและเมืองเหนือทั้งปวงถูกทิ้ง
ร้างอย่างน้อยก็ ๑๕ ปี หลังจากนั้นสมเด็จพระนเรศวรก็ส่งเจ้าเมืองกลับมา
รวบรวมไพร่พลและสร้างบ้านสร้างเมืองขึ้นมาใหม่อีกครั้ง

มังคละเกรี : คีตะดนตรีเมืองพระร่วง

ดนตรี คือเครื่องบำรุงใจทั้งในยามศึกและยามสงบ การดนตรีในสมัยพระร่วงนั้นค่อนข้างมีหลักฐานน้อยเต็มที่ ด้วยวันเวลาได้ล่วงผ่านมากกว่า ๗๐๐ ปีแล้ว สืบค้นได้เพียงหลักฐานการบอกเล่าจากผู้ที่อยู่ในยุคสมัยนั้น การเล่าที่ว่าคงไม่ได้หมายถึงการเล่าปากต่อปาก เพราะนับขวอายุแล้ว คนหนึ่งคนอายุแก่ก่อนไม่ถึง ๑๐๐ ปี หลักฐานที่ว่าคงเสาะหาได้จากจารึก ทั้งการเขียน การปั้น การแกะสลักหรือการวาดภาพ แต่ด้วยความยาวนานของกาลเวลาที่ล่วงผ่าน บางอย่างเลือนไป สูญสลายไป บางอย่างเหลือให้เห็นเพียงเล็กน้อย ก็อาศัยการปะติดปะต่อบ้าง อีกทั้งภาษาพูด ภาษาเขียน สมัยสุโขทัยกับสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ก็แตกต่างกันมาก

ลายลักษณ์อักษรที่เล่าเรื่องสุโขทัย เล่าเรื่องแผ่นดินพระร่วงเมื่อ ๗๐๐ กว่าปี ที่สำคัญก็คงจะเป็นหลักศิลาจารึก หลักที่ ๑ ที่พ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงจารึกไว้ เมื่อศึกษา ถอดความโดยละเอียดแล้วจะเห็นว่า ศิลาจารึก

ภาพพุทธประวัติวัดตระพังทองกลางที่มณฑล
พระอินทร์ก็พิณถวายพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสด็จโปรดพระมารดา

นั้นเป็นแม่บทกฎหมาย รายละเอียดแทบทุกศาสตร์สาขา

ศิลาจารึกหลักที่ ๑ ด้านที่ ๒ ตอนหนึ่งว่า “คืบงคฺกลอง ด้วยเสียง พาทย์เสียงพิน เสียงเลื้อนเสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื้อน เลื้อน” แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านชาวเมืองสุโขทัยอยู่กันด้วยความผาสุกสนุกสนาน เล่นดนตรีกันด้วยความสุขสนุกสนาน ร้องรำทำเพลง อย่างรื่นเริงบันเทิงใจ คนตรีของสุโขทัยจึงผูกพันกับวิถีชีวิตยิ่งนัก เสียงพาทย์ในจารึก คือเสียงของคนตีจำพวกเครื่องตีและเครื่องเป่า คำว่า พาทย์ มีรากศัพท์มาจากอินเดีย ซึ่งหมายถึง “ปัญจทวาย” และ “ปัจจุริยางค์” หมายถึง เครื่องดนตรีที่มาจากเครื่องตีและเครื่องเป่า ส่วนคำว่าพิน น่าจะหมายถึง เครื่องดีด อันเป็นพินโบราณ ซึ่งขยายความแล้วอาจเป็น กระจับปี พินเพียะ พินน้ำเต้า ในภาพเขียนพุทธประวัติวัดตระพังทองกลางที่มีเทพดา พระอินทร์ติดพินถวายพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสด็จโปรดพระมารดา รูปพินก็มีลักษณะเหมือนกระจับปี ซึ่งสอดคล้องกับภาพหน้าบันด้านเหนือองค์พระปรางค์ที่วัดพระพายหลวง ทำให้เชื่อว่า พิน ในที่นี้คือกระจับปีโบราณ ซึ่งพินในศิลาจารึกนั้นคงไม่ได้หมายเจาะจงเอาเครื่องดีดเครื่องใดเครื่องหนึ่ง อย่างเดียว แต่น่าจะหมายถึงเครื่องบรรเลงที่มีสายทุกชนิด ทั้งดีดและสี ทำให้เกิดเสียง

ในรัชกาลพระมหาธรรมราชาลิไท พระองค์ทรงได้พระราชนิพนธ์ หนังสือ ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งทรงแปลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและทรงแต่งขึ้นด้วยพระปรีชาสามารถของพระองค์ ซึ่งในไตรภูมิพระร่วงมีที่เอ่ยถึงดนตรีที่ขับร้องพ่อนรำ ตอนที่ว่าด้วยความสุขในอุตรกुरुทวีปตอนหนึ่งว่า “บ้างเดินบ้างรำ บ้างพ้อนระบำบรรลือเพลงดุริยดนตรี บ้างดีดบ้างสีบ้างตี บ้างเป่าขับสัพพล้าเนียงเสียงหม่นกคุณจนกันเดียรดาษ พื้นซ้องกลองแตร สังข์กังสดาลมโหรีทีกกีก้องท่าหนักดี” กับตอนที่กล่าวชื่นชมบารมีของ

สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชธิดาองค์หนึ่งว่า “แล้วแลร่องก้องขับเสียงพาทย์
เสียงพินแตรสังข์ ฟังเสียงกลองใหญ่และกลองรามกลองเล็ก แลฉิ่งฉาบ
บันฑิตระวิ้วเวง ลางคนตีกลองตีพาทย์ร้องตีกรับลัทธิทุกสิ่ง ลางจำพวก
ตีคพิณและสีซอพวงดอแลกันฉิ่งร้องรำจ้บระบำเต้นเล่นสารพ นักคนทั้งหลาย
ลัทธิดุริยดนตรีอยู่ครั้นคราง อลวนดังแผ่นดินจะถล่ม”

ตามจารึกวัดเชียงมั่น เรื่อง การสร้างเมืองเชียงใหม่นั้นได้แสดงให้เห็น
เห็นแล้วว่า กษัตริย์ล้านนาและสุโขทัยมีความผูกพันรักใคร่กันในฐานะสหาย
อันยอมส่งผลต่องานศิลปะและวัฒนธรรมทั้งสองแผ่นดินให้มีความใกล้ชิด
กันอย่างมาก มีการถ่ายทอดไปมาซึ่งกันและกัน

ในจารึกวัดพระยืนที่หริภุญไชย ซึ่งจารึกในปี พ.ศ. ๑๙๑๓ กล่าว
ถึงการอาราธนาพระมหาสมณเถรจากสุโขทัยไปยังเมืองเชียงใหม่ว่า “ได้แต่ง
ขบวนกระเทยขาวดอกลอกไม้ได้เทียบ ตีพาทย์พินฆองกลองปี่สรวไน ผู้คนต่าง
ยินดีปรีดาส่งเสียงสะท้อนทั่วทั้งนครหริภุญไชย” ซึ่งทำให้ทราบว่ามีกลอง
สองหน้าที่ตีด้วยไม้ข้างหนึ่งและมือข้างหนึ่ง ซึ่งเป็นการเล่าให้เห็นว่า ปีโณ
กับกลองขณะนั้นมีมาแล้วตั้งแต่แผ่นดินพระร่วงสุโขทัย

นอกจากนี้ยังมีการกล่าวถึงกลองและดนตรีในไตรภูมิพระร่วง
ซึ่งสรุปเรียกว่า “ปัญจทวาย” หรือ “ปัจจุตริยางค์” ซึ่งพ้องกับศิลาจารึก
วัดอโศการาม เมืองสุโขทัย ซึ่งเป็นจารึกที่สมเด็จพระราชเทพศรีจุฬาลักษณ์
ได้โปรดให้จารึกขึ้นเนื่องในโอกาสที่พระนางสร้างวัดอโศการามแล้วเสร็จ
บริบูรณ์ดี ถือเป็นอีกหลักฐานหนึ่งที่กล่าวถึงเครื่องดนตรีประเภท
“ปัญจตริยางค์” ดังปรากฏในจารึกด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๑๙ - ๒๑ ภาษาไทย
ได้กล่าวไว้ว่า “ท่านซ้อสวนทั้งหลายห้าล้านเป็นสัพพัญญูชนาการโดย
ประมาณแล้วแลห้าสิบบาทพาทย์ถ้วนสารับกับแตรสังข์ทั้งกริยาบูชา
ทั้งหลาย”

ชาวบ้านมงคลเกร์ในงานประเพณีลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ

ส่วนจารึกด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๓๒-๓๓ ภาษาบาลี ซึ่งข้อความส่วนใหญ่ ตรงกันกับด้านที่เป็นภาษาไทย ได้กล่าวไว้ว่า “สา ตาฟ้าทิกังหิ ปญฺจคฺค ตูริยํ สขฺวสฺสํกํ มหาเกรี มหาตาลํ” แปลเป็น ภาษาไทยว่า “พระโคมดนตรีมีองค์ ๕ มีเครื่องเคาะจังหวะ สังข์ ปี่ กลองใหญ่ กังสดาลใหญ่ เป็นต้น”

ทั้งนี้จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า “ปัญจตุริย” ที่กล่าวถึงในศิลาจารึกวัดอโศการาม ก็คงมีลักษณะที่เหมือนกันกับเครื่องดนตรี “ปัญจตุริยางค์” ในไตรภูมิพระร่วง นั่นเอง

นับตั้งแต่แผ่นดินพระร่วงสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน ดนตรีที่ใช้ขับใช้เล่น บางแห่งเลือนหาย บางแห่งยังคงมีการเล่นและใช้ในงานพิธีกรรมที่มีความสำคัญ เช่น ใช้สำหรับการแห่หรือประกอบพิธีกรรมต่างๆ อันเกี่ยวกับศาสนา วัฒนธรรม และประเพณี และใช้ประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับงานมงคลและงานอวมงคล เช่น งานกฐิน งานผ้าป่า งานตรุษสงกรานต์ งานบวช งานศพ และงานในเทศกาลต่างๆ มังคละ สามารถใช้บรรเลงได้ทุกโอกาสและ

สามารถใช้ประกอบการแสดงทำรำด้วย

ในจังหวัดอุดรดิตถ์ นิยมเล่นงานแห่ต้นผึ้งในวันเพ็ญเดือน ๖ งานแห่ต้นเทียน งานแห่ธง ประเพณีสงฆ์หน้าพระวันสงกรานต์ บวชพระ แห่ภาคดนตรีสมัยสุโขทัยมีการรักษาสืบทอดแบบดั้งเดิม และมีการพัฒนารูปแบบวิธีการเล่นจนเป็นแบบฉบับของตนเอง นิยมใช้ปี่พาทย์แบบไม้แข็ง กลองยาวที่ฟังช้าเนิบนาบเข้มขลัง และที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่น คือ กลองม้งคละบางแห่งเรียก บังคละ หรือปี่กลองหรือโจ๊กโกรีด หรือต๊อบแก้ง ซึ่งแต่ละท้องถิ่นอาจเรียกแตกต่างกัน มีลุ่มเสียงและลีลาที่รุกเร้า จังหวะจะโคนที่ครึกครื้น สนุกสนาน

หากมองย้อนกลับไปสู่ห้วงเวลานั้น ย่อมจะเห็นว่าแผ่นดินพระร่วงสุโขทัยนั้นเปี่ยมไปด้วยความสุข สนุกสนาน ดนตรีศาสตร์นั้นมิให้เล่นกันทั่วไป ทั้งที่เล่นกันเองตามงานบุญประเพณี ตามตรุษสงกรานต์ หรือมีการเล่นรำตามแบบนาฏศิลป์ โดยมีครูฝึกหัดแบบระบำพื้นเมือง ตามหนังสือไตรภูมิพระร่วง อันเป็นเอกสารสำคัญหนึ่งที่สามารถพาเราเดินทางย้อนกลับไปสู่ดินแดนสุโขทัย ว่า “บ้างเต้นบ้างรำบ้างพ้อนระบำ” กับอีกตอนหนึ่งว่า “กันฉิ่งริงรำจับระบำเต้นเล่น” ศิลาจารึกเขาสุมนภูกว่า “ระบำ เต้นเล่นทุกฉัน” ซึ่งอธิบายโดยรวมว่า มีการพ้อนรำเล่นสรวลพัศที่มีดนตรีเมืองพระร่วง มังคละเกร์ จากอดีตสู่ปัจจุบันยังมีการเล่นและสืบทอดกันมา มีการแสดงในหลายจังหวัด แต่น่าเสียดายที่ในปัจจุบันนี้ผู้ที่สืบทอดดนตรีจากบรรพกาลนี้ต่างยกเอาว่าเป็นดนตรีของจังหวัด ของพื้นที่ตนเอง ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว ดนตรีเป็นสมบัติของมวลมนุษยชาติ และควรภูมิใจที่มีส่วนในการอนุรักษ์ดนตรีอันเป็นสมบัติ เป็นมรดกพระร่วง ที่มีประวัติความเป็นมายาวนานที่น่าภาคภูมิใจ

เย็นสายน้ำ งามชีวิต หอมแผ่นดินพระร่วง

ฝนเหนือแม่น้ำตกหนักและยาวนาน แม่น้ำสีขุ่นด้วยเศษตะกอนดินที่ฝนชะและพัดพา ชาวนาพื้นล่างรู้ว่ามันเป็นสีของอินทรียัสสาร เป็นปุ๋ยชั้นดีที่ผืนดินหมักจากเศษใบไม้จำนวนมาก ทับถมจนเน่าสลายกลายเป็นสารอาหารที่ข้าวและพืชต่างต้องการ ทุกปีน้ำยมจากเมืองแพร่จะเอ่อไหลล้นตลิ่งท่วมแผ่นดินเมืองสวรรคโลก สุโขทัย เมืองงกร์ลาด เมืองศรีมาศ ยาวไปถึงเมืองบางระกำ เมืองพิษณุโลก แม้ว่าน้ำท่วมเอ่อจะนำความเดือดร้อนมาให้บ้าง แต่ชาวบ้านที่นั้รู้ดีว่าพื้นดินที่ราบลุ่มแม่น้ำยมหลังน้ำลดจะอุดมไปด้วยปลาน้อยใหญ่จำนวนมากมายมหาศาล หลายคนมั่งคั่งจากอาชีพจับปลาขาย บ้างก็ขุดบ่อไว้ตกปลาในฤดูน้ำหลาก ไม่แปลกหากมีใครสักคนเดินทางผ่านเมืองศรีมาศ งกร์ลาดจะเห็นบ่อปลา หนองน้ำอยู่เต็มท้องทุ่งนา

เหนือเมืองสวรรคโลกขึ้นไปเป็นเมืองศรีสขาลัย ผู้คนในพื้นที่ถิ่นแถบนี้มาจากร้อยพ่อพันแม่เหมือนแม่น้ำคั้ดสรร เหมือนปลาที่ว่ายมาอยู่ร่วมกันในแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ ชาวเมืองท้องถิ่นจึงมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ จากอดีตที่เป็นชุมชนทางการค้าโบราณที่สำคัญ ด้วยภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการค้าขายบวกกับการเป็นแหล่งผลิตเครื่องสังคโลกที่ใหญ่ที่สุดในภูมิภาคนี้ จึงสร้างโอกาสให้เมืองศรีสขาลัยขยายตัว เพิ่มจำนวนประชากร

ผู้คน พ่อค้าวานิชย์ต่างหลั่งไหลมาทำมาค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า เกิดชุมชนกระจายตัวอยู่ริมน้ำยม จากหนองอ้อ เกาะน้อย ปายาง แก่งหลวง ตามแม่น้ำลงมาจนถึงวัดพระปรารักษ์ ตรงวัดพระปรารักษ์นี้นับเป็นพื้นที่อศุจรรย์ ด้วยแม่น้ำยมไหลวกกลับขึ้นทางเหนือเป็นรูปเกือกม้า เมื่อมองจากด้านบนจะเห็นวัดราวกับตั้งอยู่ในเกาะแก่งคล้ายรูปก้นหอย มีแม่น้ำล้อมรอบ ด้วยชัยภูมิประเทศที่เหมาะสมทำให้ง่ายต่อการทำมาค้าขาย หรือใช้แม่น้ำเป็นกำแพงสำคัญยามข้าศึกกรูกราน จึงไม่แปลกที่บรรพบุรุษของชนชาติไทยใช้เป็นถิ่นตั้งเมืองเสลียง อันเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรก่อนสุโขทัย

เมื่อชุมชนขยายตัวมากขึ้น กอปรกับแม่น้ำยมได้ขุดตลิ่งหายไปบางส่วน พ่อขุนรามคำแหงครั้งดำรงตำแหน่งกษัตริย์ครองกรุงศรีสุโขทัย ได้ย้ายเมืองจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเสลียงไปสร้างเมืองใหม่ห่างออกไปทางทิศตะวันตก โดยด้านหลังเป็นเขาพระศรี ด้านหน้ามีแก่งหลวงเป็นแนวกำแพงธรรมชาติ เมื่อสร้างเมืองแล้วเสร็จให้ชื่อเมืองว่า “ศรีสุโขทัย” แปลเป็นภาษาบาลีว่า “เมืองที่อยู่อาศัยของคนดี” ผู้คนอยู่กินกันด้วยความผาสุก วันพระวันโกนเข้าวัดฟังธรรม ทำมาค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ วัฒนธรรมความดีงามเหล่านี้ได้ส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น เป็นมรดกวัฒนธรรมที่งดงาม เมืองศรีสุโขทัย เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัยจึงกลายเป็นเมืองน่าอยู่ ผู้คนไม่แก่งแย่งชิงดี มีน้ำใจอารี เป็นที่รักใคร่ของผู้คนทั่วไป

เสร็จจากหน้านา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก เป็นวิถีชาวหาดเสี้ยวศรีสุโขทัยจากอดีตมาสู่ปัจจุบัน แม้ว่างานตีเหล็กจะลดลงไปมาก ด้วยมีเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาทำหน้าที่แทนแรงงาน แต่ผู้หญิงทอผืน หาดเสี้ยวยังทอผ้าสีบรอดวิถีดั้งเดิมจนกลายเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่น ผ้าชิ้นดินจก ผีมือชาวหาดเสี้ยวมีความสวยสดงดงามจนกลายเป็นสินค้าขึ้นชื่อ สร้างงานและรายได้ให้ชาวเมืองได้อย่างภาคภูมิใจ

มรดกวัฒนธรรม : งามล้ำผ้าตีนจก

เสร็จจากงานนา ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก

ความงามของลวดลายผ้าตีนจก ได้บอกเล่าถึงฝีมืออันประณีตของช่างทอผ้าผู้รักษาวิธีการทอมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ได้สะท้อนให้เห็นถึงธรรมเนียมนิยมของสตรีในเมืองพระร่วง ที่โดดเด่นมากก็คือ ชาวไทพวนหาดเลี้ยว ในเมืองศรีสัชนาลัย ปัจจุบันกลายเป็นผ้าชิ้นตีนจกที่ได้รับความนิยมไปทุกภูมิภาคของประเทศไทย

บน : ชาวไทพวนทอดผ้า

ล่าง : ลายผ้าขึ้นตีนจก

ชาวไทยพวนบ้านหาดเลี้ยวยังคงรักษาวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมของตนไว้โดยเฉพาะวัฒนธรรมการทอผ้าและการตีเหล็ก สมัยก่อนผู้ชายตีเหล็ก ตีมีดได้นั้นแสดงถึงความเป็นผู้นำ มีความพร้อมในการที่จะออกริเอน เป็นที่หมายตาของบรรดาสาวๆ ส่วนหญิงสาวก็ต้องทอผ้า การทอและใส่ผ้าซิ่นสายนั่นก็เป็นการแสดงความพร้อมที่จะออกริเอนด้วยเช่นกัน การทอผ้าในบริเวณหาดเลี้ยวเป็นประเพณีที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันตลอดมาในหมู่ผู้หญิง เพราะถือว่าการทอผ้าเป็นคุณสมบัติของผู้หญิงทุกคนที่จะต้องหัดทอผ้าให้เป็นก่อนอายุ ๑๖ ปี โดยเริ่มด้วยการหัดกรอด้วยแล้วเริ่มทอผ้าตีนจก ซึ่งถือว่าเป็นผ้าทอที่มีกรรมวิธียุ่งยากที่สุด เมื่อทอผ้าตีนจกได้แล้วจะสามารถทอผ้าชนิดอื่นได้ไม่ยาก ดังนั้นหญิงสาวแทบทุกคนจึงมีผ้าซิ่นตีนจกประจำตัวแทบทุกคน เพราะซิ่นตีนจกเป็นผ้าสำคัญสำหรับนุ่งในพิธีต่าง ๆ

ซิ่นตีนจก ซิ่นหาดเลี้ยวแต่เดิมเป็นซิ่นต่อกันสามชั้น ซิ่นหาดเลี้ยวมี ๒ ชนิด คือ ซิ่นธรรมดาใช้ใส่อยู่กับบ้านและทำงาน และซิ่นตีนจกที่ใช้ในโอกาสพิเศษใส่งานบุญ งานเทศกาลและพิธีการสำคัญ ซิ่นธรรมดามักเป็นซิ่นพื้นลายขวางลำตัว มีเชิงเป็นแถบสีดำสำหรับสตรีที่สมรสแล้ว และสีแดงอมส้มสำหรับสตรีที่ยังไม่สมรส ส่วนซิ่นตีนจกนั้นจะประกอบด้วยสามส่วน คือ หัวซิ่น ตัวซิ่นและตีนซิ่น ตีนจกคือเชิงซิ่นที่ใช้เทคนิคการควักหรือล้วงด้วยมือ ซึ่งอาจใช้ขี้เถ้าหรือไม้ช่วยก็ได้ ทำให้เกิดลวดลายบนผืนผ้าสลับสีกันสวยงาม ลายตีนจกของหาดเลี้ยวจะมีลักษณะการทอที่ทอหงายหน้าลายขึ้น ลวดลายที่ทอเป็นลายเรขาคณิตเป็นหลักผ้าทอของชาวไทยพวนหาดเลี้ยวมีทั้งหมด ๙ ลาย คือ ลายเครือน้อย ลายเครือกลาง ลายเครือใหญ่ ลายมนสิบหก ลายสิบสองหน่วยตัด ลายน้าอ่าง ลายทองสอง ลายแปดขอ และลายสี่ขอ

งามเรืองรอง : ทองโบราณ

ลายปูนปั้นประดับวิหารที่อยู่ภายในวัดนางพญา อุทยานประวัติศาสตร์ศรีสุทโธลาลัย นั้นเป็นฝีมือของช่างพุทธศิลป์โบราณสร้างถวาย สร้างเพื่อตกแต่งวิหารเพื่อเป็นพุทธบูชา วิหารวัดมีความงามโดยก่อด้วยศิลาแลง มีมุขหน้าและมุขหลัง และเจาะช่องรับแสงแบบขอมโบราณเพื่อให้แสงสว่างภายในวิหาร ซึ่งผนังทางด้านทิศใต้ของวัดมีลวดลายปูนปั้นที่สวยงาม เป็นลวดลายปูนปั้นทำเป็นกิ่งมนุษย์กิ่งวานรกำลังวิ่ง บางส่วนถูกทำลายไปอย่างน่าเสียดาย มีรูปลวดลายพรรณพฤกษาและรูปเทพพนม ซึ่งนับเป็นฝีมือช่างชั้นยอดด้วยมีความอ่อนช้อยงดงามเป็นศิลปะสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้พบเห็น และที่สำคัญคือลายปูนปั้นที่วัดนางพญาเป็นแรงบันดาลใจให้ช่างฝีมือท้องถิ่นนำไปพัฒนาเป็นลวดลายเครื่องประดับเงินและทอง ที่รู้จักกันในนาม “ทองโบราณสุโขทัย”

ผนังปูนปั้นวัดนางพญา ต้นแบบลายทองโบราณ

การผลิตในช่วงแรกเป็นเพียงการทำงานตามสั่งของลูกค้าเท่านั้น ไม่มีการขายหน้าร้านเหมือนปัจจุบัน โดยการแกะแบบลวดลายจากของโบราณ เช่น เส้นถักสำริดโบราณที่ลูกค้านำมาให้ทำเลียนแบบ จนพัฒนามากเป็นงานทองสุโขทัยเริ่มมีรูปแบบเฉพาะตัว

ในระยะแรกนั้นกลุ่มลูกค้าของทองสุโขทัย คือคนที่สนใจนิยมสะสมของเก่าและชื่นชอบในงานศิลปะ งานทองสุโขทัยนั้นเป็นงานหัตถกรรมที่ใช้มือทำขึ้นมาล้วนๆ ต้องใช้เวลาในการผลิตนานและได้ปริมาณน้อย นอกจากนี้ยังใช้ทองสูง ๙๙.๙๙% ทำให้ทองโบราณสุโขทัยมีสีสวยแปลกตากว่าทองทั่วไปและเป็นที่นิยมอย่างมากในปัจจุบัน

นอกจากทองโบราณที่ขึ้นชื่อของสุโขทัยแล้ว งานฝีมือที่สวยงามไม่แพ้กัน คืองานทำเงินโบราณ ซึ่งเป็นการพัฒนาต่อยอดมาจากการงานทองโบราณ ปัจจุบันเงินโบราณและทองโบราณเป็นที่นิยมอย่างมากและนับเป็นมรดกแผ่นดินที่สำคัญของสุโขทัยและแผ่นดินพระร่วง

สังคโลก

คืนนั้น ฉันฝันไปว่า..
ท่องไป ในถิ่นแผ่นดินดาว
พิศเพลินเดินทางเที่ยวท่อง
เจตีย์ยืนย่นสัมผัสหัวใจ
พิศจ้องผ่องผุดพุทธศิลป์
ง่ายวิถึความตึงามลีลา
แหละฉันฝันถึงแม่น้ำ....
ปลาพระร่วงว่ายวนจนจำใจ
แหละปลานั้นยังมีชีวิต
จิตรกรบรรเลงเพลงดนตรี
เนิ่นนานร่ำกยังสังคโลก
ศิลปะเอกอุสุโขทัย
จากดินปั้นเผาเป็นดาวเด่น
ถ้วยโถโอชามความสำคัญ
มกร ช่อฟ้า บราลี
พุทธจักร ยักยี่ เทวดา
สถาปัตยกรรม สังคโลก
สืบสานสร้างศิลป์ระบิลไกล

ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว
อาณาจักรเพชรพราวสุโขทัย
หอห้องเคหาถื่นอาศัย
ศิลป์สมัยก่อนกาลแต่นานมา
ศาสตร์แก่น แผ่นดินถวิลหา
งามท่งท่าทำนองของวันวัย
ฟ้าพรำละอองฝนนอกไพร
โผนผ่านทะยานไกลในวาริ
แหวกว่ายทั่วทิศทุกถิ่นที่
จารึกสี่ธรรมชาติพิลาสใจ
โอบโยกกลมรั้วพลีไพร
จตุรวันวัยลงวารวัน
ปั้นดินให้เป็นเช่นของขวัญ
แต่งปั้นประดับกับวัดวา
วิถีแห่งพระพุทธศาสนา
ตุ๊กตาเสียดบาล ชับขานใจ
อวยโชคชื่นชมสมสมัย
ประดับคู่สุโขทัยแผ่นดินทอง

ประณีตศิลป์ : สังคโลก

เมืองสุโขทัย ศรีสุชนาลัย รู้จักการนำเอาดินมาเผาให้แกร่งเพื่อทำภาชนะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันตั้งแต่โบราณ เครื่องปั้นดินเผาไม่ได้เกิดขึ้นได้ทุกพื้นที่ หากแต่ที่เมืองสุโขทัยนั้นกลับมีแหล่งผลิตเครื่องปั้นเมื่อครั้งโบราณถึงสองแหล่ง คือที่เมืองสุโขทัย และเมืองสวรรคโลก (ศรีสุชนาลัยในปัจจุบัน) โดยเฉพาะเมืองสวรรคโลกนั้นเป็นแหล่งผลิตแหล่งใหญ่ มีวัตถุดิบชั้นดีคือดินเหนียวที่เกิดอยู่กลางเกาะแก่งในแม่น้ำยม เรื่องราวการทำสังคโลกไม่ใช่ไม่สามารถสืบค้นได้ทีเดียว มีเอกสารในพงศาวดารเหนือบันทึกไว้ว่า พระร่วงเสด็จไปเมืองจีนแล้วนำช่างชาวจีน ๕๐๐ คนกลับมาด้วยชาวจีนนั้นขึ้นชื่อเรื่อง การทำเครื่องปั้นดินเผาเคลือบน้ำยาอยู่ก่อนแล้ว ต่อมาชาวสยามเรียกเครื่องปั้นดินเผาเคลือบน้ำยานี้ว่า สังคโลก

คำว่า “สังคโลก” นั้นมีข้อสันนิษฐานไว้อย่างต่างกันไป บ้างก็ว่ามาจากคำว่า “ซ้องโกลก” แปลว่า เตาแผ่นดินซ้อง หรือเรียกตามชื่อเมืองสวรรคโลก ซึ่งเป็นแหล่งผลิตที่ใหญ่ที่สุด แล้วออกเสียงผิดเพี้ยนว่า สังคโลก ก็เป็นไปได้ ความรู้เรื่องของการทำและค้าขายสังคโลกนั้นศึกษาได้จากหลักฐานของเครื่องสังคโลกที่ได้ปรากฏในแผ่นดินประเทศต่างๆ หลายภูมิภาคในโลก

ราวปีพุทธศักราช ๒๔๕๗ ในประเทศญี่ปุ่นได้มีความนิยมใช้เครื่องสังคโลกจากไทยอย่างมาก โดยมีใช้ในบุคคลชั้นสูงของสังคม อันประกอบด้วยไฉเมียวหรือโชกุน ในภาษาญี่ปุ่นเรียกสังคโลกจากสยามว่า “ซันโกโรกุ” หรือ “ซังโกโรกุ” ซึ่งอาจเพี้ยนมาจากคำว่า “สวรรคโลก” แปลว่า ถ้วยสังคโลกแห่งสยาม อันเป็นชื่อที่แพร่หลายของเมืองเซียงหรือศรีสุชนาลัย ในปีเดียวกันยังมีบันทึกกล่าวถึงความต้องการซื้อเครื่องถ้วยชาม สังคโลกของพ่อค้าชาวฮอลันดาที่ต้องการนำไปขายต่างประเทศ

งานเขียนสีค่าได้เคลือบลายปลาकिनพีช
สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของแผ่นดิน

งานเขียนสีค่าได้เคลือบดอกเบญจมาศก้านขด

ในพงศาวดารอยุธยา ชื่อเครื่องปั้นดินเผาสังคโลก จึงมีความหมาย
เดิมจำกัดอยู่เฉพาะบริเวณเซลียงหรือศรีสุทโธลและเมืองที่สัมพันธ์กันคือ
สุโขทัย ซึ่งได้มีการค้นพบเตาผลิตมากมายในบริเวณนี้ และแม้ว่าจะมีการทำ
สังคโลกกันอย่างแพร่หลายแต่ก็มีบันทึกไว้น้อยมาก ในศิลาจารึกหลักที่ ๒
วัดศรีชุมว่า ...กัรัตนดั่งดอกซ้อนดอกพุดเห็นแก่ตา

ด้ายทั่วจักรพาลพระเกตุธาตุเสด็จมีห-

มูหนึ่งซัดงายฟ้าแมลงบดงแฉ่นน้ำ

เล่นในกลางหาอศรรย์ สิ่งหนึ่งเห็นตะวัน

ออกเขี้ยวต่งสูงเผ่าหม้อเผ่าไห....

ข้อความเปรียบเทียบกับ พระเกตุธาตุ ทำปาฏิหาริย์ขึ้นให้เห็นกลาง
หาว่ามีสีเป็นสีเขียวเหมือนสีไฟที่เผาถวายขามในเตา เพียงถ้อยคำในจารึกเท่า
นี้ก็ย่อมยืนยันได้ว่า สังคโลกนั้นมาตั้งแต่สมัยพระร่วงเมืองสุโขทัยแล้ว

สังคโลกฝีมือชาวบ้านสุโขทัย ครีส์ชนาลัยในปัจจุบัน

เครื่องสังคโลกจากสวรรคโลก (ศรีสัชนาลัย) เป็นแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องสังคโลกที่สำคัญ พบเตาจำนวนมากตั้งเรียงรายอยู่บริเวณสองฝั่งของแม่น้ำยม กลุ่มเตาที่สำคัญสองกลุ่มคือ กลุ่มเตาบ่านเกาะน้อย และกลุ่มเตาบ่านปายาง ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เครื่องสังคโลกศรีสัชนาลัยเป็นสินค้าเศรษฐกิจที่แพร่หลายและเป็นที่นิยมของท้องตลาด การผลิตสังคโลกในบริเวณศรีสัชนาลัยดำเนินกิจการในลักษณะอุตสาหกรรม โดยมีอาณาจักรอยุธยาซึ่งมีอิทธิพลด้านการเมืองเหนือสุโขทัยและศรีสัชนาลัยดำเนินธุรกิจในฐานะรัฐที่เป็นพ่อค้าคนกลางนำใส่เรือสำเภากออกไปขายตามเมืองท่าทั้งในประเทศและนอกประเทศ บันทึกการส่งสินค้าของพ่อค้าต่างชาติต่างๆ

ลายปลาตะเพียนบนจานสังคโลก เขียนลายสีคำใต้เคลือบ
จากแหล่งผลิตเตาทุเรียง เมืองศรีษณาลัย

ที่เข้ามาติดต่อค้าขายในกรุงศรีอยุธยา ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๒ เป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า เครื่องสังคโลกศรีษณาลัยยังคงเป็นสินค้าที่ยังเป็นที่นิยมอยู่ โดยเห็นได้จากจดหมายเกี่ยวกับการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดา

ลวดลายที่ปรากฏในถ้วยชามสังคโลกจะเป็นลวดลายเฉพาะ มีความงดงาม โดดเด่น ช่างโบราณประดิษฐ์ขึ้นจากสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว ดัดแปลงตกแต่งจนเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ลวดลายที่พบมากในจาน ชาม คือ รูปปลา กงจักร ดอกไม้ ลายเถาวัลย์ โดยเฉพาะรูปปลานั้นสันนิษฐานว่าเป็น “ปลากา” ซึ่งในสำเนียงสุโขทัยจะออกเสียงเป็น “ปลาก่า” และมีการค้นพบชามสังคโลกใบหนึ่งมีอักษรลายสือไทเขียนบอกชื่อปลาไว้ว่า “แม่ปลาก่า” อยู่ใต้ตัวปลา ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญในการระบุชื่อปลาที่ปรากฏในสังคโลก

“ปลากา” เป็นปลาน้ำจืดชนิดหนึ่งรูปร่างคล้ายปลาตะเพียนมีอยู่ ๒ ชนิด คือ ปลากาดำ และปลากาทรงเครื่องทั้งสองชนิดมีมากในแม่น้ำลำคลองทั่วไปโดยเฉพาะที่แม่น้ำยม

ลวดลายในสังคโลกที่มีการขุดพบนั้นได้อธิบายถึงความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง ศิลปวัฒนธรรมของเมืองศรีสัชนาลัยได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านและนักวิชาการ สันนิษฐานว่า อาจมีชื่อเรียกที่มาจากจำนวนเตาที่ตั้งเรียงกันเป็นแนวยาวตามแม่น้ำยมจำนวนมาก

เตาทุเรียงบ้านปายางนั้นทำหน้าที่เผาเครื่องสังคโลกมายาวนาน และมีคุณสมบัติเหมือนกันกับเตาทุเรียงบ้านเกาะน้อย และจากการขุดพบเตาทุเรียงที่ภายในบรรจุสังคโลกอยู่จำนวนมาก ทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าเตาทุเรียงบ้านปายางเป็นงานช่างฝีมือเอก งานชาววัง เครื่องเคลือบที่ใช้ในราชสำนัก มีการเคลือบหลายขั้นตอน ซึ่งเครื่องเคลือบเหล่านี้ได้ปรากฏในวัดน้อยจำปีและวัดต่างๆ ที่สำคัญในเมืองศรีสัชนาลัย ส่วนเตาทุเรียงบ้านเกาะน้อยอยู่ถัดไปจากเตาทุเรียงบ้านปายางไปทางทิศตะวันตก เป็นงานเครื่องถ้วย งานกระเบื้องแบบชาวบ้าน ชาวเมืองศรีสัชนาลัย ซึ่งก็มีความงามไปคนละแบบ เตาทุเรียงบ้านปายางมี ๒ กลุ่มเตา คือ กลุ่มเตายักษ์ และกลุ่มเตาตุ๊กตา ซึ่งเผาเครื่องถ้วยชามและประติมากรรมลอยตัวขนาดเล็กกรุปนและสัตว์ เช่น ยักษ์ มังกร เทวดา ช่อฟ้า ซึ่งเตาทุเรียงที่ขุดสำรวจพบว่าเตาทุเรียงบ้านปายาง จะมีขนาดเล็กกว่าเตาทุเรียงบ้านเกาะน้อย

เตาทุเรียงตั้งอยู่ที่บ้านเกาะน้อยนั้นอยู่เหนือเมืองศรีสัชนาลัยประมาณ ๔ กิโลเมตร มีเตาเผาโบราณที่ขุดพบบริเวณริมแม่น้ำตามทางยาวประมาณ ๑ กิโลเมตร มากกว่า ๕๐๐ เตา ชาวบ้านเชื่อว่าหากนับเตาทุเรียงจากประตูเตาหม้อ วัดกุฎีราย เรื่อยไปถึงตะวันตกบ้านเกาะน้อย อาจมีเตาทุเรียงมากกว่า ๑,๐๐๐ เตา เตาทุเรียงริมน้ำยมเหล่านี้คือนิคมอุตสาหกรรมของเมืองศรีสัชนาลัย มีการขุดพบเครื่องสังคโลกทั้งในสภาพสมบูรณ์และแตกหักเป็นจำนวนมาก ลักษณะเตาเผาจะเป็นรูปยาวรีคล้ายประทุนเรือจางยาวประมาณ ๗-๘ เมตร เตาทุเรียงบ้านเกาะน้อย นิยมทำเครื่องดินเผาจำพวก

เตาทุเรียงศรีสัชนาลัยโบราณ

กระเบื้องมุงหลังคา เครื่องถ้วย ลวดลายที่ปรากฏบนเครื่องถ้วยมีทั้งลายปลา
แม่น้ำยม ซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ของเมืองศรีสัชนาลัย

สังคมโลก นอกจากเป็นมรดกทางภูมิปัญญาของไทยแล้ว ยังทำหน้าที่
เป็นทูตทางวัฒนธรรม เปิดเส้นทางการค้าและความเล้าความรุ่งเรืองของ
ไทยร่วมพันปีมาแล้ว

กินสั้ถั่วย : ประเพณีแต่งงานแบบโบราณ

ผู้คนในแผ่นดินพระร่วงเดิม ก่อนที่จะมีการนับถือพระพุทธศาสนา มีความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการแต่งงาน คือ การเลี้ยงผีบรรพบุรุษของ ๒ ตระกูล ด้วยของเช่น ไห้ว ๔ เตียบ เพื่อให้เป็นทองแผ่นเดียวกันโดยสมบูรณ์ เรียกประเพณีนี้ว่า “กินสั้ถั่วย” โดยได้สืบทอดกันมา ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมประเพณีที่ตึงงามจนมาถึงปัจจุบัน ส่วนในกรณีที่หนุ่มสาวไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันโดยที่ไม่ได้ผ่านพิธีการเลี้ยงผีบรรพบุรุษแบบที่เรียกว่ากินสั้ถั่วย ก่อนนั้น จะต้องมีการทำพิธีขอขมาต่อผู้ใหญ่ของทั้ง ๒ ฝ่าย เรียกพิธีนี้ว่า “การวักเซ่น”

“ไปกินสั้ถั่วยด้วยกัน” คุณลุงสมนึก ชำนาญไพร อายุ ๖๑ ปี ชาวบ้านวังไม้ขน เอยปากเชิญเพื่อนบ้านไปร่วมงานกินสั้ถั่วยของลูกสาวคนเล็ก พร้อมเล่าเกี่ยวกับประเพณีแต่งงานของคนโบราณไว้อย่างน่าฟังทำให้นึกย้อนไปถึงบรรยากาศงานแต่งงานของชาวพระร่วงเมื่อครั้งสมัยโบราณว่าจะสนุกสนานและชื่นมื่นที่สองตระกูลจะได้เป็นทองแผ่นเดียวกัน เพราะนอกจากความประทับใจจากบรรยากาศแสนหวานของคู่บ่าวสาวแล้ว พิธีกินสั้ถั่วย ยังเป็นพิธีสำคัญที่สืบทอดกันมายาวนาน หรือหากจะให้เข้าใจง่ายๆ คือ การ

ไข่กบ

นกปล่อย

มะลิลอย

อ้ายตื้อ

กินสี่ถ้วยก็คือ “พิธีไหว้บรรพบุรุษ” คนโบราณมีความเชื่อว่า บ้านเรือนที่อยู่อาศัยนั้นมีผีบ้านผีเรือน อีกทั้งเชื่อว่าบรรพบุรุษอันได้แก่ ปู่ย่าตายาย ยังคอยมาคุ้มครองดูแลป้องกันภัย ถ้าจะทำการใดๆ จะต้องบอกกล่าวเป็นการขอขมาลาโทษหรือให้รับรู้ว่ามีบุคคลอื่นมาเป็นแขก มาเป็นสะใภ้ จึงจัดพิธีไหว้ผี โดยนำสิ่งของมาเช่นสรวง สิ่งของที่ใช้คือ เหล้า บุหรี่ หมากพลู ไก่ต้ม การกินสี่ถ้วย คือการเลี้ยงขนมนมกล ๔ อย่าง ประกอบด้วย

๑. ไข่กบ	เมล็ดแมงลักน้ำกะทิ
๒. นกปล่อย	ลอดช่องน้ำกะทิ
๓. มะลิลอย	ข้าวตอกน้ำกะทิ หรือ นางลอย
๔. อ้ายตื้อ	ข้าวเหนียวดำน้ำกะทิ

การกินขนมมงคล ๔ อย่าง คือการกินรวมมิตรของคนโบราณ มีขั้นตอนการกินง่าย ๆ คือหยิบข้าวเหนียวตำลงใส่ถ้วยตามด้วยลอดช่อง เมล็ดแมงลักแล้วราดด้วยน้ำกะทิผสมน้ำตาลโตนด โรยด้วยข้าวตอกจะเริ่มอมน้ำหวานเวลาเคี้ยวจะนุ่มลิ้น กลิ่นหอมของน้ำตาลโตนดจะเพิ่มรสชาติความอร่อย

ประเพณีกินสั้วถ้วย ต้องมีการปลูกต้นไม้ ๔ ชนิด มีสตรีที่ได้แต่งงาน กินขันหมากและสามียังมีชีวิตอยู่ เรียกว่า ผัวขอ เมียแต่ง จะเป็นกุลสตรีที่ได้ รับเชิญไปเป็นผู้เชิญเชิญเทียบทั้ง ๔ เทียบ สมมุติเรียกว่า เมียเทวดาทั้ง ๔ ประกอบไปด้วย นางสุชาดา นางสุนันทา นางสุจิตรา นางสุธรรมา เพื่อเป็นผู้เชิญเชิญเทียบทั้ง ๔ โดยภายในเทียบจะมีอาหารคาว ขนมหวาน เหล้า ไก่ต้ม ทั้งตัว หมูต้มสุก ๑ ช่วง ส่วนเมียเทวดาในพิธีกินสั้วถ้วยของคนโบราณเพื่อสื่อ ถึงการสอนให้ลูกหลานได้รักกนวลสงวนตัว และทำพิธีแต่งงานให้ถูกต้องตาม ประเพณี เทวดาทั้ง ๔ จึงเป็นการยกย่องผัวขอเมียแต่งงานเป็นกุลโกลาบาย ที่แยบยลยิ่งนัก

ในศิลาจารึกสุโขทัยเมื่อศึกษาดูแล้วยังไม่พบคำว่า “กินสั้วถ้วย” ด้วย ไม่มีการบันทึก หรือยังค้นไม่พบศิลาจารึกที่เขียนอธิบายถึงพิธีแต่งงานแบบ กินสั้วถ้วย แต่การกินสั้วถ้วยยังเป็นพิธีกรรมแต่งงานที่มีอยู่ในแผ่นดินพระร่วง อันเป็นการแสดงให้เห็นว่ามีการสืบทอดการกินสั้วถ้วยมาอย่างยาวนานใน แผ่นดินนี้ โดยในชุมชนที่พุทธไทยสยามลำปางสุโขทัยที่อยู่ในแผ่นดินพระร่วง ที่นอกจากสุโขทัยแล้วยังมีปรากฏที่ตำบลสะเตียง อำเภอเมืองเพชรบูรณ์ ชุมชนรอบๆ วัดพระมหาธาตุเมืองฝาง-สวางคบุรี ตำบลผาจุก อำเภอเมือง ตำบลทุ่งยั้ง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ ยังมีพิธีกรรมมงคลสมรสที่เรียก ว่า กินสั้วถ้วยปรากฏให้เห็นเช่นกัน

แผ่นดินพระร่วงเมืองกำแพงเพชร ครุมาลัย ชูพินิจ เขียนในหนังสือ เรื่อง “ทุ่งมหาราช” ที่ได้รับการยกย่องว่าถ่ายทอดความเป็นท้องถิ่นได้อย่าง งดงามก็ได้ปรากฏเรื่องการแต่งงานด้วย เพียงแต่เป็นการเอ่ยถึงการแต่งงาน แบบ “กินสามถ้วย” ซึ่งการกินสามถ้วย หมายถึง การเลี้ยงขนมสามอย่าง หรือสี่อย่าง ซึ่งทั้งหมดล้วนมีความหมายในทางมงคล อันเป็นการแต่งงาน แบบโบราณในแผ่นดินพระร่วงด้วยเช่นเดียวกัน

หลังจากเสร็จพิธีให้บรรพบุรุษแล้วก็จะจัดการเลี้ยงดูอาหารกัน ตามสมควร คำว่า “กินสี่ถ้วย” เป็นคำที่บอกให้ไปร่วมงานแต่งงาน เป็นที่รู้กัน อาจจะแต่งงานหรือลูกสาวก็ใช้คำเดียวกัน รายละเอียดของงานก็จะ บอกกันถึงวันเวลาที่จะจัดงาน นับว่ากินสี่ถ้วยเป็นวัฒนธรรมสืบทอดกันมา ยาวนาน ตามความเชื่อที่ว่าเลี้ยงผีต้องใช้ ๔ ถ้วย ดังนั้นการจัดสำหรับ อาหาร จึงทำเป็น ๕ ถ้วย เพื่อให้คนกิน ปัจจุบันก็ยังถือปฏิบัติตามคำโบราณและ ความเชื่อที่ฝังลึกลงในสายเลือดของคนเมืองพระร่วงอย่างแนบแน่น

เผาเทียนเล่นไฟ ลอยกระทง

ศิลาจารึก หลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ด้านที่ ๒ บรรทัด ที่ ๒๕ กล่าวไว้ว่า “เมื่อโอกพรรษา กรานกฐินเดือนนี้จึ่งแล้ว เมื่อกรานกฐิน มีพนมเบี๋ย มีพนมหมาก มีหมอนนึ่งหมอนโนน บริวารกฐิน โยทานแลปี แล้ญบลิ้น ไปสูตญตกฐินถึงอไรญิกพูน เมื่อจักเข้ามาเวียง เรียงกันแต่ อไรญิกพูนเท้าหัวลาน ดมบงคมกลองด้วยเสียงพาทยเสียงพิณ เสียงเลื่อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน เมือง สุโขทัยนี้มีสี่ปากปทุหลวง เทียรยอมนคนเสียดกันเข้ามาดูท่านเผาเทียน ท่าน เล่นไฟเมืองสุโขทัยนี้มีดังจักแตก”

อันเป็นการจารึกถึงประเพณีเดือน ๑๑ และเดือน ๑๒ หลังออก พรรษาแรมหนึ่งค่ำแล้วถึงฤดูทอดกฐิน ต่อด้วยประเพณีเผาเทียนเล่นไฟ

พระบรมราชาสารวัตรพ่อขุนรามคำแหง อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

คำว่า “เผาเทียน” ในความหมายของคนสุโขทัย คือ การบูชาพระรัตนตรัยที่ประดิษฐานตามอุโบสถ วิหาร พระเจดีย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ วิธีเผาเทียนมีตะคันเป็นภาชนะดินเผา มีหลายขนาด มีปากผายออก ด้านล่างมีเชิงที่ตั้งมั่นคง ลักษณะคล้ายถ้วยตะไล ตรงกลางตะคันมีพื้นด้าย มีขาตั้ง บรรจุขี้ผึ้ง ไขเปรี๊ยะ เป็นเชื้อเพลิง เวลาากลางคืนจุดเป็นพุทธบูชา ทำให้โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์มีความสวยงามเข้ากับบรรยากาศคืนวันเพ็ญ

ส่วนคำว่า “เล่นไฟ” หมายถึง ไฟโบราณมีชื่อเรียกว่า พลุ ตะไล ไฟพะเนียง กังหัน ระหา ไข่ต้อ ลูกหนู ไฟบางชนิดทำเป็นรูปสัตว์ เช่น ไฟช้าง ไฟม้า เป็นต้น เมื่อจุดไฟแล้ว โครงรูปสัตว์ดังกล่าวจะเดินได้ มีเสียงร้องเป็นช้างเป็นม้า เกิดความสนุกสนาน ไฟบางชนิดทำเป็นรูปสัตว์น้ำ ลอยอยู่บนน้ำ เมื่อจุดชนวนแล้วประกายไฟส่องแสงสว่างสวยงามและมีเสียงดัง ไฟอีกชนิดทำเป็นรูปโคม จุดลอยขึ้นบนท้องฟ้า และไฟน้ำตก จุดแล้วลักษณะเหมือน

ขบวนรำในงานลอยกระทงเผาเทียนเล่นไฟ อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

น้ำตกจากภูเขามีสวยงามมาก

ความเชื่อของคนโบราณเชื่อว่าการลอยกระทงนั้นลอยเพื่อบูชาพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อขอบพระคุณแม่น้ำลำคลองที่ช่วยให้ได้กินได้ใช้และเป็นการขอขมาที่เราได้ทิ้งสิ่งปฏิกูลหรือสิ่งไม่ดีลงไปแม่น้ำลำคลอง เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ ลอยความทุกข์โศกโรคภัยสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ ออกไปจากชีวิต

ในตำรับตำราศรีจุฬาลักษณ์ หรือนางนพมาศ พระสนมเอกของพระร่วงเจ้าได้กล่าวไว้ว่า สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี วันเพ็ญเดือน ๑๒ มีพระราชพิธีจองเปรียงชักโคมลอยโคม เป็นพิธีของลัทธิพราหมณ์ นางได้คิดประดิษฐ์ทำกระทงเป็นรูปดอกบัวโดยลอยตามลำน้ำ เพื่อบูชาพระพุทธรูปของพระพุทธเจ้า ณ แม่น้ำนัมมทานที พระร่วงเจ้าทรงโปรดปราน จึงตรัสว่า “แต่นี้สืบไปเบื้องหน้า โดยลำดับกษัตริย์ในสยามประเทศ ถึงกาลกำหนดนักขัตฤกษ์วันเพ็ญเดือน ๑๒ ให้ทำโคมลอยเป็นรูปดอกบัว อุทิศสักการบูชาพระพุทธบาทนัมมทานทีตราบเท่ากาลปราสาน”

เรื่องราวการลอยกระทงนั้นคงกระทำกันสืบต่อเนื่องมานับแต่โบราณหากแต่การจัดงานก็เพียงแต่จัดกันตามวัดวาอาราม ตามแม่น้ำลำคลอง ใกล้บ้าน ไม่ได้จัดเป็นงานกันใหญ่โตแบบปัจจุบันนี้ ความเชื่อเรื่องการลอยกระทงนั้นมากับพระพุทธศาสนา แผ่นดินใดที่มีพระพุทธศาสนาจำหลักอยู่มีความเจริญรุ่งเรืองก็ย่อมปรากฏว่ามีการลอยกระทงเช่นกัน

“ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๐ ยังไม่มีการลอยกระทง ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ในปีนั้นท่านเจ้าคุณโบราณท่านได้จัดงานขึ้นอย่างมโหฬาร มีการละเล่นมากมาย การกวนข้าวทิพย์ มีการแข่งขันฟุตบอลชิงถ้วยระหว่างเด็กนักเรียนต่างๆ แข่งกันที่สนามโรงเรียนเมืองเก่า มีการแข่งขันกัน ๔ โรงเรียน ผู้เขียนก็อยู่ในทีมฟุตบอลกับเขา การแข่งขันปรากฏว่าโรงเรียนเมืองเก่าเป็นผู้ชนะได้ครองถ้วยรางวัล และในปีนั้นเองจึงได้ริเริ่มการลอยกระทงเป็นครั้งแรกใน

ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ โดยท่านเจ้าคุณโบราณอย่างแน่นอน ซึ่งยังจำได้ว่าขณะนั้นผู้เขียนอายุ ๑๓ ปี ผู้เขียนเกิด พ.ศ. ๒๔๖๔” ตาใส น้อยถึง ปราชญ์ชาวบ้านในเมืองเก่าสุโขทัย บันทึกไว้ ในหนังสือประวัติเมืองเก่า หน้าที่ ๙ จัดพิมพ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๔ เขียนไว้เมื่อคราวอายุครบ ๘๐ ปี ทำให้เห็นบรรยากาศเมืองสุโขทัยเหมือนได้เดินทางย้อนไปเมื่อ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมาเป็นอย่างดี

แม้ลอยกระทงมีมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัยเป็นราชธานีแต่ก็ไม่ได้จัดต่อกันมาตลอดทุกปีและบางช่วงได้ขาดหายไปจากเมืองเก่า จนหลวงพ่อเจ้าคุณพระโบราณวตถาจารย์ อดีตเจ้าคณะจังหวัดสุโขทัย ได้เริ่มรื้อฟื้นจัดงานลอยกระทงขึ้นมาใหม่อีกครั้งที่วัดตระพังทอง จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๕๒๐ ได้ย้ายเข้ามาจัดงานในอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและจัดต่อเนื่องเพื่อสืบสานมรดกภูมิปัญญาของโบราณมาถึงปัจจุบัน

ประเพณีบพระเล่นเพลง : นบไหว้พระเจดีย์ธาตุพระพุทธเจ้า

หลังจากการเสด็จดับขันธปรินิพพานขององค์สมเด็จพระพุทธเจ้าชาวพุทธต่างเคารพนบไหว้สังเวชนียสถานทั้ง ๔ ของพระองค์ คือ ที่พระองค์ประสูติ ณ ปาลุมพินี แขวงเมืองกบิลพัสดุ์ ที่พระองค์ตรัสรู้พระโพธิญาณ แขวงเมืองคยา ที่พระองค์ประทานปฐมเทศนา ณ ตำบลอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี และที่พระองค์เสด็จเข้าสู่พระนิพพาน ณ ตำบลสาวัน แขวงเมืองกุสินารา ซึ่งต่อมาได้มีการสร้างเจดีย์ที่เรียกว่า บริโกดเจดีย์ คือ สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชาที่เกี่ยวข้องด้วยสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีการนำเมล็ดต้นพระศรีมหาโพธิ์จากพุทธคยาที่พระพุทธรูปนั้นไปปลูกยังดินแดนบ้านเมืองของตนและบูชาเป็นบริโกดเจดีย์ด้วย

จารึกนครชุม (จารึกหลักที่ ๓) ได้จารึกถึง พระศรีสุริยพงค์มหา

งานประเพณีบพระเล่นเพลง จังหวัดกำแพงเพชร

ธรรมราชาธิราชหรือพระมหาธรรมราชาที่ ๑ (พญาสิริโฑ) ทรงได้นำพระบรม
สารีริกธาตุพร้อมทั้งพระศรีมหาโพธิ จากลังกาไปประดิษฐานในเมืองนครชุม
ในปี พ.ศ.๑๙๐๐ ทรงจารึกไว้ว่า “...ผิผู้ใดได้ให้วันบกระทำบูชาพระศรีรัตน
มหาธาตุ และพระศรีมหาโพธิ์นี้ว่าไซ้ร มีผลอาานิสงส์พรา้เสมอตั้งได้บนตน
พระเป็นเจ้าบ้างแล..” และในรัชกาลของพระองค์ยังทรงได้พระราชนิพนธ์
หนังสือ ไตรภูมิพระร่วง มีที่เอยถึงดนตรีที่ขับร้องพ้องรำ ตอนที่ว่าด้วยความ
สุขในอุตรกुरुทวีปตอนหนึ่งว่า “ บ้างเด่นบ้างรำ บ้างพ้องระบำบรรลือเพลง
ดุริยดนตรี บ้างคิดบ้างลีบ้างดีบ้างเป่าขับลัฟพลำเนียงเสียงหมุ่นักคุณจนกัน
เดียรดาษ ฟั่นฆ้องกลองแตรสังข์กังสดาลมโหรีทีกกีก้องทำนุกดี”

จากหลักฐานในจารึกแสดงให้เห็นว่า ในสมัยสุโขทัยได้มีการเล่น
เพลงกันเป็นที่สนุกสนาน ทำให้เชื่อได้ว่าการนบพระ และการเล่นเพลงมีมา
นานแล้วตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่การเรียกชื่อ”นบพระ เล่นเพลง” นั้นคงเริ่ม
เรียกกันภายหลังในปี พ.ศ. ๒๕๒๖

วัดบรมธาตุ นครชุมคงความรุ่งเรืองมายาวนานและคงเกิดเป็นวัดร้างเมื่อครั้งที่มีการย้ายเมืองด้วยการเปลี่ยนแปลงของสายน้ำ ทำให้น้ำป่ากัดเซาะตลิ่ง เมืองได้กลายเป็นเมืองร้างและมีการรื้อฟื้นบูรณะบ้านเมืองขึ้นใหม่เมื่อครั้งสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต) เสด็จเมืองกำแพงเพชร อาจารย์สันติอภัยราช ชาวเมืองนครชุมได้บันทึกถึงเรื่องสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต) ได้เสด็จประพาสวัดเสด็จและได้ทรงพบใบเสมาจารึกที่อยู่ใต้จอมปลวก ทรงอ่านและแปลศิลาจารึก แล้วมีรับสั่งว่า “มีพระธาตุอยู่ฝั่งตะวันตกด้านวังแปบ ให้รีบหาคนไปถากถาง” พระยากำแพงทำตามรับสั่งซึ่งก็พบพระธาตุจริง ปัจจุบันบริเวณที่ขุดพบพระธาตุ คือ วัดพระบรมธาตุ ทำให้วัดพระบรมธาตุจากสภาพที่เป็นวัดร้างได้บูรณะขึ้นใหม่ในราวปี พ.ศ. ๒๔๔๙ และสันนิษฐานว่าอาจเกิดประเพณีบพระธาตุในวันเพ็ญเดือนสามขึ้นตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

ในงานบพระเล่นเพลงของชาวกำแพงเพชร ได้จัดให้มีพิธีอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุเพื่อนำไปประดิษฐาน ณ พระบรมธาตุจำลอง บริเวณลานโพธิ์หน้าว่าการอำเภอเมืองกำแพงเพชร เปิดโอกาสให้ประชาชนได้สักการะ พระบรมสารีริกธาตุ พิธีบวงสรวงอดีตกษัตริยาธิราช ณ วัดพระแก้ว ขบวนแห่บพระย่อนอดีตของพระมหากษัตริย์ราชที่ ๑ (ลิไท) และเจ้าเมืองในอดีตมาทำพิธีนบพระ สักการะพระบรมธาตุ พิธีรดน้ำนมใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญเพียรและตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ ริมแม่น้ำนเรศวรฯ ซึ่งต่อมาต้นโพธิ์ได้ถูกผู้คนซึ่งมีมิชฌาภิภูติโค่นทำลายไป และด้วยบุญญาภินิหารเมื่อได้นำน้ำนมโคไปรดที่รากต้นพระศรีมหาโพธิ์จึงมีแขนงแตกขึ้นมาใหม่อีกครั้ง ชาวกำแพงเพชรจึงสักการะและรดน้ำนมใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์อันเป็นการรำลึกถึงพระธรรมคำสอน และน้อมดวงใจถึงพระพุทธองค์อีกทางหนึ่งด้วย งานประเพณีบพระเล่นเพลงจัดขึ้นทุกปีและเป็นงานสำคัญที่รวมความรักและศรัทธาของชาวกำแพงเพชร

มรดกแผ่นดิน : ภาษาถิ่นพระร่วง

เคยได้ยินภาษาพูดในถิ่นต่างๆ ตามที่ปรากฏในละคร ทั้งภาษาเหนือ แบบล้านนา ภาษาใต้ ภาษาอีสานแบบล้านช้าง ภาษาอีสานแบบโคราช ภาษาไทยภาคกลางหรือภาษาที่ทุกคนลงความเห็นว่าออกเสียงเหนือแบบ สุพรรณบุรี แต่เมื่อได้ศึกษาค้นคว้าและเดินทางไปตามท้องถิ่นต่างๆ พบว่า ประเทศไทยเต็มไปด้วยความหลากหลายชาติพันธุ์ แตกเป็นกลุ่มเล็กๆ ซ่อนอยู่ในกลุ่มใหญ่ ยกตัวอย่างให้เห็น เช่น ภาคอีสานก็มีกลุ่มชาติพันธุ์จำนวนมากกว่า ๑๕ ชาติพันธุ์ ทุกกลุ่มมีภาษาพูดเฉพาะกลุ่ม แต่ไม่มีภาษาเขียนเป็นของตนเองแต่อย่างใด มีเพียงชาว Upper Siam เท่านั้น ที่มีภาษาเขียนเป็นของตนเองจากหลักฐานศิลาจารึกหลักที่ ๑ พ่อขุนรามคำแหง ต่อมาพัฒนาเป็นภาษาเขียนของคนไทยทุกกลุ่มกว่า ๓๘ ชาติพันธุ์ ใช้ร่วมกัน เรียกว่าภาษาไทย และจากการศึกษาเรื่องภาษาถิ่นของชนเผ่าไทในทุกภูมิภาค ทำให้เห็นว่าคนไทยที่อาศัยอยู่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างหรือที่เราเรียกว่า เขตวัฒนธรรมสุโขทัยแต่เดิมนั้น มีสำเนียงพูดเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง เหมือนกับที่ล้านนาและล้านช้างมี ซึ่งวงวิชาการด้านภาษาศาสตร์ได้สมมติชื่อเรียกภาษาของคนไทยในบริเวณนี้ว่า “ภาษาถิ่นสุโขทัย” และมีภาษาที่พูดแบบเดียวกับภาษาถิ่นสุโขทัย อีกหลายพื้นที่ในบริเวณภาคเหนือตอนล่าง ซึ่งเป็นพื้นแผ่นดินที่เคยอยู่ในความปกครองของพระร่วงกรุงสุโขทัย หากทลายเส้นแบ่งเขตการปกครองในรูปแบบจังหวัด อำเภอล่วง ก็จะพบว่าทุกพื้นที่ใช้ภาษาถิ่นเดียวกันมาตั้งแต่แผ่นดินพระร่วงเจ้า จึงควรเรียกให้เข้าใจความหมายเดียวกัน คือ ภาษาถิ่นเมืองพระร่วง คือเป็นภาษาที่เป็น มรดกพระร่วง พื้นที่ทั้งหมดเท่าที่รวบรวมได้ เช่น สุโขทัย พุดภาษาถิ่นเมืองพระร่วง ทั้ง ๙ อำเภอที่อำเภอลับแล อำเภอตรอน อำเภอพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ อำเภอพรหมพิราม อำเภอวัดโบสถ์ อำเภอบางระกำ อำเภอเมือง จังหวัด

พิษณุโลก อำเภอลานกระบือ อำเภอพรานกระต่าย อำเภอเมือง จังหวัด
กำแพงเพชร อำเภอบ้านตาก อำเภอ วังเจ้า อำเภอเมือง จังหวัดตาก อำเภอ
เมืองบริเวณเมืองพิจิตรเก่า อำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร อำเภอเมือง
เพชรบูรณ์ ตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ทุกพื้นที่
พบว่ามีการใช้ภาษาถิ่นเมืองพระร่วงยกเว้นบางพื้นที่มีราษฎรจากที่อื่นย้าย
เข้ามาอยู่ภายหลัง

ภาษาถิ่นพระร่วง ส่วนใหญ่จะออกเสียงเป็นเสียงวรรณยุกต์จัตวา
สำเนียงการพูดจะมีเมโลดี้หรือท่วงทำนองที่ออกเสียงแตกต่างจากภาษาไทย
กลาง เช่น

ตัวอย่างคำ

เสือ ในภาษาถิ่นพระร่วง คือ เสื่อ

เสื่อ ในภาษาถิ่นพระร่วง คือ เสื่อ

เตะ ในภาษาถิ่นพระร่วง คือ เต๊ะ

ตัวอย่างประโยค

ภาษาถิ่นพระร่วง “นั่งปูเสื่อใต้ต้นไม้ ระวังเสื่อมากัดเนื้อ”

ภาษาไทยกลาง “นั่งปูเสื่อใต้ต้นไม้ ระวังเสื่อมากัดนะ”

คำบางคำมีความหมายเฉพาะเท่านั้น เช่น

ซึ่ปุ่น ภาษาถิ่นพระร่วง คือ ฝรั่ง

ไनों ภาษาถิ่นพระร่วง คือ ละลาย

มุ่น ภาษาถิ่นพระร่วง คือ ลอด

นอกจากนี้ยังมีคำลงท้ายของคำถามอีก แล้วแต่อำเภอหรือหมู่บ้าน
ว่าจะใช้แบบไหน เช่น ไปไหนมาแล้ว, ไปวัดมาเกี่ย, ไปวัดมาโก้

ภาษาถิ่นพระร่วง จึงมีเสน่ห์ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เป็นเสน่ห์
ของความเป็นไทยแท้ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานีมาแล้ว

พระพุทธรูปปางลีลา วัดสระศรี อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

พุทธศิลป์ในแผ่นพระร่วง

พระพุทธรูปศาสนาเกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ด้วยคำสอนที่ให้ทำความดี ละเว้นความชั่ว มีความเกรงกลัว และละอายต่อการทำบาป ธรรมะเหล่านี้นอกจากเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ยังเป็นกฎหมายด้านจิตใจไม่ให้กระทำความผิด เป็นเครื่องเตือนตนเตือนใจได้เป็นอย่างดี ในทางธรรมะแล้ว พระพุทธเจ้าคงไม่ได้สอนให้กราบไหว้ ขอพรพระพุทธรูปแล้วจะประสบความสำเร็จ ตามความเข้าใจแล้วพระพุทธรูปนั้นเป็นเพียงสิ่งเตือนใจให้พุทธศาสนิกชนได้รำลึกถึงธรรมะ หรือคำสอนของพระพุทธองค์ อันเป็นปรัชญาธรรมชาติดีที่แบบฉบับที่สุด

พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุฯ พิษณุโลก

กรุงสุโขทัยนั้นเข้มแข็งมาจากชุมชนการค้าที่สำคัญ มีการหลอมรวมเอาศิลปวัฒนธรรมจากหลายที่มาผสมกับฝีมือเชิงช่างที่ละเอียดอ่อน พัฒนาปรับปรุงจนเป็นงานศิลปะที่มีความเฉพาะตัว อ่อนช้อยงดงาม สะท้อนสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองในอาณาจักรได้อย่างดี บรรดานักปราชญ์ราชบัณฑิตชาวบ้าน ชาวเมือง หลายท่านกล่าวตรงกันว่า ศิลปะสุโขทัยคือศิลปะที่สวยงามที่สุดยุคหนึ่งของชนชาติไทย

จิตร ภูมิศักดิ์ ได้พูดถึงการที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ประกาศตั้งกรุงสุโขทัยเป็นอิสระไม่ขึ้นแก่อาณาจักรขอมเมื่อราว พ.ศ. ๑๘๐๐ ได้มีคำว่า “ไท” เกิดขึ้นครั้งแรก ไท ในความหมายของจิตร ภูมิศักดิ์ คือ การไม่ขึ้นกับขอม เป็นเอกราช เป็นไท อันมีความหมายเดียวกันกับ สุโขไท ในศิลาจารึก

ที่หมายถึง การมีความสุขจากการเป็นอิสระ ไม่ขึ้นกับใคร จากนั้นเป็นต้นมา บ้านเมืองก็เติบโตขึ้นเรื่อยๆ หลังจากขอมเสื่อมอำนาจลง ปรากฏปราสาท อโรคยาศาลต่างๆ ก็ถูกสร้างทับด้วยวัดพร้อมกับการรับเอาพระพุทธศาสนา ลัทธิเถรวาทนิกายลังกาวงศ์มาจากลังกา

ศิลปะอิทธิพลแบบลังกา จึงมีผลต่อศิลปกรรมสุโขทัยในรูปแบบ สถาปัตยกรรมมากกว่าประติมากรรม ห้วงเวลานั้นพุทธศาสนาในลังกาเจริญ รุ่งเรืองสูงสุด พระสงฆ์ในสุวรรณภูมิ ทั้งไทย พม่า มอญ ต่างนิยมไปศึกษา พุทธศาสนาในลังกา ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และอัญเชิญพระสงฆ์ ชาวลังกาเข้ามาเผยแผ่พุทธศาสนาในแผ่นดินสุวรรณภูมิด้วย งานพุทธศิลป์ ระยะนี้จึงถูกแสดงออกมาโดยมีอิทธิพลอย่างลังกาคือมี รัศมียาว เส้นพระ เกศามวดกันหอย ไม่มีไรพระเกศ พระขนงโค้ง พระนาสิกงุ้ม พระหนุเหลี่ยม หัวพระถันโปนออกมามาก ชายสังฆาฏิยาวตรงปลายเป็นเชี้ยวตะขาบ ๒ แฉก ฐานส่วนใหญ่เป็นแบบฐานเอียง ตอนกลางโค้งเข้าด้านใน ขัดสมาธิราบ

เริ่มแรกที่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่สุโขทัย พุทธศิลป์สุโขทัยนิยม สร้างพระพุทธรูปมีวงพระพักตร์กลมตามแบบลังกา ยังทำตามแบบต้นฉบับ ดั้งเดิม แต่ในช่วงเวลาต่อมาก็ได้เริ่มมีการดัดแปลงให้มีวงพระพักตร์ยาวและ พระหนุเหลี่ยม จนถึงยุคที่สุโขทัยได้สร้างพระพุทธรูปที่เป็นเอกลักษณ์ของ สุโขทัยขึ้น ได้แก่ พระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ พระศาสดาเป็นพระพุทธรูป ที่มีวงพระพักตร์รูปไข่คล้ายแบบอินเดีย ปลายนิ้วพระหัตถ์เสมอกันทั้ง ๔ นิ้ว ซึ่งเป็นการสร้างในสมัยพญาลิไทเป็นส่วนใหญ่ และถือได้ว่าเป็นสมัยที่ พระพุทธศาสนารุ่งเรืองสูงสุด มีการศึกษาพระธรรมอย่างละเอียดลึกซึ้ง มีความเข้าใจถ่องแท้ในพระไตรปิฎก จนสะท้อนออกมาในรูปแบบพุทธศิลป์ ที่มีความวิจิตรงดงาม

พระพุทธรูปปูนปั้นปางลีลา วัดตระพังทองกลาง สุโขทัย

กำเนิดพระลีลา : อัตลักษณ์บูชาของสุโขทัย

พุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นในสุโขทัยนั้นมีความงดงามอวดแก่สายตาชาวโลก โดยยังปรากฏร่องรอยของงานพุทธศิลป์ที่เป็นเครื่องปูนปั้นเพื่อบอกเล่าตำนานพุทธประวัติและเรื่องราวสำคัญเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนาประดับตามผนังโบสถ์และวิหารอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น งานพุทธศิลป์ที่วัดตระพังทองกลางซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของกำแพงเมืองสุโขทัยเก่า ช่างโบราณได้ปั้นเป็นพระพุทธรูปกำลังเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์คล้ายกับจิตรกรรมฝาผนังที่วิหารเหนือ เมืองโปลงนารูวะ ประเทศศรีลังกา ซึ่งวาดขึ้นในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ รวมทั้งพระพุทธรูปที่เมืองพุกามในประเทศพม่าด้วย จึงสันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นจุดแรกเริ่มในการสร้างพระพุทธรูปลีลาลอยตัวลลิตในสมัยสุโขทัยในระยะต่อมา

พระพุทธรูปเรื่องฤทธิ์ วัดสว่างอารมณ์วรวิหาร เมืองสวรรคโลก

การสร้างพระพุทธรูปในสมัยสุโขทัยนั้น นับว่าเป็นงานศิลปะที่มีความงดงามที่สุดในการสถาปนาพระพุทธรูปไทย ตัวอย่างเช่น พระพุทธชินราช ในวิหารหลวง เมืองพิษณุโลก ที่สร้างขึ้นในสมัยพญาลิไท เป็นพระพุทธรูปที่มีความงดงามที่สุดในประเทศไทย โดยการสร้างพระพุทธรูปโบราณนั้นยังคงยึดหลักกรรมเนียมการสร้างให้มีลักษณะเหนือกว่าบุรุษทั้งหลายตาม “โบราณพุทธลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ” เช่น ฝ่าพระบาทเรียบเสมอกัน ล้นพระบาทยาว พระอุระเหนือราชสีห์ พระอังสากว้าง พระกรยาว ปลายนิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔ ยาวเสมอกัน และพระเศียรของพระพุทธรูปเจ้าเป็นรูปปึงอยู่เหนือกระหม่อม

หลวงพ่อดิ ศิลปะสุโขทัย วัดเชิงคีรี ศรีสุทนต์

ช่างสุโขทัยได้นำความงามมาสร้างเป็นประติมากรรมมีความสวยงาม
ดั่งคัมภีร์ในภาษาสันสกฤตกล่าวว่า พระซงฆ์เหมือนเขากวาง ขาอ่อนเหมือน
ต้นกล้วย พระกรกลมและเกลี้ยงเงาเหมือนงาช้าง พระหัตถ์เหมือนดอกบัว
ที่เริ่มบาน นิ้วพระหัตถ์เหมือนกลีบดอกไม้ พระพักตร์มีลักษณะเป็นรูปไข่แก้ม
นูนเป็นวงรี พระนาสิกเหมือนปากนกแก้ว พระเกศาขมวดเหมือนกันหอย

ในระยะต่อมา การสร้างพระพุทธรูปของสุโขทัย ได้มีการดัดแปลง
ผสมผสานกับความงามแบบท้องถิ่น ทำให้พระพุทธรูปมีความงดงามเฉพาะตัว
เป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของสุโขทัย และด้วยการโยกย้ายถิ่นฐานบ้านเรือน
และการศึกสงครามทำให้กรุงสุโขทัยเข้าสู่ยุคเปลี่ยนแปลง พระพุทธรูปสำคัญ
ของพระร่วงเจ้าถูกอัญเชิญมาประดิษฐานตามวัดต่างๆ ในธนบุรีและ

พระศรีศากยมนี วัดสุทัศนเทพวรารามราชวชิรวิหาร

กรุงเทพมหานครเป็นจำนวนมาก เพื่อเก็บรักษาไม่ให้สูญหาย ส่วนที่ยังคงเหลือเป็นขวัญของแผ่นดินเมืองพระร่วงอยู่บ้างก็มี พระพุทธชินราช เมืองพิษณุโลก หลวงพ่อโตวัดเชิงคีรี เมืองศรีสขนาลัย และพระพุทธเรืองฤทธิ์ เมืองสวรรคโลก เป็นต้น พระพุทธรูปที่ถูกอัญเชิญไปประดิษฐานยังเมืองต่างๆ นั้น เป็นการยากที่จะตรวจสอบให้ถูกต้องได้ทั้งหมด มีเพียงที่ปรากฏหลักฐานเท่านั้นที่พอจะสืบค้นได้ดังนี้

เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๓๒ ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้บูรณะวัดพระเชตุพนฯ ได้จารึกไว้ในพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “ในพระอุโบสถ พระวิหาร พระระเบียง เชิญพระพุทธปฏิมากรหล่อด้วยทองเหลือง ทองสัมฤทธิ์ ซึ่งชำรุดปรักหักพังอยู่ ณ เมือง

พิษณุโลก เมืองสวรรคโลก เมืองสุโขทัย เมืองลพบุรี เมืองกรุงเก่า วัดศาลาลี้หน้ากรุงเทพฯ จำนวนใหญ่น้อย ๑,๒๔๘ พระองค์ ลงมาให้ช่างต่อพระศอพระเศียร พระหัตถ์ พระบาท แปลงพระพักตร์พระองค์ให้งามประดิษฐานไว้ตามที่อันสมควรฯ เหลือนั้นข้าทูลละอองธุลีพระบาท สัปบุรุษชายหญิง รับไปบูรณะไว้ในพระอารามอื่น”

ในปี พ.ศ. ๒๓๕๑ มีการจารึกว่า “เชิญพระพุทธรูปองค์ใหญ่ซึ่งเป็นพระประธานในวิหารหลวงวัดมหาธาตุ ลงมาจากเมืองสุโขทัย พระพุทธรูปองค์นี้ภายหลังได้ถวายนามว่า พระศรีศากยมุนี”

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๒ พระอริการสงฆ์องค์หนึ่งได้อัญเชิญพระศาสดา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุพิษณุโลกมายังวัดบางอ้อ จังหวัดนนทบุรี แล้วถูกย้ายมาวัดประตู่ คลองบางหลวง ธนบุรี ก่อนย้ายไปวัดสุทัศน์ฯ จนถึง พ.ศ. ๒๔๐๖ จึงได้อัญเชิญมาประดิษฐานที่วิหารเก๋งวัดบวรนิเวศ

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้อัญเชิญพระอัฐิฐานจากวัดวิหารทอง เมืองพิษณุโลก ลงมาไว้ที่วัดสระเกศ เป็นคราวเดียวกับที่พระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสถย์ ได้อัญเชิญพระพุทธรูปชินสีห์จากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมืองพิษณุโลก มาประดิษฐานที่วัดบวรนิเวศ

ปี พ.ศ. ๒๓๗๖ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงผนวช ได้อัญเชิญพระศาสดาและพระพุทธรูปโยกกลับลงมาจากเมืองสุโขทัย ซึ่งเป็นพระไสยาองค์งามที่สุดในบรรดาพระไสยาทั้งหลาย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยุพราชได้เสด็จตรวจเมืองพระร่วง ทรงได้พระเศียร พระหัตถ์ และพระบาทลงมาจากเมืองศรีสัชชนาลัย และในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ โปรดให้ช่างกรมศิลปากรหล่อเป็นองค์ขึ้น แล้วอัญเชิญไปประดิษฐานวิหารด้านเหนือพระปฐมเจดีย์ นามว่า “พระร่วงโรจนฤทธิ์” และในปีเดียวกันนี้ ได้อัญเชิญ

พระพุทธชินสีห์ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

พระทศพลญาณมาประดิษฐานที่วัดบรมนิวาส พระสิทธิธารธัญญ์เชิญมาประดิษฐานที่วัดพิชัยญาติการาม โดยอัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลก พระสุรภีพุทธพิมพ์อัญเชิญมาประดิษฐานที่วัดปริณายก พระศาสดา วัดสุวรรณาราม คลองบางกอกน้อย ซึ่งสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานว่าเชิญมาจากจังหวัดสุโขทัย ส่วนพระศาสดาในวิหารใต้และพระพุทธชินสีห์ในวิหารตะวันตก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ ได้อัญเชิญมาจากเมืองพิษณุโลก

ทั้งหมดเป็นพระพุทธรูปสำคัญที่มีชื่อปรากฏในบ้านเมืองและยังมีพระพุทธรูปสุโขทัยที่ไม่ปรากฏพระนามอีกจำนวนมากที่ประดิษฐานตามพระอารามต่างๆ เช่น ในวิหารและระเบียงคด วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมีจำนวน ๖๘๙ องค์ เป็นพระพุทธรูปสุโขทัยกว่าครึ่ง แยกได้เพียงมาจากสุโขทัยจะมีจารึกว่า สุโขทัย ส่วนองค์ที่อัญเชิญมาจากเมืองสวรรคโลกนั้นมีจารึกคำว่า สวรรคโลก

หลวงพ่opr่วงทองคำ วัดมหรณพารามวรวิหาร แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร

ในวัดมหาธาตุ ยังมีพระพุทธรูป ๒๔ องค์ เท่ากับอดีตพระพุทธเจ้า เป็นพระพุทธรูปสุโขทัยถึง ๒๓ พระองค์ นอกจากนี้ยังมี หลวงพ่อวัดไตรมิตร หลวงพ่อวัดไผ่เงินในตรอกจันทร์ ซึ่งทั้งสององค์เดิมประดิษฐานที่วัดพญาไกร หลวงพ่opr่วงทองคำ วัดมหรณพารามวรวิหาร หลวงพ่อนาคน้อย วัดประยูรวงศ์ วัดอนงค์ หลวงพ่อวัดหงส์ และพระประธานวัดหนึ่ง ธนบุรี ล้วนเป็นพระพุทธรูปสุโขทัยโบราณที่มีความงดงามและศักดิ์สิทธิ์อันน่าเคารพกราบไหว้ และศึกษาศิลปะสมัยรุ่งเรืองของแผ่นดินพระร่วง

รอยพระพุทธรูป วัดตระพังทอง สุโขทัย

รอยพระพุทธรูป : รอยจำหลักพระพุทธรูปศาสนา

ในสมัยพญาลิไทแห่งกรุงสุโขทัยนิยมสร้างรอยพระบาทสำริด โดยพระองค์ได้ทรงส่งทูตไปจำลองรอยพระพุทธรูปบนยอดเขาสุมนภูฏาในลังกามาสร้างไว้ตามไหล่เขาเมืองสุโขทัยและหัวเมืองสำคัญ เช่น บนภูเขาสุมนภูฏาเมืองสุโขทัย บนภูเขาพระบาทเมืองสวรรคโลก บนเขานางทองเมืองบางพาน กำแพงเพชร บนภูเขาปากพระบางเมืองนครสวรรค์

พระพุทธรูปที่สร้างได้แก่ รอยพระบาทของพระกกุสันธพุทธเจ้า รอยแรกเป็นรอยใหญ่ยาว ๑๒ ศอก พระโกนาคมนพุทธเจ้า เป็นรอยที่ ๒ ยาว ๙ ศอก พระกัสสปพุทธเจ้า เป็นรอยที่ ๓ ยาว ๗ ศอกและ พระโคตมพุทธเจ้า องค์ปัจจุบัน เป็นรอยที่ ๔ รอยเล็กที่สุดยาว ๔ ศอก ซึ่งเป็นรอยของพระพุทธรูปในอดีตและองค์ปัจจุบัน ซึ่งอยู่ในภัทรกัป อันจะมีพระพุทธรูป ๕ พระองค์ ซึ่งองค์ที่ ๕ คือ พระพระศรีอริยเมตไตรย

ศรัทธาพระพิมพ์โบราณและเทวรูปสำริด

คติการสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์ นั้นเกิดจากความเชื่อในการสืบทอดพระพุทธศาสนา และมีความนิยมสร้างให้ครบจำนวนมงคล เช่น ๑๐๘ หรือ ๘๔,๐๐๐ องค์ เท่ากับจำนวนพระธรรมในพระไตรปิฎก ทำให้ในสมัยต่อมาได้มีการค้นพบพระพิมพ์เป็นจำนวนมากที่บริเวณใต้ฐานเจดีย์ และตามวัดโบราณทั้งในเมืองสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และกำแพงเพชร เล่ากันว่า บางวัดได้มีการขุดพบและนำออกมาเก็บรักษาใช้เวลาชนกันทั้งคืนไม่หมด เช่น กรวัดมหาธาตุ เมืองสุโขทัย กรวัดเขาพนมเพลิง เมืองศรีสัชนาลัย โดยพระพิมพ์ในสมัยสุโขทัยนิยมทำด้วยดินเผาและโลหะหรือที่เรียกกันทั่วไปว่าเนื้อชิน

พระพิมพ์มีการสร้างทั่วไปตามชุมชนเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งมีมาเมื่อคล้อยหลังพุทธกาลมาราว ๓๐๐ ปี และแพร่หลายออกมายังเมืองต่างๆ ในแผ่นดินพระร่วงก็ล้วนได้รับอิทธิพลการสร้างพระพิมพ์นั้นมาด้วยเช่นกัน โดยสุโขทัยมีความงดงามคือพระพุทธรูปลีลาที่มีความอ่อนช้อย เช่น พระลีลาวัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุโขทัย พระลีลาถ้ำทาบ ส่วนพระพิมพ์ที่พบในเมืองกำแพงเพชร เรียกตามชื่อเมืองว่า พระกำแพงเขย่ง อันหมายถึงลักษณะการก้าวเดินของพระพุทธรองค์

สมัยสุโขทัย แม้ประชาชนส่วนใหญ่จะนับถือพระพุทธศาสนาหลักธรรมาสน์อย่างแน่นแฟ้น แต่ก็ยังปรากฏมีการสร้างเทวรูปขึ้นเป็นจำนวนมากด้วยเช่นกัน แม้พระเจ้าแผ่นดินทรงนับถือพระพุทธศาสนาแต่ก็ไม่ได้กีดกันศาสนาอื่น

ในสมัยพญาลิไท ได้มีการสร้างหอเทวาลัยเกษตรพิมานขึ้น เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ ตามจารึกหลักที่ ๔ วัดป่ามะม่วง พ.ศ. ๑๙๐๔ ซึ่งมีข้อความกล่าวถึงพระองค์ได้โปรดให้สถาปนาพระอิศวร

พระนารายณ์สำริด พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติกำแพงเพชร

และพระนารายณ์ ประดิษฐานยังหอเทวาลัยเกษตรพิมาน ลักษณะของพระอิศวรคือมี ๒ กร มีพระเนตรที่สามและมีสังวาลเป็นนูน ประดับเครื่องทรงได้แก่ มงกุฏ กรองคอ พาหุรัด การนุ่งผ้า เหมือนกับเทวดาที่ได้รับอิทธิพลมาจาก ศิลปะลังกา พระองค์ทรงอุปถัมภ์ศาสนาพราหมณ์เพื่อประกอบพระราชพิธีต่างๆ และเพื่อการปกครองประเทศ เช่นเดียวกับการตัดสินอรรถคดี ด้วยพราหมณ์เป็นผู้รักษาคัมภีร์ธรรมศาสตร์ การสร้างเทวรูปนั้นยังแสดงถึงความเชื่อเรื่องเทวราชาอีกด้วย เทวรูปสำริดที่สำคัญ เช่น รูปพระอิศวร พระอุมา พระนารายณ์ พระพรหม พระหริหระหรือพระนารายณ์ผสมกับพระอิศวรลักษณะพระพักตร์ก็เหมือนกับพระพุทธรูปสุโขทัย ต่างกันแต่เครื่องแต่งกายเท่านั้น ลักษณะของเครื่องทรงและอาภรณ์ของเทวรูปคือ เครื่องมือที่ทำให้กำหนดได้ว่าองค์ไหนหล่อก่อนหลัง

พระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

“อักษรภาษาไทยใครลิขิต
พ่อขุนภูท่านประดิษฐ์อย่าคิดหยาม
สืบภาษาสยสตกำหนดความ
จนไทยเลื่องลือนามสยามประเทือง
สุขโขทัยกรุงเก่าแต่คราวก่อน
ได้บวรพระแม่ย่านามว่า“เลื่อง”
สุขโขทัยกรุงเก่าเรารุ่งเรือง
สมเป็นเมืองรุ่งอรุณ-อรุณชีวี”

‘लग ज्ञरुवु’

ลายสือไท : อักษรอารยะแห่งสยาม

“ในน้ำมีปลาในนามีข้าว” ถ้อยคำในศิลาจารึกอันบ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์ของเมืองสุโขทัย ตระพังต่างๆ ล้วนเกิดจากการขุด การสร้าง ด้วยแรงงานคน หาได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติแต่อย่างใด หากอ่าน วิเคราะห์ จากจารึกอย่างลึกซึ้งแล้วจะเห็นถึงความเพียรวิริยะของคนรุ่นเก่า อยากได้ ก็ต้องสร้าง ต้องปลูก ดังปรากฏในจารึกความว่า “สร้างป่าหมาก ป่าพลู ทั่วเมืองแห่งนี้ ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ปาลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วง ก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้..” คำว่า “หมาก” คือ ผลไม้ที่กินได้ ส่วนคำว่า “ลาง” คือ ขนุน

เมืองสุโขทัยของพระร่วงไม่ได้ติดแม่น้ำ แต่ไม่มีใครกลัวอดน้ำ เมื่อถึงหน้าแล้งก็ยังมีน้ำบ่อ... “กลางเมืองสุโขทัย นี้ มีน้ำตระพังโพยสี่โกลินติดังกินน้ำโขงเมื่อแล้ง”

จารึกของพ่อขุนรามคำแหงในศิลาจารึกหลักที่ ๑ เป็นภาษาไทยโบราณ หรือที่เราเรียกกันว่า ลายสือไท และนับเป็นครั้งแรกที่ชนชาติไทยได้มีภาษาเขียนเป็นของตนเอง และเมื่อเอ่ยถึง “ลายสือไท” ย่อมไม่อาจที่จะไม่เอ่ยถึง “หลักศิลาจารึก หลักที่ ๑” โดยในตอนต้นของจารึกนั้นมีความสำคัญ คือ พ่อขุนรามคำแหงทรงจารึกเล่าประวัติของพระองค์เอง ตั้งแต่ประสูติจนครองราชย์ จารึกเล่าถึงจารีตประเพณี วิถีชีวิตของชาวสุโขทัย เช่น เมืองสุโขทัยอุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว เจ้าเมืองไม่เก็บภาษีผ่านด่าน หรือ “จกอบ” การทำมาค้าขายสะดวก มีเสรีภาพ ใครอยากขายอะไรก็สามารถทำได้ ไม่ว่าจะเป็นช้าง ม้า วัว ควาย หรือค่าเงิน ค่าทองก็ทำได้ พลเมืองก็เป็นสุข ทั้งนี้ในจารึกยังเป็นเหมือนทั้งกฎหมายที่เป็นบทบัญญัติให้ปฏิบัติตาม เช่น กฎหมายมรดกที่กล่าวไว้ว่า หากมีคนตาย ข้าวของที่เป็นของผู้ตายจะต้องตกไปแก่ลูก การพิพาทการไต่สวนให้เอาแต่ความจริงกัน คือ

ภาพแสดงการสลักลายสื่อไทลงบนศิลาจารึกในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

มีความบริสุทธิ์ยุติธรรม หากใครไม่มีที่ดินทำกินก็ให้ไปขอที่ดินทำกินได้ เวลาเดือดร้อนก็ให้สิ้นกระเจิง ร้องทุกข์ร้องความ พ่อขุนรามคำแหงก็จะออกมาพิจารณาความ การทำมาหากินในบ้านเมืองก็ส่งเสริมให้ทำการกสิกรรม ให้ปลูกไม้ผล หมากม่วง หมากขาม หมากกลาง เป็นต้น พระองค์ส่งเสริมให้มีการขุดบ่อน้ำ สร้างตระพังไว้กักน้ำ คนเมืองสุโขทัยนั้นให้ชอบทำบุญทำทาน ให้ถือศีล มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา เข้าพรรษาก็ให้ถือศีล ออกพรรษาก็มีการทอดกฐิน มีการละเล่นมากมายมีพระพุทธรูปทอง มีพระอัฐริสารสและพระพุทธรูปแบบต่างๆ มีทะเลหลวง มีตลาดปสาน มีพระอจนะ มีปราสาท มีสิริตรางส์ มีน้ำโคก พระขพุณี พ่อขุนรามคำแหงทรงสร้างพระแท่นขดารหิน เรียกว่า พระแท่นมนังคศิลาบาตร ซึ่งข้อความจารึกเหล่านี้ คือ หลักฐานที่เป็นภาษาเขียน เป็นภาษาไทยที่พ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์ขึ้นเป็นครั้งแรกเป็น “ลายสือไท” ก่อนจะมีการพัฒนารูปแบบการเขียนเป็นแบบที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

ความงามของทิวทัศน์เมื่อพระอาทิตย์ตกดินที่เขื่อนศรีนครินทร์

ทำนบพระร่วง : เขื่อนโบราณสมัยสุโขทัย ระบบชลประทานแห่งแรกของสยาม

เมืองสุโขทัยโบราณนั้นมีภูมิประเทศเอียงลาดเพราะพื้นที่อยู่ติดภูเขา จนไม่สามารถเก็บน้ำได้ตามธรรมชาติ จำเป็นต้องมีการพัฒนาแหล่งเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง พระร่วงเจ้ากษัตริย์สุโขทัยสมัยนั้นจึงได้สร้างทำนบส่งไปตามลำรางส่งน้ำที่ขุดพบเป็นท่อสังคโลก ซึ่งเรียกว่า “ท่อปู้พญาร่วง” ส่งน้ำเข้าไปในตัวเมือง เพื่อเก็บกักในสระน้ำใหญ่เล็กหลายสระ และมีสระขนาดใหญ่ในกำแพงเมืองหรือที่เรียกว่า “ตระพัง” เช่น ตระพังทอง ตระพังเงิน ตระพังสอ ตระพังตระกวน นอกจากนี้ยังมีการขุดบ่อน้ำกรูอิฐไว้เป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่ในเมืองสุโขทัยไม่ขาดแคลนน้ำ ดังจะเห็นได้จากจารึกว่า “เมืองสุโขทัยนี้จึงชม สร้างป่าหมากป่าพลูทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ปาลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่มัน กลางเมืองสุโขทัยนี้ มีน้ำตะพังโพยสี

โสกินดี ... ดั่งกินน้ำโขงเมื่อแล้ง”

สำหรับชื่อ “เขื่อนสรีดภงส์” ได้มาจากข้อความในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ที่เขียนไว้ว่า “เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัย มีภูฏี พินาร ปูครุอยู่ มีสรีดภงส์ มีป่าพร้าว ปาลาง มีปาม่วง ปาชาม มีน้ำโคก มีพระขง ผีเทพดาในเขอัน นั้น เป็นใหญ่กว่าทุกผีในเมืองนี้” สรีดภงส์ ในคงหมายสมัยโบราณจึงหมายถึงทำนบชลประทานในสมัยพระร่วงเจ้า จึงนับเป็นเขื่อนกั้นน้ำเป็นระบบชลประทานที่ทันสมัยมากเมื่อ ๗๐๐ กว่าปีที่ผ่านมาแล้ว

เขื่อนสรีดภงส์หรือทำนบพระร่วง ถือว่าเป็นเขื่อนแห่งแรกของประเทศไทย สร้างเพื่อการชลประทาน มาตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นลักษณะทำนบกั้นดิน หรือเรียกว่าเป็นเขื่อนดินก็ได้ สำหรับกั้นน้ำอยู่ระหว่างชอกเขา คือ เขาพระบาทใหญ่ และเขากัวอ้ายมา ที่สร้างขึ้นเพื่อกักน้ำ และชักน้ำไปตามคลองส่งน้ำมาเข้ากำแพงเมืองและพระราชวังในสมัยโบราณ บริเวณด้านหน้าประตูด้วยหินโดยตลอด มีฝายน้ำล้นและท่อระบายน้ำอยู่ทางทิศใต้ทำนบสันทำนบมีความกว้าง ๔ เมตร มีความยาว ๔๗๘ เมตร สูง ๑๐.๕๐ เมตร ระดับน้ำลึกเต็มที ๘ เมตร สามารถเก็บน้ำไว้ ๕๐๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร และด้วยกรมชลประทานเข้ามาปรับปรุงตามแนวเขื่อนโบราณ ในปัจจุบันมีน้ำขังตลอดปี ยามน้ำในตระพังต่าง ๆ ภายในเขตกำแพงเมืองลดน้อยลง ก็สามารถปล่อยน้ำจากทำนบนี้เข้าสู่ตระพังในกำแพงเมืองให้มีน้ำบริบูรณ์ตลอดปี

แนวถนนพระร่วง ถนนโบราณสายแรกของประเทศไทย จากกำแพงเพชรถึงศรีสัชนาลัย

ถนนพระร่วง : ถนนโบราณสายแรกของประเทศไทย

มีเรื่องเล่าโบราณ เกี่ยวกับการสร้างถนนพระร่วงให้นามลงอยู่บ้านชาวบ้านเล่ากันว่า พระร่วงออกไปตามไถ่ชน ระหว่างทางเต็มไปด้วยป่าน้อยใหญ่ พระร่วงจึงใช้เท้าปาดดินทำเป็นถนนเพื่อให้ตามไถ่ชนได้สะดวก เมื่อใช้เท้าปาดซำยที่ขวาทิ ก็ได้ถนนยาวจากเมืองศรีสัชนาลัยไปสุโขทัยยาวไปถึงเมืองกำแพงเพชร ชาวบ้านเรียกว่า ถนนพระร่วง บ้างก็เล่าว่า พระร่วงเจ้านั่งครองกรุงสุโขทัย ใช้เท้าซำยปาดหนึ่งที ถนนจากเมืองสุโขทัยก็สร้างเสร็จไปจนถึงเมืองศรีสัชนาลัย ปาดเท้าขวาหนึ่งที่ถนนจากเมืองสุโขทัยก็สร้างเสร็จไปจนถึงเมืองกำแพงเพชร บ้างก็ว่า ระหว่างสร้างถนนนั้น พระร่วงได้หวานเมล็ดมะขามไว้ที่สองฟากถนน ปัจจุบันตามแนวถนนพระร่วงก็ยังปรากฏ

ว่ามีต้นมะขามเรียงรายให้เห็น นางสมบุรณ์ ชันแก้ว ภรรยาข้าราชการกรมชลประทาน อาศัยในบ้านพักข้าราชการริมถนนพระร่วง อำเภอสวรรคโลก ได้ยืนยันผ่านวิธีชีวิตเมื่อ ๓๐ ปีที่แล้ว ได้เก็บมะขามตามแนวถนนพระร่วงเพื่อมาดองเค็มเพื่อขายตามหมู่บ้านว่า “เลือกมะขามดิบฝักสวยๆ เก็บให้มีหัวติดไปด้วย หัวมะขามจะใช้จับมะขามจุ่มน้ำร้อนเพื่อกะทะาะเปลือกออกก่อนจะนำมาดอง ส่วนมะขามโกรกก็จะเก็บมาแคะเอาเมล็ดออก ขายเป็นมะขามเปียกไว้เป็นเครื่องเทศ มะขามเปียกให้รสเปรี้ยวอมหวาน ใสดื่มใส่แกงได้หมด” ในพระราชนิพนธ์ เรื่อง เทียบเมืองพระร่วง ของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เมื่อครั้งยังทรงเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ซึ่งได้เสด็จจากเมืองกำแพงเพชรขึ้นไปยังเมืองสุโขทัยและศรีสัชนาลัยด้วยเส้นทางที่เรียกกันว่า ถนนพระร่วง ซึ่งเป็นบันที่การเดินทางตามแนวถนนนี้ และเป็นเอกสารหลักฐานว่า ถนนพระร่วงนี้ยังสามารถใช้สัญจรและเป็นแนวถนนจริง แม้ว่าในปัจจุบันแนวถนนบางช่วงจะขาดหายไปอย่างไรก็ตาม ยังมีเอกสารหลักฐานที่เชื่อว่า ถนนพระร่วงนี้ เดิมน่าจะถูกสร้างเป็นคลองสำหรับการชลประทานโดยผันน้ำจากแม่น้ำปิงเมืองกำแพงเพชรมายังเมืองพานหรือเมืองบางพาน ตามจารึกฐานพระอิศวรเมืองกำแพงเพชร พุทธศักราช ๒๐๕๓ ได้กล่าวถึง ท่อปู้พญาร่วงที่มีการจัดการน้ำไปยังเมืองพานหรือเมืองพวานกระต่าย ต่อยาวไปจนถึงเมืองงโกโรลาด อาจารย์วิชา ศุภจรรยา ซึ่งเป็นผู้ตรวจสอบภาพถ่ายดาวเทียมของพื้นที่ตามบันที่ก่เรื่องเทียบเมืองพระร่วง และได้พบร่องรอยของคันดินคูน้ำที่ขุดขึ้นเป็นแนวยาว ต่อเนื่องจากกำแพงเพชรไปจนถึงศรีสัชนาลัย จึงเป็นหลักฐานที่พิสูจน์ได้ว่าแนว “ถนนพระร่วง” นั้นมีอยู่จริงตั้งแต่สมัยโบราณ โดยมีชุมชนเมืองโบราณตั้งอยู่ตามแนวถนน คือ เมืองพาน และเมืองบางขลัง จากหลักฐานเหล่านี้ ทำให้เชื่อได้ว่า ถนนพระร่วงนี้ แต่เดิมเป็นแนวคันดินและคลองที่ขุด

พระพุทธรูปปูนปั้น วัดมหาธาตุ สุโขทัย

ขึ้นเพื่อใช้สำหรับจัดการน้ำ ใช้สำหรับส่งน้ำเพื่อการเกษตรกรรม และนอกจากการชลประทานแล้วจึงยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมระหว่างชุมชนในพื้นที่ของเมืองสุโขทัยโบราณ ถนนพระร่วงนับเป็นถนนสายแรกของประเทศไทยที่มีเรื่องราวตำนาน เรื่องราวในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และประเพณี ตลอดจนสองข้างทางถนนพระร่วงมีทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุ ปรากฏให้เห็นพร้อมทั้งตำนานต่างๆ ที่ได้รับฟังจากคำบอกเล่าของชาวบ้านแบบที่เป็นมายาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและอนาคต

งามศาสตร์ศิลป์แผ่นดินพระร่วง

การสืบค้นข้อมูลในอดีตนั้นนับเป็นเรื่องยากหากไม่มีเอกสารหลักฐานปรากฏอย่างแท้จริง แต่ไม่ใช่ว่าจะไม่สามารถสืบค้นได้เลย บางอย่างแม้ตั้งอยู่บนข้อสันนิษฐานแต่เมื่อเทียบเคียงกับความเป็นไปได้กับหลักฐานภาพถ่ายทางอากาศ หลักฐานทางโบราณคดี ข้อความในศิลาจารึก รวมทั้งตำนานต่างๆ แล้วก็เินยากเกินไปที่จะเชื่อได้ว่า การที่ชุมชนสุโขทัย โบราณในแผ่นดินพระร่วงสามารถพัฒนาเป็นเมืองได้นั้น ต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานหลายอย่างประกอบกัน ไม่ว่าจะเป็นการสร้างชุมชนตั้งถิ่นฐาน สร้างคูน้ำ สร้างคันดิน สร้างและพัฒนาชุมชนเกษตรกรรม ชุมชนการค้า

เมืองโบราณสุโขทัย มีคูน้ำสองชั้นและคันดินสามชั้น อันแสดงให้เห็นว่า ชุมชนในสมัยสุโขทัยมีประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างหนาแน่น มีความสามารถสร้างอักษรเป็นของตนเองและเริ่มใช้ลายลักษณ์อักษรจารึกความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ซึ่งลายลักษณ์อักษรนั้นอาจเกิดจากการค้าหรือเข้ามาพร้อมกับศาสนาพุทธ หรือเก็บเอาจากวัฒนธรรมจากเมืองร่วมติดต่อกับสัมพันธ์ค้าขาย เมืองใกล้เคียงแล้วนำมาปรับใช้ พัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพบ้านเมืองและความเป็นอยู่ สู่การเกิดเป็นวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นของตน

ในสมัยต่อมาจึงทำให้เริ่มมีการจดบันทึกเรื่องราวเป็นลายลักษณ์อักษรแทนการบอกเล่าด้วยภาษาท้องถิ่น มีการสร้างระบบการปกครองเป็นของตนเองหลังจากที่ได้อำนาจการปกครองกลับคืนมาจากขอม และกลายเป็นชนชั้นปกครองในหลายบ้านเมือง มีวัฒนธรรมประเพณีการสร้างบ้านแปงเมืองโดยการแต่งงานข้ามเมืองและส่งลูกหลานปกครองเมืองต่างๆ

จังหวะแผ่นดิน ความงามของประเพณีวิถีถิ่นกินดีด้วยของชาวเมืองพระร่วง

ทำให้เกิดโครงสร้างทางการเมืองที่มีเมืองหลักปกครองเมืองบริวารในลุ่มแม่น้ำเดียวกัน กลายเป็นเมืองแผดแบบที่เรียกเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัยว่า “นครสองอัน” ซึ่งมีหลักฐานปรากฏในพงศาวดารเหนือที่กล่าวไว้ว่า “พญาร่วงแห่งเมืองศรีสัชนาลัยส่งเจ้าฤทธิกุมารไปสมรสกับพระราชธิดาแห่งเมืองพิษไชยเชียงใหม่ ๒-๓ เมือง เมืองโบราณที่เป็นศูนย์กลางทางการเมือง ได้แก่ เมืองสุโขทัย-เมืองศรีสัชนาลัยในลุ่มแม่น้ำยม เมืองสรลวง-เมืองสองแควในลุ่มแม่น้ำ่าน เมืองนครชุม-เมืองกำแพงเพชรในลุ่มแม่น้ำปิง เป็นต้น”

นอกจากนี้ การที่มีเมืองเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ทำให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ผสมผสานกับความรู้ทางเทคโนโลยีและความคิดสร้างสรรค์ของคนในชุมชนในสมัยนั้น ผลิตเป็น “สินค้าที่มีเอกลักษณ์” เพื่อการค้าขายแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น ดังเช่นก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมือง

เซียงสามารถใช้ทรัพยากรดินและความรู้ทางเทคโนโลยีในการทำน้ำเค็ม
ทำให้เมืองศรีษณาลัย-สุโขทัย มีผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาที่มีเอกลักษณ์
พิเศษเป็นภาชนะเคลือบสีเขียว ซึ่งในสมัยราชวงศ์หยวนและหมิง เรียกว่า
“เครื่องสังคโลก” ตกแต่งเป็นลายปลา ลายกลีบบัว ลายดอกเบญจมาศ
โดยสินค้าเหล่านี้ปรากฏในชุมชนโบราณต่างๆ เช่น เมืองโบราณบางพาน
แหล่งโบราณคดีบ้านปากห้วยฉลอม แหล่งโบราณคดีวังแพวน แหล่ง
โบราณคดีบ้านเมืองฝาง แหล่งโบราณคดีบ้านชมพู เมืองโบราณทุ่งยั้ง
เมืองพิชัย เมืองพิษณุโลก เมืองโบราณนครไทย ชุมชนโบราณวัดพญายมราช
ชุมชนโบราณบ้านวังทอง ชุมชนโบราณบ้านวังสาร ชุมชนโบราณ
ทับคล้อ เมืองโบราณบ้านทุ่งโพธิ์ เมืองชัยบวร เป็นต้น

ซึ่งจะเห็นได้ว่าเมืองศรีษณาลัยผลิตสินค้าประเภทเครื่องปั้นดินเผา
เพื่อแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอก ประกอบกับศรีษณาลัย-สุโขทัย เป็นเมือง
ที่ตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำ ทำให้เกิดความสะดวกในการติดต่อการค้าและ
มีพัฒนาการทางเศรษฐกิจจนนำไปสู่ความเป็น “เมืองการค้า” ที่สำคัญได้
และที่ขาดไม่ได้คือเป็นเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมและพิธีกรรม
เป็นเมืองที่ประดิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุในเมืองหลัก และประดิษฐาน
พระมหาธาตุ พระธาตุในเมืองบริวาร ทำให้เมืองเหล่านี้กลายเป็นสัญลักษณ์
สำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยจากการศึกษาหลักฐานทางโบราณคดี
ประกอบกับข้อความในศิลาจารึก พบว่าเมืองที่มีการประดิษฐานพระศรี
รัตนมหาธาตุ ได้แก่ เมืองสุโขทัย เมืองศรีษณาลัย เมืองนครชุม ที่เป็น
ตัวอย่างอย่างชัดเจน

ผ่านห้วงเวลามานานเกือบ ๑,๐๐๐ ปี โลกเปลี่ยนแปลงไปสู่ความ
ทันสมัยวิถีชีวิตของคนเปลี่ยนไป หลายเมืองใหญ่เต็มไปด้วยความเร่งรีบ
เพื่อมุ่งไปสู่ความศิวิไลซ์ จนไม่มีกระทั่งเวลาเหลียวมองย้อนกลับมาดูอดีต

วัดสระศรี อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย

และปัจจุบัน วัฒนธรรมที่ดิงามหลายอย่างถูกแทนที่ด้วยเครื่องมือสื่อสาร การเดินทางสะดวกสบาย ถนนหนทางราบเรียบด้วยยางมะตอยและคอนกรีต รถยนต์บนท้องถนนมาแทน ช้างม้า วัวควาย ทั้งในการคมนาคมและการใช้แทนแรงงาน เมืองสุโขทัยซึ่งในอดีตรุ่งเรืองเป็นราชธานี มีความเจริญที่สุดเมื่อ ๗๐๐ กว่าปีมาแล้วได้ถูกความทันสมัยลืมนลืมเหมือนเดินสวนทางกัน อดีตเมืองที่เป็นศูนย์กลางความเจริญ เป็นศูนย์กลางการปกครอง และเป็นศูนย์กลางรัฐหรืออาณาจักรอย่างเมืองสุโขทัย เมืองของพระร่วงได้กลายเป็นเมืองเดินช้าอันอุดมไปด้วยธรรมชาติที่แผ่วไฉเป็นปรัชญาในการใช้ชีวิตแบบไม่รู้ตัว ผู้คนหากไม่รีบวิ่งตามความทันสมัยแล้วก็ย่อมยังเป็นผู้คนที่สงบสุข เฉกเช่นเดียวกับบรรพบุรุษที่เคยสร้างไว้ วันพระวันโกนยังนิยมเข้าวัดฟังธรรมยังหาหน้าใจและความงามได้ในแผ่นดินนี้

วัฒนธรรมเหล่านั้นได้ถูกถ่ายทอด ตั้งเป็นมรดกตกทอดมาสู่รุ่นปัจจุบันที่ยังต้องหวงแหนและรักษาไว้ เช่น ภาษาถิ่นพระร่วง ที่ไม่ต้องอาศัยชาวเมืองพระร่วงจึงควรภูมิใจ พุทธภาษาถิ่นที่มีมาตั้งแต่ ๗๐๐ กว่าปีแล้ว มีภาษาเขียนเป็นแห่งแรกของตนเองหลังจากยกเลิกภาษาของขอมไป สิ่งที่เรากำลังเอ่ยถึง คือ ความเจริญรุ่งเรืองเมื่อ ๗๐๐ กว่าปีที่แล้ว ที่เป็นมรดกสำคัญที่เรียกว่า “มรดกพระร่วง” มรดกที่เป็นศาสตร์และศิลป์อันภาคภูมิใจยิ่งนัก มีพระพุทธรูปที่สวยงามที่สุดในโลก ด้วยมีระบบชลประทานที่ทันสมัย มีถนนพระร่วงยาว ๑๕๐ กิโลเมตรเชื่อม ๓ เมือง นับเป็นถนนโบราณสายแรกที่มีความสำคัญมาก มีเจดีย์ทรงดอกบัวตูมเกิดขึ้นแห่งแรกของโลกที่นี่ มีเครื่องสังคโลกที่เป็นที่นิยมและผลิตขายไปยังหลายประเทศเมื่อหลายร้อยปีก่อน มีศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีที่ดั่งาม สืบทอดต่อกันมายาวนาน สิ่งเหล่านี้คือมรดกที่สำคัญ คือมรดกที่คนแผ่นดินพระร่วงทั้ง ๑๐ จังหวัด ได้แก่ กำแพงเพชร ชัยนาท ตาก นครสวรรค์ พิษณุโลก พิจิตร เพชรบูรณ์ สุโขทัย อุตรดิตถ์ อุทัยธานี ต้องรักษาไว้

ขณะเดียวกันเมื่อโลกก้าวเท้าไปสู่ความทันสมัยหรือเดินทางไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ผู้คนเมืองพระร่วงต่างก็ต้องมีหน้าที่สร้างภูมิปัญญาแบบใหม่ สมัยใหม่ โดยต่อยอดจากของเดิมที่มีอยู่แล้ว หรือคิดค้นขึ้นใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการปรับตัวสู่ยุคโลกาภิวัตน์โดยไม่ทิ้งรากเหง้าที่บรรพชนสร้างไว้ รัก หวงแหนและดูแลรักษา มรดกพระร่วง ที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่ดั่งามนี้ไว้คู่กับแผ่นดินพระร่วงสืบไปตราบนานเท่านาน

เอกสารอ้างอิง

- เกริกฤทธิ์ เชื้อมงคล. **สุโขทัย ด้านานและการสร้างเมือง**. กรุงเทพฯ : สยามความรู้. ๒๕๕๔.
- กรมการจังหวัดสุโขทัย. คณะ. **อนุสรณ์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช**. พระนคร : โรงพิมพ์มิตรสยาม, ๒๕๑๓.
- ขวัญทอง สอนศิริ (บรรณาธิการ). **พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ (พ่อขุนบางกลางท่าว) พระปฐมบรมกษัตริย์ ผู้สร้างชาติไทย**. พิษณุโลก : รัตนสุวรรณการพิมพ์ ๓, ๒๕๕๓.
- จิราภรณ์ สถาปนาวรรณและคณะ. **รายงานการวิจัยเอกสารประวัติศาสตร์ เรื่อง เทียวเมืองพระร่วง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระยศสยามมกุฎราชกุมาร พ.ศ.๒๕๕๐**. พิษณุโลก : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๔.
- ชิตา สาระยา. **เมืองศรีสัชนาลัย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, ๒๕๓๗.
- , **“พระร่วง”**. ในโครงการศูนย์สุโขทัยศึกษา สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. สารานุกรมสุโขทัยศึกษา (เล่ม 2 ผ-ฮ). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๓๙.
- บริบาลบุรีภัณฑ์, หลวง. **พระพุทธรูปสุโขทัย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มิตรสยาม. ๒๕๑๓.
- ประเสริฐ ณ นคร. **การอธิบายศิลาจารึกสมัยสุโขทัย**. นนทบุรี : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๗.
- , **ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด รวมบทนิพนธ์ “เสาหลักทางวิชาการ” ของศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๙.
- ปราณี วงษ์เทศ. **“สำนึกเกี่ยวกับเผ่าพันธุ์ของชาวอุษาคเนย์” ในสังคมและวัฒนธรรมในประเทศ**. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒, ๗/๓.
- พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. **สุโขทัยกับอาเซียน**. เอกสารประกอบการเสวนา. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ . กรุงเทพฯ : ๒๕๕๔.
- พิทยา ตำแดงนาม อดีตนักโบราณคดีประจำสุโขทัย-กำแพงเพชร. **แคว้นสุโขทัย**, มปป
- พรพรรณ จันทโรนานนท์. รศ. **ศิลปะวิจิตร**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ๒๕๔๗.
- ภาสกร วงศ์ดาวัน. **ประวัติศาสตร์ไทย จากคนไทยทั้งแผ่นดินถึงยุคการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ . กรุงเทพฯ : อธิปัตย์. ๒๕๕๔.
- ธนธร กิตติกันต. **มหาธาตุ**. กรุงเทพฯ : มติชน. ๒๕๔๗.
- ลำจุล ขวบเจริญ. **เกร็ดพงศาวดารกรุงสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : The Knowledge Center. ๒๕๒๐.
- วิศร่า ตั้งคำวนิช. **ประวัติศาสตร์ “สุโขทัย” ที่เพิ่งสร้าง**. กรุงเทพฯ : มติชน. ๒๕๔๗.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. **ดินแดนไทยตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ใน คู่มือการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การสอนประวัติศาสตร์ เรื่องประวัติศาสตร์ไทย : จะเรียนจะสอนกันอย่างไร** (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา กรมศาสนา, ๒๕๔๓), ๗/๕.
- ศิลปากร, กรม . **ประชุมศิลาจารึกภาค ๑**. กรุงเทพฯ : จอมพลสฤษดิ์ และคณะผู้วิจัยตรา ธนะรัชต์ (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นาวาโท พระศรการวิจิตร (ช้อย ชลทรัพย์) ณ เมรุวัดพระศรีมหาธาตุ วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๙๙)
- , กรม, **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก**. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๒-๒๕๔๕.
- , กรม, **จารึกสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๒๗
- , กรม, **นิทานเรื่องพระร่วง (พิมพ์ครั้งที่ ๓)**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร. ๒๕๕๕

-----, กรม, **เรื่องพระร่วง เทียวเมืองพระร่วง คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย สุภายิตพระร่วง ไตรภูมิ
พระร่วง. พระนคร :** ศิลปบรรณาการ, ๒๕๐๔.

ศรีศักดิ์ วลัยโกโธม, **“กำแพงเพชร” เมืองโบราณ** ๗,๑ (ธันวาคม ๒๕๒๓-มีนาคม ๒๕๒๔) : ๒๓-๓๔.

สุจิตต์ วงษ์เทศ, **พลิกประวัติศาสตร์แคว้นสุโขทัย**, ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ , กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐.

สันติ เล็กสุขุม, ศ.ดร. **ศิลปะสุโขทัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ฟิลิปปินส์เซ็นเตอร์, ๒๕๔๙.

สันติ อภัยราช (บรรณาธิการ), **เดินเท้าสำรวจถนนพระร่วง ถนนพระร่วงกับเมืองกำแพงเพชร**, กำแพงเพชร :
องค์การบริหารส่วนจังหวัดกำแพงเพชร, ๒๕๔๖.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศ.มจ. **ศิลปะในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๐.

สิทธิา พิณภูวดล, **วรรณกรรมสุโขทัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒.

สินชัย กระบวนแสง, **ประวัติศาสตร์สุโขทัย**, พิษณุโลก, ศูนย์สุโขทัยศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๐.

สมชาย เดือนเพ็ญ (บรรณาธิการ), **ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เมืองเก่าศรีสัชนาลัย**, สุโขทัย : โครงการภูมิทัศน์วัฒนธรรม
เมืองเก่าศรีสัชนาลัย สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๔๙.

อนันต์ ชูโชติ และคณะ, **นำชมอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร**, โรงพิมพ์วิทยา, ๒๕๕๓.

เว็บไซต์

<http://www.info.ru.ac.th/province/Sukhotai/PRR12.htm>

<http://www.info.ru.ac.th/province/Sukhotai/PRR6.htm>

<http://www.m-culture.in.th>

http://www.art-in-sea.com/th/data/ศิลปะไทย/thai-art/sukhothai-art-th/item/381-sukhothai_art4.html

<http://www.nat.go.th>

<http://www.soc.or.th/databases/inscriptions/index.php>

http://www.sukhothai.go.th/tour/tour_01.htm

http://www.sukhothai.go.th/history/hist_08.htm

http://www.baanjomut.com/library_3/extension-4/chronicle/01_2.html

<http://www.sunti-apairach.com/letter/index.php?topic=556.0:wap2>

